

4

FÓRUM

ODBORNÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

sociální politiky

Editorial

Stati, studie, úvahy a analýzy

Rozdělení genderových rolí mezi rodiči malých dětí v České republice a na Slovensku
Kamila Svobodová, Anna Šťastná

Vytváření systémů monitorování a hodnocení výsledků integrace cizinců z třetích zemí v EU a v ČR
Jana Vavrečková, Ivo Baštýř

Rozhodnutí Ústavního soudu nemusí nutně znamenat dramatický zásah do důchodového systému
Martin Holub

Statistiky a analýzy

Praxe a zaměstnávání studentů vysokých škol jako specifické kategorie zaměstnanců

Kritická místa systému pojišťování pracovních úrazů v návaznosti na podnikové výdaje

1	Poznatky z praxe	
	Dobříš - obec přátelská rodině	27
2	Informační servis čtenářům	
	Červnové konference na téma důchodová reforma	29
10	Recenze	
	Posudkové lékařství může ovlivnit osudy lidí	30
16	Jak zajistit udržitelnost klasických systémů sociálního zabezpečení	30
	Novinky v knižním fondu	31
21	Z domácího tisku	31
24	Ze zahraničního tisku	32

For summaries of selected articles see the 3rd page of the cover.

Obsahové zaměření časopisu

Sociální problematika v nejširším vymezení, zejména tyto tematické okruhy:

- sociální teorie, sociální politika,
- sociální služby, státní sociální podpora, hmotná nouze,
- posudková služba, zdravotní postižení,
- rodina, sociálně-právní ochrana dětí, rovné příležitosti,
- pojistné systémy, důchodové, nemocenské a úrazové pojištění,
- příjmová politika,
- zaměstnanost, politika zaměstnanosti,

- služby zaměstnanosti, trh práce, zahraniční zaměstnanost,
- mzdová politika, mzdové a platové systémy,
- bezpečnost práce a pracovní prostředí,
- pracovní podmínky, organizace práce,
- sociální dialog a kolektivní vyjednávání,
- migrace, integrace cizinců,
- mezinárodní spolupráce v oblasti sociálního zabezpečení,
- legislativa upravující všechny tyto oblasti,
- další příbuzná tematika.

Informace pro autory

Časopis se skládá ze dvou částí, v první, tvořené rubrikou Stati, studie, úvahy a analýzy, jsou uveřejňovány pouze recenzované příspěvky. O zařazení do recenzované části časopisu rozhoduje redakční rada na základě výsledků recenzního řízení, které je oboustranně anonymní. Redakce v tomto směru provádí potřebné kroky.

Autoři mohou nabízet příspěvky do obou částí, tj. do recenzované i nerecenzované části, s tím, že uvedou, do které.

Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky v elektronické podobě.

Autor by měl připojit úplnou kontaktní adresu včetně telefonního čísla a e-mailové adresy.

Příspěvky zasílejte v elektronické podobě na e-mailovou adresu: helena.lisa@vupsv.cz.

Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Formální požadavky

Rukopis příspěvku do recenzované části (nejlépe v členění souhrn /resumé, abstrakt/, úvod, současný stav poznání a odkazy na odbornou literaturu, zkoumaná problematika a použité metody, výsledky, diskuse, závěr) o rozsahu zhruba 25 tisíc znaků včetně mezer v editoru Word musí vedle vlastního textu obsahovat cca 20řádkové resumé a klíčová slova v češtině.

Citace a bibliografické odkazy musí být úplné a v souladu s příslušnou normou, příklady viz www.vupsv.cz.

Grafy a obrázky musí být přizpůsobeny černobílému provedení (ve formátu excel skupinový sloupcový, ne prostorový).

Připojeny musí být i jejich zdrojové soubory.

Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

FÓRUM sociální politiky

odborný recenzovaný časopis

4/2010

Vydává Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Palackého nám. 4
128 01 Praha 2
IČO 45773009

Šéfredaktorka: Mgr. Helena Lisá
kontakt: helena.lisa@vupsv.cz
tel. 224 972 645

Redakce: Dagmar Maličká
kontakt: dagmar.malicka@vupsv.cz
tel. 224 972 654

Tisk: Vydavatelství KUFR, s. r. o.
Naskové 3, 150 00 Praha 5

Distribuce a předplatné: Postservis
Poděbradská 39, 190 00 Praha 9
Kontakt: e-mail postabo.prstc@cpost.cz
fax 284 001 847
tel.: 800 300 302 (bezplatná infolinka ČR)
www.periodik.cz

Prodej za hotové:
Knihkupectví Karolinum
Celetná 18, 116 36 Praha 1

Cena jednotlivého čísla: 50 Kč

Vychází: 6krát ročně

Dáno do tisku: 9. 8. 2010

Registrace MK ČR E 17566
ISSN 1802-5854 – tištěná verze
ISSN 1803-7488 – elektronická verze
© VÚPSV

Redakční rada:

Doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (předseda - VÚPSV)
Doc. Ing. Marie Dohnalová, CSc. (FHS UK)
Mgr. Danuše Fomiczewová (KÚ Pardubického kraje)
Doc. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D. (ČSSZ, ZSF JČU)
Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠE)
Mgr. Aleš Kroupa (VÚPSV)
PhDr. Věra Kuchařová (VÚPSV)
Prof. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc. (MU)

Vážení čtenáři,

vývoj v poslední době ukázal, že obavy vlád řady evropských zemí z přílišného zadlužení byly oprávněné, proto dochází k přijímání úsporných opatření, leckdy velmi radikálních, např. v Řecku. I naše nově jmenovaná vláda chystá řadu změn, které se dotknou téměř všech oblastí života společnosti, např. finančních úspor má být dosaženo snížením prostředků na platy ve státní a veřejné správě. V oblasti práce a sociálních věcí bude cílem především zprůžnit trh práce, zpřísnit podmínky nároku na některé sociální dávky a kontrolu jejich dodržování. Zvýšená pozornost bude nadále věnována nelegálnímu zaměstnávání cizinců a práci na černo. Pokračují rovněž práce na připravované důchodové reformě, přičemž bude třeba reagovat na nálezy Ústavního soudu, jímž bylo k 30. 9. 2011 zrušeno ustanovení § 15 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. V plánu je i snížení počtu dávek a zřízení jednoho inkasního místa, což by mělo přispět k vyšší efektivitě vynakládaných prostředků. Oblast práce a sociálních věcí bude procházet obdobím změn, které budou ovlivňovat životní podmínky všech složek společnosti.

Rubrika Stati, studie, úvahy a analýzy, v níž jsou uveřejňovány recenzované články, obsahuje tři příspěvky. V prvním s názvem „Rozdělení genderových rolí mezi rodiči malých dětí v České republice a na Slovensku“ autorky zkoumají rozdělení rolí mezi partnery při zajištění placené a neplacené práce v České a Slovenské republice s důrazem na sledování specifika a podobnosti obou zemí. Zvláštní pozornost věnují diferenciaci jednotlivců a párů na základě jejich genderové orientace, která se promítá do reálného chování mladých rodin v soukromé sféře, zejména přístupům rodičů k otázce zapojení matek malých dětí na pracovní trh, zajištění péče o malé děti a rozdělení času věnovaného rodině a domácnosti mezi oba partnery.

Autoři článku „Vytváření systémů monitorování a hodnocení výsledků integrace cizinců z třetích zemí v EU a v ČR“ se věnují genezi a současnému stavu přípravy a realizace systémů monitorování a hodnocení výsledků politik integrace cizinců z třetích zemí v členských státech Evropské unie a samostatně v České republice. Závěry Rady EU z listopadu 2008 a na ně navazující německé a švédské iniciativy soustředily pozornost na význam a bariéry vytváření monitorovacího systému na unijní úrovni, který by umožňoval porovnávání a využívání zkušeností mezi členskými státy. Obsahová a metodická úskalí takového systému jsou naznačena na pozadí složitosti procesů integrace v jednotlivých státech a diferenciacie integračních politik mezi státy.

V aktuálním příspěvku „Rozhodnutí Ústavního soudu nemusí nutně znamenat dramatický zásah do důchodového systému“ autor představuje jedno z možných modelových řešení situace vzniklé zrušením § 15 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, tak aby bylo naplněno rozhodnutí Ústavního soudu, tedy aby aplikování principu solidarity v českém důchodovém systému neodporovalo ústavně zakotvenému principu rovnosti mezi jednotlivými příjmově diferenciovánými skupinami pojištěnců. Zároveň je toto řešení technicky a časově zvládnutelné v rámci termínu, který Ústavní soud stanovil. Představované řešení by tedy bylo konformní s rozhodnutím Ústavního soudu a vytvořilo by prostor pro důkladnou přípravu reformy důchodového zabezpečení jako celku.

V nerecenzované části jsou v rubrice Statistika a analýzy zařazeny příspěvky pojednávající o stavu a možnostech změn v současné praxi zaměstnávání studentů a o kritických místech systému pojištění pracovních úrazů v návaznosti na podnikové výdaje. Rubrika Poznámky za praxe obsahuje informace o aktivitách města Dobříš, které v prvním ročníku získalo ve své kategorii první místo v soutěži Obec přátelská rodině. Informační servis čtenářům se věnuje konferencím na téma důchodové reformy, obsahuje rovněž dvě recenze zajímavých knížek a jako vždy ukázky z přírůstků a databáze odd. knihovnicko-informačních služeb a krátké informace o dění v oboru.

Helena Lisá
šéfredaktorka

Rozdělení genderových rolí mezi rodiči malých dětí v České republice a na Slovensku

Kamila Svobodová, Anna Šťastná

Spolu s vysokou mírou participace žen na pracovním trhu a dominujícím modelem dvoupříjmové domácnosti jsou především ženy vystaveny dvojímu tlaku, tj. ze strany rodiny a zaměstnání. V tomto kontextu nabývá na významu otázka rozdělení rolí mezi partnery při zajištění placené a neplacené práce, kdy ženy zastanou vedle zaměstnání i většinu práce neplacené. Potřeba vyššího zapojení mužů ve sféře soukromé je přitom obzvlášť důležitá v rodinách s malými dětmi. Text se zaměřuje na problematiku rovnosti mužů a žen v České republice a na Slovensku, s důrazem na sledování specifíků a podobností obou zemí. Zvláštní pozornost bude věnována diferenciaci jednotlivců a párů na základě jejich genderové orientace, která se promítá do reálného chování mladých rodin v soukromé sféře. Sledovány budou přístupy rodičů k otázce zapojení matek malých dětí na pracovní trh, zajištění péče o malé děti a rozdělení času věnovaného rodině a domácnosti mezi oba partnery. Data jsou čerpána z unikátních výzkumů manželských a partnerských dvojic s dětmi ve věku do 6 let, provedených paralelně v České republice a na Slovensku.

Úvod

V zemích střední a východní Evropy probíhají od začátku 90. let změny v reprodukčním chování, které byly na západě a severu Evropy pozorovány o 20 let dříve. Při jejich explanační je pozornost často zaměřena na dvě interpretační linie spočívající v argumentaci zdůrazňující strukturální efekty a v argumentaci zdůrazňující ideové změny. Diskuse je tak často zjednodušována na argumenty „hospodářské a ekonomické krize“ oproti „kulturním změnám“.

Významným teoretickým rámcem je v tomto ohledu koncept druhého demografického přechodu (van de Kaa, 1987), který úzce spojuje změny reprodukčního chování s podstatnými posuny v hodnotových orientacích (souvisejících s rodinným životem a dětmi), v nichž se projevuje oslabení instituce „tradiční“ rodiny. Jako hlavní rys druhého demografického přechodu byl přitom vnímán pokles úrovně plodnosti hluboko pod hodnoty zajišťující prostou obnovu populace, usnadněný rozšířením moderní antikoncepce (van de Kaa, 1987).

Trvale velmi nízkou úroveň plodnosti ve vyspělých zemích lze podle McDonalda (2000) vysvětlovat také rozparem mezi úrovní genderové rovnosti v různých sociálních institucích. Uvádí, že v zemích s velmi nízkou úrovní plodnosti je v institucích orientovaných na lidi jako jednotlivce (např. systém vzdělání, pracovní trh) vysoká úroveň genderové rovnosti, zatímco v institucích, které se orientují na lidi jako členy rodiny (např. péče a výchova dětí, zajištění domácích prací), je genderová rovnost nízká. Mají-li ženy v oblasti vzdělání a trhu práce příležitosti téměř rovnocenné těm, které mají muži, ale tyto možnosti jsou výrazně omezeny tím, že mají děti, budou ženy omezovat počet dětí, což celkově povede k dlouhodobě nízké úrovni plodnosti (McDonald, 2000).

Uvedená teorie je pro tento článek inspirativní, nikoli z důvodu snahy studovat úroveň plodnosti a její možný vývoj či z důvodu snahy o její aplikaci na změny rodinného a reprodukčního chování českých a sloven-

ských mužů a žen, ale proto, že se dotýká diskrepance mezi moderními institucemi a internalizovanými genderovými rolemi. Instituce, které jsou soustředěny na jednotlivce, jsou z hlediska genderové rovnosti „vyspělejší“ než instituce, které jsou orientovány na ženu jako matku či na členy rodiny. Je tedy třeba věnovat pozornost otázkám genderové rovnosti v rámci rodiny samotné, neboť změny v oblasti kulturních hodnot probíhají obecně pomalu a dělba rolí v rodině tak změnám mnohdy odolává. Současně jsou snahy dosáhnout genderové rovnosti jak ve sféře práce, tak ve sféře rodiny jednou z priorit EU.

Mezi hlavní evropské priority v otázkách zaměstnanosti, demografických proměn soudobých společností a rodinné politiky patří podpora plurality vznikajících rodinných struktur (připouštění rozdílných rodinných modelů), potřeba přihlížet ke specifickým potřebám vzhledem k různým fázím životního a rodinného cyklu a v neposlední řadě otázka harmonizace rodiny a zaměstnání (Commission of the European Communities, 2005; Kocourková, 2008). Prosazování modelu dvoupříjmové rodiny se v podmínkách 21. století ukazuje jako efektivnější než politika orientovaná na tzv. familialismus (Kuchařová, 2006). V české rodinné politice však směřovaly její změny v průběhu 90. let právě směrem k familialismu a posilování tradičně chápáných genderových rolí. Tento trend přitom nebyl nutně v rozporu s postoji obyvatel. Českou i slovenskou populaci pak podle výzkumů spojuje jejich genderově konzervativní postoj k dělbě práce mezi muži a ženami a také nízká důvěra v možnosti kombinování mateřství a výdělečné činnosti (Hašková, 2010).

Dělba práce v domácnosti a rozdělení rolí mezi partnery bývá odrazem postojů, ideologií a představ o roli muže a ženy v rodině a na trhu práce. Východiskem pro analýzu prezentovanou v tomto článku je sledování odlišností nebo naopak podobností partnerů z hlediska jejich obecných názorů na otázky týkající se genderových vztahů. Zajímá nás, jaká skupina rodičů proklamuje rov-

noprávnost mezi mužem a ženou v rovině domácí i profesní a kdo naopak vyjadřuje z tohoto hlediska tradiční postoje a dále jakým způsobem se jejich tzv. „genderová ideologie“ (Greenstein, 1996), tzn. jak jedinec sám sebe zařazuje z hlediska manželských a rodinných rolí tradičně spojovaných s genderem, promítá do reálného chování v soukromé sféře a do skutečné genderové rovnosti či nerovnosti mezi partnery.

Genderovou ideologii je nutné rozlišovat od genderové identity, tedy od identifikace člověka k mužskému nebo ženskému pohlaví. Například muži, kteří o sobě smýšlejí jako o mužích (genderová identita), mohou mít zcela odlišné názory na to, co zahrnuje být mužem (genderová ideologie). Na příkladu dělby rolí v domácnosti může být genderovou ideologií např. názor, že být mužem znamená, že domácí práce jsou „ženská práce“, zatímco muž s jinou genderovou ideologií může zastávat názor, že být muž znamená dělit se rovnoměrně o práce zajišťující chod domácnosti (Greenstein, 1996).

Tento článek bude zaměřen na problematiku rolí mužů a žen v rodinách s malými dětmi v České a Slovenské republice. Právě v této životní fázi jsou partneři vystavováni nutnosti řešit otázky spojené s dělbou placené a neplacené práce a potřebou vyššího zapojení mužů ve sféře soukromé a zároveň jsou pro ně také velmi důležité podmínky vymezené institucionálním rámcem společnosti. Porovnání ČR a SR skýtá zajímavý způsob komparace českého prostředí se zahraničím, neboť se jedná o země vyšlé z podobného socio-kulturního prostředí a ze shodných institucionálních podmínek, které mají v současné době za sebou téměř dvě desetiletí samostatné existence. V obou zemích dochází v posledních dvou dekádách ke změnám ekonomických a sociálních podmínek a k proměnám pracovního trhu a jeho požadavků. Od vzniku obou samostatných republik jsou přijímány veřejné politiky k prosazení genderové rovnosti, nicméně jejich odraz ve sféře soukromé dosud nebyl ve srovnání těchto dvou zemí dostatečně zmapován. Její prosazování

navíc vyžaduje společenskou akceptaci těchto politik a dostatečné časové období pro jejich realizaci v soukromé sféře. Dá se nicméně předpokládat, že v podobně institucionálně a historicky nastaveném prostředí budou i v oblasti genderových vztahů patrné spíše podobnosti než odlišnosti. Naprosto srovnatelné datové soubory získané v šetřeních paralelně probíhajících v ČR i SR v rámci jednoho výzkumného projektu nám umožňují v následujícím textu toto téma podrobněji analyzovat.

V rámci rodin a zajištění péče o malé děti se otázky genderové rovnosti a rovných příležitostí odrážejí mimo jiné také v možnostech uplatnění obou rodičů na trhu práce a v dělbě neplacené práce v rodině. V následujícím textu se tedy nejprve zaměříme na změny v rodinném chování v české a slovenské společnosti a na institucionální podmínky ovlivňující strategie a volby současných rodin s malými dětmi. V kontextu těchto podmínek se budeme zabývat preferovanými způsoby zapojení žen na trhu práce, zajištěním péče o malé děti a rozdělením času věnovaného rodině a domácnosti mezi oba partnery. Jako explanační rámec pro podrobnější analýzy zde poslouží vymezení párů na základě názorů obou partnerů na role muže a ženy v rodině a ve společnosti.

Metodologie

Data pro tento článek jsou čerpána z unikátních souborů odpovědí obou partnerů z manželských a partnerských dvojic s dětmi ve věku do 6 let¹, které dovolují sledovat shodu či naopak rozpor mezi partnery v základních oblastech partnerského a rodinného života. Výzkum partnerských párů byl proveden paralelně v České republice a na Slovensku za použití jednotného výzkumného nástroje a metodologie na konci roku 2006². V každé rodině byli dotazováni vždy odděleně oba partneři metodou face-to-face dotazování. Dotazník pro ženy a muže byl obsahově shodný s drobnými modifikacemi v závislosti na pohlaví respondenta. Dotazník pro ženy byl navíc rozšířen o identifikační znaky rodiny (počet osob v domácnosti, počet a stáří dětí apod.). Výsledný datový soubor obsahuje informace o celkem 401 páru z České republiky a 405 partnerských či manželských dvojicích ze Slovenska. Nejedná se tedy o reprezentativní soubor, který by poskytl zobecnitelné výsledky o české a slovenské populaci, nýbrž o specifickou sondu do jedné z fází životního a rodinného cyklu, a to do života rodin s malými dětmi.

V článku rozvíjíme přístup k diferenciaci jednotlivců a následně párů sledovaných ve studovaném empirickém výzkumu na základě výše uvedeného Greensteinova pojetí genderové ideologie. Vzhledem ke skutečnosti, že nerozdělujeme respondenty dle jejich vlastního sebevymezení vůči rolím mužů a žen, **ale na základě postojů k obecným genderově orientovaným výroky**, zvolily jsme modifikovaný pojem **genderová orientace**. Jedince zařazujeme do jedné

ze dvou protikladných názorových skupin – tradičně nebo egalitárně orientovaní. Tato dichotomizace vychází z míry souhlasu či nesouhlasu s pěti vybranými výroky:

1. Muž a žena by měli mít stejné povinnosti v péči o domácnost.
2. Muž a žena by měli mít v manželství stejnou možnost věnovat se svému zaměstnání.
3. Pokud je to pro rodinu výhodné, je správné, když muž zůstane doma s dětmi a žena chodí do práce.
4. Muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost.
5. Předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná.

Škála odpovědí na uvedené výroky byla čtyřbodová, zahrnující odpovědi „určitě souhlasím“, „spíše souhlasím“, „spíše nesouhlasím“ a „určitě nesouhlasím“.

Jedinec je zařazen do kategorie „tradičně orientovaní“, pokud se v nadpoloviční většině uvedených výroků přiklání k tradičnímu rozdělení genderových rolí. Tradiční názor je v uvedených výroci reprezentován nesouhlasem s prvními třemi výroky a souhlasem s posledními dvěma výroky, u egalitárního názoru je tomu přesně naopak. Do kategorie „egalitárně orientovaní“ je tedy jedinec zařazen, pokud se v nadpoloviční většině uvedených výroků přiklání ke stejným možnostem i povinnostem pro oba partnery.

Validita takto vytvořených kategorií byla následně ověřena pomocí dalších postojových otázek podobného obsahového zaměření, a to za účelem zjistit, zda jsou i tyto odpovědi diferencovány v souladu s vytvořenou typologií. Na základě této kontroly je možné říci, že typologie je jak z hlediska dělení jedinců, tak následné tvorby jednotlivých typů párů validní.

Na základě toho, do jaké skupiny v rámci vytvořené dichotomie genderové orientace jedinci spadají, vznikly 4 typy partnerských párů: 1. oba partneři s egalitární orientací, 2. muž s egalitární a žena s tradiční orientací, 3. muž s tradiční a žena s egalitární orientací a 4. oba partneři s tradiční genderovou orientací.

Uvedená typologie poslouží k analýze, jak se genderová orientace jedince i páru odráží v reálném chování a v rodinných rolích tradičně spojovaných s genderem. Zaměřujeme se přitom na období, které je v rodinném cyklu spojeno s formováním rodičovských rolí a konstrukcí a redefinicí rodinných vztahů. Ženské a mužské role v rodině jsou naplňovány novým obsahem spojeným s novou životní fází - rodičovstvím.

V rodinách s dítětem předškolního věku mají tedy role partnerů často specifickou podobu ovlivněnou nutností zajistit péči o dítě, v raných fázích celodenně, v pozdějším období pak v souladu s výkonem pracovních povinností. Jedním ze způsobů řešení otázky harmonizace rodinných a pracovních povinností je časování a míra zapojení žen na pracovním trhu a s tím související způsoby zajištění péče o děti. Významným aspektem ovlivňujícím toto sladování, vypořádajícím zároveň o míře genderové rovnosti ve sféře soukromé, je participace

partnera na péči o dítě a domácnost. Z výše uvedených důvodů se v následujícím textu zaměříme právě na otázky preferovaného způsobu zapojení žen na trhu práce, zajištění péče o děti, a to včetně celodenní péče o dítě ze strany otce a rozdělení času věnovaného rodině a domácnosti mezi pracujícími partnery.

Hlavní sledovanou linií je soulad či naopak diskrepance mezi názory na genderové role deklarovanými v obecných výroci a reprezentovanými tak ve výše charakterizované typologii (jednotlivců a párů) a jednáním v konkrétních situacích. To je reprezentováno v realitě praktizovanými strategiemi dělby práce v rodině a domácnosti a preferencemi vztahujícími se ke konkrétním volbám, které v souvislosti s prací a péčí o dítě mladé rodiny činí.

Základní trendy v rodinném chování jako kontext života současných mladých rodin

Česká republika a Slovensko, podobně jako ostatní země bývalého východního bloku, prošly od první poloviny 90. let podstatnými proměnami v sociodemografickém, rodinném i partnerském chování. Nejvýraznější trendy jsou v tomto ohledu pokles intenzity sňatečnosti a porodnosti, posouvání sňatků i narození dětí do vyššího věku, pokračující nárůst rozvodovosti a rozšiřování nesezdaných soužití.

Jak v České republice, tak na Slovensku se od počátku 90. let minulého století až do současnosti výrazně zvýšil věk mužů a žen při prvním sňatku, v České republice však v současnosti vstupují lidé do manželství v průměru o dva roky později než na Slovensku. I přes výraznější prodlužování období výběru životního partnera a větší pokles počtu uzavíraných sňatků v České republice jsou ovšem manželství u nás podstatně méně stabilní, neboť rozvodem v současné době končí každé druhé manželství, v porovnání s necelými dvěma pětinaми manželství na Slovensku.

Pokles porodnosti, započatý v bývalých socialistických státech podstatně později než ve zbytku Evropy, byl však o to rychlejší a intenzivnější. Příčinou tohoto hlubokého propadu byly zejména změny v časování plodnosti. Průměrný věk matek při narození prvního dítěte se od počátku 90. let 20. století v obou zemích zvýšil, z téměř shodných počátečních hodnot však u českých žen více než u slovenských. Na Slovensku byl oproti tomu rapidnější pokles úrovně úhrnné plodnosti, která z počátečních hodnot zajišťujících prostou reprodukci poklesla na své minimum 1,19 dětí na jednu ženu v roce 2002. Od tohoto roku sice došlo k mírnému nárůstu, ovšem až do roku 2007 se úhrnná plodnost na Slovensku pohybuje pod úrovní 1,3 dítěte na jednu ženu, což je hranice vymezující populace s extrémně nízkou plodností označovanou termínem „lowest-low fertility“ (Kohler, Billari, Ortega, 2002). V České republice došlo podobně jako na

Slovensku nejprve k rapidnímu poklesu úhrnné plodnosti na nejnižší hladinu v roce 1999 (1,13 dětí na jednu ženu), od roku 2004 pak dochází k jejímu plynulému nárůstu, který vyústil v roce 2006 v překročení hranice extrémně nízké plodnosti a dosažení hodnoty 1,44 dětí na jednu ženu v roce 2007.

Z hlediska legitimacy narozených dětí došlo v obou zemích v průběhu posledních 16 let k více než trojnásobnému zvýšení podílu dětí narozených mimo manželství. I přes poměrně vysoké hodnoty tohoto ukazatele nicméně oba státy zatím zaujímají v evropském srovnání nižší příčky (Vaňo, 2007). Snížil se naopak podíl předmanželských koncepcí a úroveň potratovosti, přičemž mezi oběma zeměmi nejsou v tomto ohledu patrné příliš výrazné rozdíly.

V obou zemích se tedy podoba mladé rodiny mění především díky výrazným změnám v časování a intenzitě jednotlivých rodinných událostí ale také vlivem pluralizace rodinných forem. Do značné míry se mění také institucionální podmínky, v nichž mladí lidé realizují svoje rodičovství a pracovní uplatnění a které ovlivňují strategie a volby současných rodin s malými dětmi.

Institucionální podmínky života rodin

Změna politického systému s sebou vedle již zmíněných demografických změn a změn v rodinném chování přinesla v obou státech rovněž změny na pracovním trhu, poskytující lidem více možností, ale zároveň kladoucí zvýšené požadavky na zaměstnance i zaměstnavatele. Ruku v ruce s těmito změnami vznikají též odlišné požadavky na možnosti kombinovat pracovní a soukromou sféru, zejména v rodinách s malými dětmi, neboť spolu s vysokou mírou participace žen na pracovním trhu a dominujícím modelem dvoupříjmové domácnosti jsou především ženy vystaveny dvojímu tlaku. Jak uvádí Chorvát, zvýšené zapojení žen v placeném zaměstnání nevedlo paralelně k rovnoměrnějšímu rozdělení povinností v rodině a sféra rodiny se mužům otevírá podstatně pomaleji a nenápadněji než sféra práce ženám (Chorvát, 2006).

Zájem o možnosti a překážky při sladování rodinných a pracovních rolí je tedy jedním z důsledků změn ekonomických podmínek v obou studovaných zemích, změn na trhu práce i v demografickém chování a vyplývá zároveň také z posunu v hodnotově normativním systému společnosti včetně zvyšující se senzitivity ke genderovým otázkám. Životní strategie jsou voleny a utvářeny pod vlivem makrospolečenských podmínek, mezi vnější vlivy lze řadit nejen ty ekonomické, ale i kulturní a sociální (např. celospolečenské klima ve vztahu k rodině) či genderové stereotypní názory nepodporující větší zapojení otců do péče o domácnost a děti (Bútorová et al., 2008). Lidé s malými dětmi tak volí strategie sladování rodiny a zaměstnání v prostředí, ve kterém však ani dlouhodobě obecně vysoká zaměstnanost žen, ani nárůst požadavků zaměstnavatelů na výkonnost v posledních dvou desetiletích v zásadě nevedly k rovnoměrnějšímu

rozdělení povinností spojených s péčí o domácnost a děti mezi oba partnery (Kuchařová et al., 2006).

Netradiční pracovní režimy jako jedna z možností pro efektivnější kombinaci práce a rodiny jsou v České republice i na Slovensku využívány méně než ve většině západních zemí. Zaměstnavatelé často neumožňují či nepodporují netradiční pracovní režimy a organizaci práce, která je umožněná např. novými technologiemi (práce z domova, práce po telefonu). Ze šetření provedených mezi zaměstnavateli v České republice a na Slovensku vyplynulo, že práci na zkrácený úvazek nabízí svým zaměstnancům necelě dvě třetiny podniků v ČR a 48 % podniků v SR, všem zaměstnancům tuto možnost nabízí 9 %, resp. 7 % dotazovaných zaměstnavatelů (Haberlová, Kyzlinková, 2009; Bodnárová, 2008). V dnešní době se stále více rozšiřuje práce z domova jako jedna z hlavních forem tzv. práce na dálku, při níž pracovník není svázán pevnou pracovní dobou a která napomáhá lépe sladovat rodinné a pracovní povinnosti (Kyzlinková, Svobodová, 2007). Nicméně takováto úprava pracovního režimu je možná pouze ve velmi omezené skupině profesí a u vybraných pracovních pozic³ a nabízí ji jen poměrně nízký podíl podniků – v České republice je to 15 % zaměstnavatelů a na Slovensku 12 %, přičemž všichni zaměstnanci mají možnost vykonávat práci nebo její část z domova pouze v 1 %, resp. 0,2 % dotazovaných organizací (Haberlová, Kyzlinková, 2009; Bodnárová, 2008).

Výzkumy zároveň ukazují, že i v případě, kdy firma zkrácené úvazky nabízí, pracuje většinou v takovéto úpravě pouze velmi nízký podíl zaměstnanců⁴. Řidké využívání zkrácené pracovní doby tedy není způsobeno pouze nezájmem a neochotou zaměstnavatelů, ale též nezájmem ze strany zaměstnanců⁵, který se vedle finanční nevýhodnosti této pracovní formy často utváří pod tlakem dalších nevýhod, mezi něž lze zařadit snížené šance na pracovní postup, horší přístup zaměstnanců s částečným úvazkem na podnikové kursy a školení, případně nižší jistotu zaměstnání a krácení nároku na zaměstnanecké výhody. Naopak je tomu v případě pružné pracovní doby, která se jeví být velmi účinným nástrojem pro lepší harmonizaci rodinných a pracovních povinností. Pokud totiž podnik možnost flexibilní pracovní doby nabízí, pak většinou využívá této výhody poměrně vysoký podíl zaměstnanců (Haberlová, Kyzlinková, 2009).

Významnou roli sehrávají dále podmínky péče o děti, především nabídka základních služeb (celodenní péče o děti zaměstnaných rodičů) a možnosti definované v rámci systému sociální ochrany rodin s dětmi, konkrétně pak především institut rodičovské dovolené. Ze zákoníků práce má v obou zemích rodič pečující o dítě nárok na rodi-

čovskou dovolenou do tří let věku dítěte. Na Slovensku rodiči po tuto dobu náleží rodičovský příspěvek. V České republice není délka nároku na rodičovský příspěvek provázána s délkou nároku na rodičovskou dovolenou. Do roku 2007 měl rodič nárok na pobírání rodičovského příspěvku až do 4 let věku dítěte (při splnění podmínek týkajících se zajištění péče o děti), od 1. 1. 2008 si může zvolit délku pobírání (do dvou, tří nebo čtyř let věku dítěte) a od ní odvislou výši rodičovského příspěvku.

Služby pro rodiny, jako další z významných faktorů ovlivňujících život rodin s malými dětmi, nejsou vždy univerzálně dostupné, resp. jejich dostupnost je podmíněna regionálně i věkem dítěte, což může přispívat k tenzi mezi zaměstnáním a zajištěním péče o menší děti v obou zemích. Dostupnost jeselských zařízení, která byla v průběhu 90. let v obou zemích výrazně početně redukována, je pro nejmenší děti spíše výjimečná a v současné době je navštěvuje 1 % dětí v Česku a okolo 5 % na Slovensku (Kuchařová et al., 2009; Šimurková, 2009).

Využívání zařízení denní péče o děti se zvyšuje spolu s narůstajícím věkem předškolních dětí. Podle výzkumů na Slovensku více než 70 % čtyřletých dětí a více než 80 % pětiletých dětí pravidelně navštěvuje mateřskou školu (Bodnárová et al., 2005). V České republice je návštěvnost mateřských škol také vysoká, a to především u čtyř- a pětiletých dětí, z jejichž celkového počtu navštěvuje MŠ více než 90 %. Poměrně vysoký je též podíl dětí tříletých, ze kterých docházejí do mateřských škol více než tři čtvrtiny v ČR a více než 60 % na Slovensku (Kuchařová, Svobodová, 2006; Kuchařová et al., 2009; Ústav informací a prognóz školstva).

Zejména ve větších městech poptávka po mateřských školách často převyšuje nabídku (Kuchařová et al., 2009; Bodnárová et al., 2005) a vzhledem k nedostatečné kapacitě jsou prioritně přijímány děti na celodenní pobyt, případně splňující další kritéria⁶.

V kontextu těchto institucionálních podmínek se utvářejí představy a strategie mladých lidí ohledně jejich rodinného chování. Vedle makrostrukturálního rámce se do rozhodování promítají i normy v oblasti rodové rovnosti v soukromé sféře a na pracovním trhu. Dále se tedy budeme zabývat vybranými oblastmi života mladých rodin, do kterých se promítají jak názory aktérů na role mužů a žen, tak i institucionální nastavení společnosti.

Genderová orientace mladých párů

Díky souborům obsahujícím odpovědi od obou dospělých z partnerské dvojice je možné sledovat vzájemnou partnerskou shodu, resp. zda mají či nemají oba partneři stejnou genderovou orientaci. Jak v Čechách, tak na Slovensku je nejvyšší podíl párů, v nichž oba partneři zastávají egalitární postoje (40 %, resp. 48 % párů), rodin, kde jsou oba partneři „tradicionalisté“, je v námi zkoumaných souborech podstatně méně (22 %, resp. 18 %). Pokud se ve svých názorech muž a žena liší, výrazně častěji se set-

káme s případem, že žena je orientována egalitárně a její partner tradičně (34 %, resp. 30 %). Párů, kde egalitárně orientovaný muž žije s partnerkou „tradicionalistkou“, je totiž mezi mladými rodiči minimum (v obou zemích shodně pouhých 4 %). Z porovnání obou zemí pak vyplývá, že na Slovensku se častěji setkáme s oboustranně egalitárními páry, v Čechách oproti tomu mírně převažuje tradiční orientace mužů (bez ohledu na genderovou orientaci ženy). Tyto rozdíly mohou být ovlivněny skutečností, že ve slovenském souboru dotazovaných párů je lepší vzdělanostní struktura, resp. více vysokoškolsky vzdělaných žen a více mužů se středoškolským vzděláním s maturitou než v souboru českém, kde je oproti tomu více osob se základním vzděláním. Tím, že je analýza v tomto článku založena na sledování podskupin definovaných genderovou orientací obou partnerů v rodině, ve které je výše dosaženého vzdělání do jisté míry promítnuta, byl vliv odlišné vzdělanostní struktury eliminován. V případě žen se v podskupinách definovaných genderovou orientací vzdělanostní struktura ve srovnávaných zemích neliší. U mužů v rámci podskupin genderové orientace sice mírné difference podle vzdělání zůstávají, na základě provedených analýz lze nicméně říci, že ve zkoumaných oblastech se tyto rozdíly neprojeví.

Zaměříme-li se podrobněji na některé charakteristiky rodičů dle typu partnerství, v němž žijí (posuzované z hlediska genderové orientace obou partnerů), je možné v obou zemích vysledovat shodné tendence. Co se týče nejvyššího dokončeného vzdělání, lze říci, že čím vyšší vzdělání, tím častěji žije respondent v rodině, v níž oba partneři vyznávají egalitární postoje, a naopak méně často se nachází v partnerství, kde jsou muž i žena orientováni tradičně. Egalitárně založené ženy žijící se stejně orientovaným mužem se vyznačují vyšším průměrným věkem při narození prvního dítěte i vyšším věkem při sňatku, resp. vyšším věkem v době zahájení společného soužití (v případě žen, které nejsou vdané) s nynějším partnerem než ženy žijící v ostatních typech páru. V případě mužů tyto rozdíly shledány nebyly. V rodinách s egalitárně orientovanou matkou zároveň žije v průměru nižší počet dětí než v rodinách, kde žena vyjadřuje tradiční postoje (tabulka č. 1).

Preferované způsoby zapojení žen na trhu práce a zajištění péče o děti

Rodiče malých dětí, zejména matky, jsou dříve či později stavěni před otázku, v jaké fázi a v jakém rozsahu se zapojit zpět na pracovní trh a jakým způsobem přitom zajistit nejvhodnější péči o děti. Existuje vždy více způsobů napomáhajících lidem kombinovat práci a rodinu, také různé vzorce chování a hodnotové systémy mohou ukazovat na potřebu diferencovaného přístupu. Odlišnosti jsou patrné nejen na úrovni rozdílných rodinných politik či typu sociálního státu, ale také v závislosti na lišících se preferencích jedinců či genderové orientaci párů.

Tabulka č. 1: Vybrané charakteristiky párů a partnerů v párech podle pohlaví a typu páru, Česká republika, Slovensko

typ páru		oba egalitární		muž egalitární, žena tradiční		muž tradiční, žena egalitární		oba tradiční	
		ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR
ženy									
vzdělání (řádková %)	základní a střední bez maturity	29,5	34,2	9,5	11,0	28,6	27,4	32,4	27,4
	střední s maturitou	39,7	47,8	2,0	3,4	34,7	29,1	23,6	19,7
	vysokoškolské (vč. VOŠ)	50,0	55,8	3,2	2,3	38,3	33,3	8,5	8,5
věk při narození 1. dítěte (průměr)		25,3	25,4	23,8	24,1	24,9	24,6	24,1	23,9
věk při sňatku/soužití s nynějším partnerem (průměr)		23,7	23,7	22,4	22,8	23,6	23,0	22,6	22,5
muži									
vzdělání (řádková %)	základní a střední bez maturity	33,8	41,3	3,5	10,0	34,5	23,8	28,2	25,0
	střední s maturitou	41,7	47,2	4,6	3,1	31,8	31,8	21,9	17,9
	vysokoškolské (vč. VOŠ)	43,3	52,4	4,8	3,2	36,5	32,3	15,4	12,1
věk při narození 1. dítěte (průměr)		28,1	28,4	26,6	28,3	28,1	28,4	27,6	27,4
věk při sňatku/soužití s nynějším partnerem (průměr)		26,3	26,7	25,2	27,1	26,8	26,9	26,1	26,0
průměrný počet dětí v rodině		1,68	1,68	2,35	1,83	1,76	1,70	1,89	2,15
N		157	194	17	18	135	122	89	71

Zdroj: RZV 2006

Tabulka č. 2: Typy ideálních pracovních úvazků ženy podle věku dítěte a typu páru, Česká republika, Slovensko (v %)

období podle stáří dítěte/dětí	práce ženy podle typu úvazku a typu páru - Česká republika								
	na celý úvazek			na částečný úvazek			zůstat doma		
	oba egalitární	muž tradiční, žena egalitární	oba tradiční	oba egalitární	muž tradiční, žena egalitární	oba tradiční	oba egalitární	muž tradiční, žena egalitární	oba tradiční
některé z dětí ve věku 1–2 roky	0,6	0,7	1,1	5,7	5,9	2,2	93,6	93,3	96,6
některé z dětí ve věku 2–3 roky	1,9	-	-	15,9	23,0	10,2	82,2	77,0	89,8
některé z dětí ve věku 3–6 let	23,6	23,7	6,8	62,4	54,1	54,5	14,0	22,2	38,6
nejmladší dítě začne chodit do školy	48,7	40,7	31,5	47,4	54,1	50,6	3,8	5,2	18,0
období podle stáří dítěte/dětí	práce ženy podle typu úvazku a typu páru - Slovensko								
	na celý úvazek			na částečný úvazek			zůstat doma		
	oba egalitární	muž tradiční, žena egalitární	oba tradiční	oba egalitární	muž tradiční, žena egalitární	oba tradiční	oba egalitární	muž tradiční, žena egalitární	oba tradiční
některé z dětí ve věku 1–2 roky	1,5	-	-	10,3	9,8	1,4	88,1	90,2	98,6
některé z dětí ve věku 2–3 roky	11,3	0,8	-	29,9	26,2	4,2	58,8	73,0	95,8
některé z dětí ve věku 3–6 let	51,0	31,1	11,3	37,6	51,6	47,9	11,3	17,2	40,8
nejmladší dítě začne chodit do školy	61,9	45,9	21,1	33,5	48,4	59,2	4,6	5,7	19,7

Zdroj: RZV 2006

Právě na tento poslední aspekt se zaměřujeme v následující části, kdy sledujeme u českých a slovenských žen⁸ preferenci ideálního pracovního zapojení a zajištění péče o dítě různého věku.

V názorech žen s malými dětmi převládá orientace na model déle přerušené pracovní kariéry (minimálně do tří let věku dítěte), a to bez ohledu na genderovou orientaci jejich samých či celého páru. Zdá se, že z tohoto modelu se vydělují pouze egalitárně založené páry na Slovensku, neboť v nich ženy častěji preferují zaměstnání, byť převážně na částečný úvazek, již s dvouletými dětmi (30 % práci na částečný úvazek a 11 % na plný úvazek). V ostatních typech páru v období do 3 let věku dítěte jednoznačně převládá idea matky pečující o dítě v domác-

nosti, v případě obou partnerů tradičně genderově orientovaných je tato volba poměrně častá i u předškolních a školních dětí, a to v obou zemích (tabulka č. 2).

Preferovanému modelu déle přerušené pracovní kariéry odpovídá také reálné chování českých a slovenských matek v období rané péče o dítě. V obou zemích mají bezdětné ženy podstatně vyšší míru zaměstnanosti než ženy s dětmi (OECD, 2007; Krížková, Vohlídalová, 2008). V České republice je zaměstnáno pouze 19 % matek s nejmladším dítětem do tří let věku a na Slovensku 22 %, oproti zemím s modelem krátkodobého přerušování pracovní kariéry matek, jako je například Švédsko (72 % matek takto starých dětí je zaměstnáno) či Nizozemsko (zde je zaměstnáno 73 % matek dětí do tří let věku,

Tabulka č. 3: Preferované způsoby zajištění péče o děti v závislosti na jejich věku, podle typu páru, Česká republika, Slovensko (v %)

preferované způsoby zajištění péče o děti	Česká republika								
	2-3 roky			3-4 roky			více než 4 roky		
	oba egalitární	muž tradiční žena egalitární	oba tradiční	oba egalitární	muž tradiční žena egalitární	oba tradiční	oba egalitární	muž tradiční žena egalitární	oba tradiční
já sama na RD/v domácnosti	68,8	71,9	88,8	24,2	34,8	50,6	9,6	11,9	20,2
partner na RD/v domácnosti	3,8	-	-	1,3	0,7	2,2	-	0,7	1,1
oba rodiče střídavě	10,8	8,9	3,4	6,4	7,4	3,4	3,8	1,5	1,1
prarodiče/jiní příbuzní	7,0	8,1	5,6	15,3	13,3	13,5	5,7	7,5	10,1
vzájemné hlídání s jinými rodiči/najatá osoba	3,2	5,2	1,1	8,9	6,7	5,6	4,5	6,0	2,2
jesle/mateřská škola	6,4	5,9	1,1	43,9	37,0	24,7	76,4	72,4	65,2
preferované způsoby zajištění péče o děti	Slovensko								
	2-3 roky			3-4 roky			více než 4 roky		
	oba egalitární	muž tradiční žena egalitární	oba tradiční	oba egalitární	muž tradiční žena egalitární	oba tradiční	oba egalitární	muž tradiční žena egalitární	oba tradiční
já sama na RD/v domácnosti	52,6	62,3	83,1	8,8	15,6	35,2	4,1	6,6	21,1
partner na RD/v domácnosti	2,6	3,3	1,4	0,5	0,8	1,4	-	0,8	1,4
oba rodiče střídavě	8,8	10,7	4,2	5,2	5,7	4,2	2,1	2,5	4,2
prarodiče/jiní příbuzní	20,6	11,5	8,5	17,0	18,0	15,5	9,3	10,7	9,9
vzájemné hlídání s jinými rodiči/najatá osoba	5,2	3,3	-	6,7	8,2	4,2	4,6	3,3	2,8
jesle/mateřská škola	10,3	9,0	2,8	61,9	51,6	39,4	79,9	76,2	60,6

Zdroj: RZV 2006

ovšem jak již bylo zmíněno výše – viz pozn. 4, je zde rovněž zcela jednoznačně nejvyšší podíl žen zaměstnaných na zkrácený úvazek. V době, kdy je nejmladšímu dítěti 3–5 let, je v Čechách i na Slovensku zaměstnáno shodně 53 % matek (OECD, 2009).

Jako vhodná forma ekonomické aktivity žen v určitých fázích rodinného cyklu je přitom spatřována práce na zkrácený úvazek. V době, kdy jsou dítěti 2–3 roky, a následně v období po skončení rodičovské dovolené je tato forma pracovní aktivity prosazována především egalitárně založenými ženami, ve vyšším věku dítěte pak také ženami s tradičními názory, u nichž by částečný pracovní úvazek ideálně „nahradil“ práci na plný úvazek. Mezi ženami s dětmi do 6 let je tedy preference částečného pracovního úvazku výrazná, možnosti dané situací na pracovním trhu však, jak již bylo uvedeno v předchozí části, volbu takovéto strategie často neumožňují a reálné zapojení žen na pracovní trh po skončení rodičovské dovolené se od ideálních představ odlišuje. Výzkumy v České republice ukazují, že ženy vracející se po rodičovské dovolené zpět do zaměstnání nastupují ve většině případů na plné pracovní úvazky (Kuchařová a kol., 2006).

S názory na pracovní zapojení matek nejmenších dětí korespondují i představy o způsobech zajištění péče o děti⁹. Při analýze deklarovaných možností, jak nejlépe zajistit péči o menší děti, se zaměřujeme na období od 2 let věku dítěte do doby, než začne chodit do školy. V ranějším období života dítěte totiž u obou zkoumaných souborů rodičů zcela dominuje jako nejlepší způsob zajištění péče celodenní péče matek na rodičovské dovolené¹⁰. Vliv zde nemá ani

genderová orientace žen a rodičovského páru, ani to, zda jsou rodiče z Čech nebo ze Slovenska.

V případě starších dětí jsou však již v názorech žen na nejlepší způsob zajištění péče patrné rozdíly (tabulka č. 3). Obecně jsou tradičně orientované ženy nejvýraznějšími zastánkyněmi mateřské péče v domácím prostředí, a to po celé období před nástupem dětí do školy. Egalitárně založené ženy se naopak častěji a v nižším věku dítěte vyslovují pro institucionální péči o dítě. Jejich stanovisko přitom není zásadním způsobem modifikováno genderovou orientací muže, se kterým žijí. Egalitárně orientované ženy žijící s tradičně genderově orientovaným partnerem jsou totiž v otázkách mateřské a institucionální péče o děti názorově blíže ženám z párů, kde oba partneři zastávají z hlediska rozdělení rolí egalitární názory.

Po třetím roce věku nejmladšího dítěte je patrný postupný přesun od preference péče v domácím prostředí k upřednostňování péče institucionální, resp. v mateřských školách. Tento posun je v případě Slovenska výraznější a promítá se v něm odlišná legislativa vážící se na délku placené rodičovské dovolené, resp. placeného období možnosti setrvání rodiče doma. V době konání výzkumu, tj. v roce 2006, byla v České republice možnost pobírání rodičovského příspěvku až do 4 let věku dítěte, oproti tomu na Slovensku délka pobírání rodičovského příspěvku korespondovala s délkou rodičovské dovolené, což znamená období „pouze“ do tří let věku dítěte. V období, kdy jsou dítěti 3–4 roky, spatřují tedy slovenské matky častěji než ty české jako nejlepší způsob zajištění péče o dítě mateřskou školu (alespoň na část dne),

a to bez ohledu na jejich i partnerovu genderovou orientaci. Otázka přitom byla položena na nejlepší způsob péče bez ohledu na reálnou dostupnost jednotlivých možností, i přesto slovenské matky častěji uváděly jako nejlepší možnost zajištění péče o dítě mateřskou školu a nikoli mateřskou péči v domácnosti, jako jejich české kolegyně.

Je tedy patrné, že instituce krom vymezování možností zajištění práce a péče ovlivňují také individuální preference harmonizace rodinného a pracovního života. Na jednu stranu jsou praktiky i rodinné politiky ovlivněny normativním a hodnotovým systémem a respektování voleb v soukromé sféře je pro rodinnou politiku citlivá oblast (Lewis et al., 2008), nicméně vztah mezi institucemi a normami je možné nahlížet také obráceně, a sice že existující instituce formují normy a veřejné mínění. Hašková (2010) uvádí, že například v zemích s širokou dostupností zařízení denní péče o malé děti a s krátkou délkou trvání placené rodičovské dovolené jsou tato zařízení hodnocena pozitivně a jsou běžnou součástí strategií při kombinaci placeného zaměstnání rodičů a jejich soukromého života. Nejsou-li však v zemi taková zařízení příliš dostupná a jejich služby neodpovídají potřebám rodičů, je ve veřejném mínění a v názorech rodičů lépe hodnocena neinstitutonální péče o malé děti¹¹. Na příkladu České a Slovenské republiky je tedy patrné, že institut rodičovského příspěvku, jehož délka pobírání se v daných zemích liší, zřejmě ovlivňuje i preference rodičů týkající se délky setrvání s dítětem v domácnosti.

Národní odlišnosti se pak vesměs stírají u předškolních dětí starších 4 let a v představách o ideálním zajištění péče dominuje možnost návštěvy mateřské školy (také v realitě ve věku 4–5 let v obou zemích většina dětí navštěvuje mateřské školy – v České republice je to více než 90 % dětí, ze slovenských dětí je to 78 %). Zároveň i v této fázi rodinného života a věku dítěte však zůstává diferenciacním faktorem názor na genderové role, neboť tradičně orientované ženy žijící se stejně orientovaným partnerem stále častěji než ostatní typy páru preferují mateřskou péči o dítě a setrvání ženy v domácnosti (tabulka č. 3).

Je zajímavé, že v deklarovaných názorech žen na způsoby zajištění péče o děti se egalitární založení žen (příp. celého páru) neprojevuje ani tak v preferenci výraznějšího zapojení muže do péče o dítě, ale jejich „egalitárnost“ spočívá především v tom, že podíl ženy na péči o dítě je ideálně nahrazen péčí v institucionálních zařízeních. U egalitárních žen je oproti tradičně založeným ženám sice patrná mírná tendence častěji deklarovat možnost, aby byla péče o dítě zajišťována střídavě oběma partnery, případně pouze mužem, nicméně tyto rozdíly nejsou nikterak výrazné. Ve většině případů je totiž podíl žen volících spíše péči prarodičů či jiných příbuzných než péči partnera vyšší. Ostatní formy zajištění péče o předškolní děti, tzn. vzájemné hlídání s jinými rodiči či přáteli a hlídání najatou osobou jsou uváděny minimálně.

Péče o dítě ze strany otce

Možnost zapojení mužů do celodenní péče o děti je uváděna pouze sporadicky, přitom však představuje jednu ze strategií kombinace rodinného a pracovního života přinášející pro rodiny, které tuto možnost zvolí, následující pozitivita. Nejenže se zkrátí doba absence žen v zaměstnání a celkově se sníží jejich znevýhodnění postavením na trhu práce, ale intenzivnějším poskytováním péče ze strany otce též dojde k upevňování a prohlubování citových vztahů s dítětem. Další pozitivum je pak možné sledovat v určité zastupitelnosti rodičů, což se ukazuje být výhodné i ve vyšším věku dítěte, například při péči v době nemoci (Nešporová, 2005). Přes uvedené klady je však čerpání rodičovské dovolené otcem v obou sledovaných zemích zatím poměrně výjimečnou záležitostí (Marošová, Šumšalová, 2006; Nešporová, 2006). V tomto kontextu nás zajímalo, zda a do jaké míry jsou otcové malých dětí ochotni převzít část péče o děti předškolního věku i za cenu dočasného přerušování zaměstnání. Zapojení otce do péče o dítě ovšem nezáleží pouze na jeho vlastní ochotě, ale též na ochotě ženy vystřídat se s partnerem na rodičovské dovolené a tím mu část péče přenechat. Pozornost jsme proto zaměřili též na skutečnost, zda by s celodenní péčí muže o dítě formou rodičovské dovolené jejich partnerky vůbec souhlasily.

Ochota partnera celodenně pečovat o dítě je dle očekávání zcela jednoznačně vyšší u mužů egalitárně založených než u mužů tradičních. Podobně je tomu u žen egalitářek, které by s nástupem partnera na rodičovskou dovolenou souhlasily podstatně častěji než ženy tradicionalistky. Z uvedeného logicky vyplývá, že s oboustranným souhlasem s nástupem muže na rodičovskou dovolenou se nejčastěji setkáme v těch rodinách, kde mají muž i žena egalitární názory. Ani v Čechách, ani na Slovensku však podíl těchto rodin není příliš vysoký (pohybuje se okolo třetiny) a i zde se setkáváme s nemalým zastoupením případů, kde ani jeden z partnerů o tento druh péče zájem neprojevuje. V názorově smíšených rodinách podíl párů, v nichž ani jeden z partnerů celodenní péči o dítě ze strany otce nepreferuje, postupně narůstá, přičemž v tradičních partnerstvích pak jednoznačně dominuje (tabulka č. 4).

Z odpovědí rodičů malých dětí tedy vyplývá, že ačkoliv se ve společnosti stále rozšiřují preference vyššího zapojení partnera do péče o rodinu a domácnost, celodenní péče formou rodičovské dovolené je v obou zemích stále výjimečná nejen z důvodu nízkého zájmu samotných otců, ale rovněž z důvodu neochoty matky dítěte vzdát se, byť jen na omezenou dobu, této své „domény“. Toto plně koresponduje se zjištěními uvedenými v předchozí části tohoto článku týkajícími se způsobů zajištění péče o děti v závislosti na jejich věku, kde matky malých dětí uvádějí nástup otce na rodičovskou dovolenou či střídavou péči obou rodičů jako nejlepší způsob péče o své děti pouze minimálně, přičemž do věku tří

Tabulka č. 4: Ochota otce převzít část celodenní péče o dítě i za cenu přerušování zaměstnání a souhlas ženy s přenecháním celodenní péče o dítě partnerovi, podle typu páru, ČR a SR (v %)

celodenní péče otce	oba egalitární	muž tradiční, žena egalitární	oba tradiční
Česká republika			
muž i žena souhlasí	32,9	15,6	10,2
muž souhlasí, žena ne	18,1	8,1	13,6
muž nesouhlasí, žena ano	18,7	28,9	6,8
muž i žena nesouhlasí	30,3	47,4	69,3
Slovensko			
muž i žena souhlasí	36,1	13,9	8,5
muž souhlasí, žena ne	25,3	10,7	12,7
muž nesouhlasí, žena ano	17,0	25,4	15,5
muž i žena nesouhlasí	21,6	50,0	63,4

Pozn.: Souhlas zahrnuje odpovědi určitě ano a spíše ano, nesouhlas zahrnuje odpovědi určitě ne a spíše ne.

Zdroj: RZV 2006

let by o své děti ve většině případů nejraději pečovaly osobně.

Mezi tradičně orientovanými páry je nesouhlas s celodenní péčí otce o dítě v souladu s jejich obecnými genderovými postoji, neboť je zdůvodňován především tím, že o dítě se má starat matka. Za postoj egalitárně orientovaných párů se naopak častěji skrývá racionalita hodnocení ekonomických podmínek a podmínek na pracovním trhu. Své postoje častěji zdůvodňují tím, že muž má vyšší příjem než jeho partnerka, což odpovídá mzdovým rozdílům mezi muži a ženami dlouhodobě měřeným v obou zemích, ale také tím, že mužovo zaměstnání by dlouhodobější absenci z důvodu péče o děti neumožňovalo.

Genderová rovnost daná institutem rodičovské dovolené a v posledních letech přijatou legislativou umožňující péči také otci dítěte je tedy pouze zdánlivá, neboť při komplexním hodnocení podmínek na pracovním trhu je rozhodování partnerů mnohdy ovlivňováno příjmovou nerovností mezi muži a ženami.

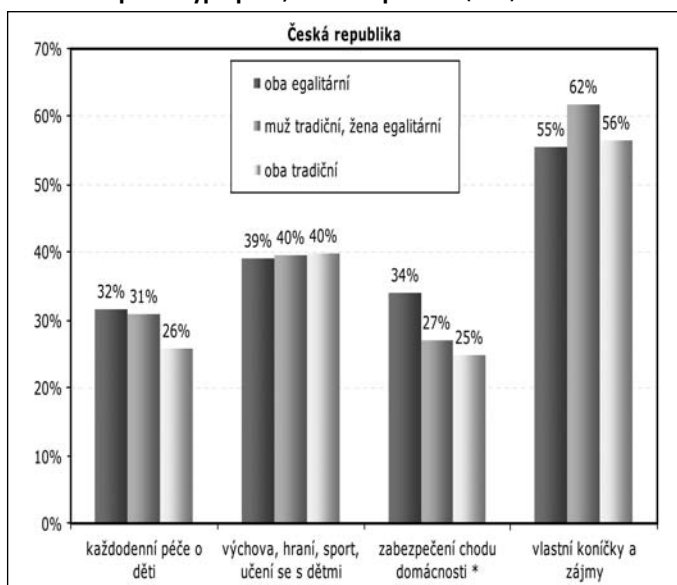
Rozdělení času věnovaného rodině a domácnosti mezi pracujícími partnery

Vhodné rozdělení času, který oba partneři věnují péči o děti a domácnost, patří ke klíčovými aspektům genderové rovnosti v soukromé sféře. Z důvodu stále přetrvávajícího tradičního rozdělení rolí, kdy hlavní zodpovědnost za péči o rodinu a domácnost leží na ženě a muž se angažuje především v placeném zaměstnání (Kuchařová a kol., 2006; Svobodová, 2008), věnuje zaměstnaná žena tzv. „druhé směně“ podstatně více času než její partner. V případě mužů egalitářů by se nicméně dalo předpokládat, že z důvodu jejich genderové orientace, kdy zastávají stejná práva i povinnosti pro oba partnery, by se do péče o rodinu a domácnost měli zapojovat ve větší míře než muži tradicionalisté. V poslední části tohoto článku se proto zaměříme právě na objem času, který námi sledované skupiny mužů tráví každodenní péčí o děti, výchovou, hraním, sportem či učením se s nimi a zabezpečením chodu domácnosti, tj. nákupy, domácí-

mi pracemi apod. Pro srovnání zařazujeme též čas, který věnují svým vlastním koníčům a zájmům. Z hlediska možného vlivu genderové orientace však není ani tak zajímavý absolutní objem času, který jmenovaným činností partneri věnují, jako spíše možné rozdíly v podílu, jakým k domácím pracím a péči o děti přispívá muž¹². Z důvodu srovnatelnosti výsledků uvádíme informace pouze za ty páry, v nichž oba partneři pracují (tzn. buď uvedli, že jsou zaměstnaní, nebo podnikají, případně vypomáhají v rodinném podniku).

Z výsledků je patrné, že největší (a jediné statisticky významné) rozdíly mezi muži egalitárně a tradičně orientovanými jsou v jejich podílu na výkonu domácích prací (graf č. 1 a 2). Muži žijící v oboustranně egalitárním partnerství se na činnostech spojených se zajištěním chodu domácnosti podílejí v českých rodinách zhruba z jedné třetiny a ve slovenských rodinách z necelých dvou pětin, na rozdíl od mužů tradicionalistů, jejichž podíl je vždy o několik procentních bodů nižší, a to bez ohledu na skutečnost, zda žijí s partnerkou egalitářkou či tradicionalistkou. V každodenní péči o dítě byly podobné rozdíly mezi muži tradičně a egalitárně orientovanými sledovány pouze u slovenských párů, v Čechách je totiž podíl muže na každodenní péči o dítě téměř shodný jak v rodinách, kde mají oba partneři egalitární postoje, tak v rodinách, kde zastává egalitární názory pouze žena. Zapojení muže do výchovy a volnočasových aktivit dětí je ve všech typech párů přibližně stejné - téměř ve všech případech zhruba dvoutřetinové. Podle Chaloupkové, která analyzovala za Českou republiku údaje z výzkumu ISSP Rodina a gender role z roku 2002, je dle názorů mužů a žen spravedlivé takové rozdělení domácí práce, kdy žena vykonává 60 % a muž 40 % domácí práce (Chaloupková, 2005). V našem výzkumu odpovídá tomuto pojetí spravedlivého rozdělení domácích prací pouze dělba činností týkajících se zabezpečení chodu domácnosti v oboustranně egalitárních párech na Slovensku. Pokud bychom aplikovaly takto „výčíslenou spravedlnost“ též na rozdělení času věnovaného výchově a volnočasovým aktivitám s dětmi, tak tato spravedlnost

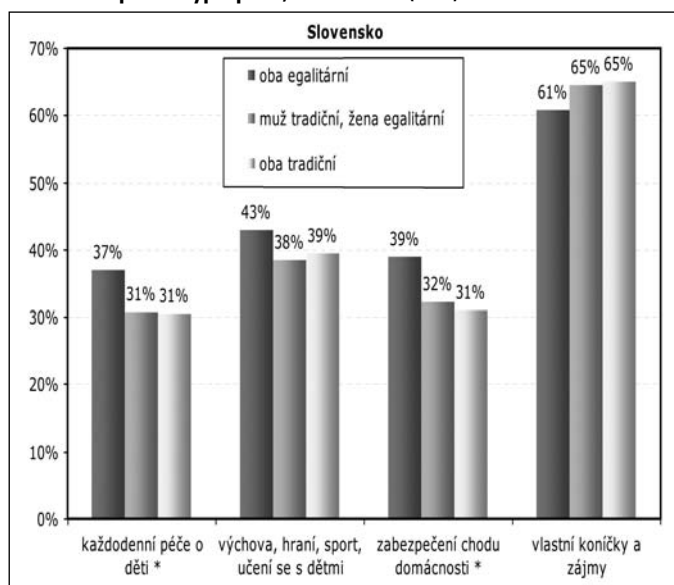
Graf č. 1: Podíl muže na celkovém objemu času, který týdně oba partneři v průměru stráví jednotlivými činnostmi, podle typu páru, Česká republika (v %)

Pozn.: * muži z oboustranně egalitárních párů se statisticky významně liší od dvou zbývajících skupin.

Zdroj: RZV 2006

Graf č. 2: Podíl muže na celkovém objemu času, který týdně oba partneři v průměru stráví jednotlivými činnostmi, podle typu páru, Slovensko (v %)

Pozn.: * muži z oboustranně egalitárních párů se statisticky významně liší od dvou zbývajících skupin.

Zdroj: RZV 2006

panuje i ve všech typech párů v obou sledovaných zemích.

Celkově lze konstatovat, že ve všech typech partnerství zabírají činnosti spojené se zajištěním chodu domácnosti a s výchovou a péčí o děti více času ženě než muži, kterému naopak zbývá více času na jeho vlastní zájmy a koníčky. Při srovnání České republiky a Slovenska se prokazatelně vyšší zapojení slovenských mužů projevuje v případě oboustranně egalitárních párů pouze u každodenní péče o děti, v párech smíšených pak v činnostech spojených se zabezpečením chodu domácnosti. V ostatních případech jsou patrné pouze mírné tendence k vyšší angažovanosti slovenských mužů na zmíněných dvou aktivitách. Vzhledem k omezené velikosti vzorku (redukovaného navíc o páry, v nichž některý z partnerů nepracuje) však nelze tyto tendence hlouběji analyzovat. Navzdory očekávání je nicméně nelze ani připisovat faktoru mírně odlišné vzdělanostní struktury mužů. Sledujeme-li totiž měru zapojení mužů i s ohledem na jejich nejvyšší dokončené vzdělání, tendence k vyššímu zapojení slovenských mužů ve srovnání s českými přetrvávají v každé vzdělanostní skupině.

Závěr

Při podrobné analýze genderové orientace mladých rodičů se ukazuje, že v obecné postojové rovině jsou z hlediska názorů na roli muže a ženy především matky výrazně egalitární. Obecné postoje však ne vždy korespondují s konkrétními názory ohledně řešení situace ve vlastní rodině a ženy i muži tak v podstatě „konzervují“ tradiční dělbu rolí v soukromé sféře. Rozdělení práce a péče v domácnostech se přitom v obou společnostech významně nemění a ač v otázce rolí muže a ženy v rodině

došlo v průběhu let v regionu střední a východní Evropy k oslabení genderově konzervativních názorů, neklesla v těchto zemích míra souhlasu s tradiční dělbu rolí pod úroveň souhlasu v nejkonzervativnějších zemích bývalé EU-15 (Španělsko a bývalého západního Německa)¹³ (Haškova, 2005). Otázkou je, nakolik se české a slovenské ženy tím, že na úrovni postojů nerovné rozdělení domácích prací často odmítají, chtějí zřít převážující odpovědnosti za chod domácnosti a zda ve skutečnosti nepožadují pouze větší pomoc ze strany svých partnerů spíše než zcela rovnocennou dělbu povinností.

Jednání v rodině se přitom odvíjí v institucionálním rámci a též nastavení rodinné politiky v obou zemích do jisté míry podporuje tradiční dělbu rolí setrváváním ženy v domácnosti za účelem zajištění celodenní péče o dítě, a to jak délkou rodičovské dovolené či pobírání rodičovského příspěvku, tak omezenou možností využívání služeb péče o děti, posílené naprosto nedostatečností kapacit předškolních zařízení v případě nejmenších dětí.

Představy matek malých dětí o ideálním zajištění péče se ani v jedné ze sledovaných zemí výrazně neliší v závislosti na jejich genderové orientaci. Vedle obecných názorů na role mužů a žen se zde totiž uplatňují i jiné faktory, mezi nimi např. internalizované představy o „správné“ péči o malé děti, pod kterou je primárně chápána mateřská péče, a normy „správné matky“ věnující se plně a výhradně dítěti v prvních letech jeho života. Otcovská péče je v ideálních deklarovaných možnostech péče o malé dítě zmiňována pouze sporadicky a ani u egalitárně profilovaných žen se příliš neprojevuje strategie více do péče zapojit partnera. V útlém věku dítěte tedy ženy bez ohledu na to, v jak

genderově „naladěném“ partnerství žijí, jednoznačně preferují poměrně dlouhé období (minimálně do 2 let, v ČR velmi často do 3 let) péče o dítě ze strany matky a poté převzetí této péče institucemi.

Dalším z faktorů ovlivňujících ideje jsou však zřejmě i stávající institucionální podmínky. Z analýz v obou zemích vyplynulo, že deklarovaný nejlepší způsob zajištění péče o dítě výrazně koresponduje s legislativními možnostmi v dané zemi, tj. konkrétní délka možnosti pobírání rodičovského příspěvku pravděpodobně výrazně ovlivňuje preferenci rodičů v případě délky poskytování celodenní osobní péče. Instituce tedy mohou nejenom reflektovat potřeby jedinců, na druhou stranu však mohou též významně ovlivňovat hodnoty a formovat společenské normy a mínění.

Jistou obousměrnost působení sociálních institucí a individuálních hodnot však spatřujeme především v otázkách mateřské péče a její substituce sociální institucí. V okamžiku, kdy se sociální instituce týkají péče otcovské (možnosti muže nastoupit na rodičovskou dovolenou), není již vliv na společenské normy tak jednoznačný. Část z egalitárně orientovaných párů sice zdůvodňuje neochotu přenechat péči o dítě otci strukturálními překážkami, konkrétně v průměru vyššími příjmy muže a nekompatibilitou mužova zaměstnání s celodenní péčí o dítě, nicméně i mezi takto orientovanými dvojicemi jich nemalá část deklaruje tradiční přesvědčení, že o dítě by se měla starat matka.

S návratem matek zpět na pracovní trh, vzhledem ke ztíženým možnostem reálné volby délky a uspořádání pracovní doby téměř výhradně na plný úvazek, se tak dostává do rozporu často deklarovaná idea částečného pracovního úvazku při péči o dítě předškolního a mladšího školního

věku. V ideálních představách by tato forma úpravy pracovní doby měla být vhodně kombinována s dostatečnou nabídkou ze strany institucionálních zařízení péče o děti předškolního věku. Z tohoto důvodu je nutné klást důraz na rodinám příznivé a dostatečně flexibilní podmínky na trhu práce a v oblasti služeb.

V preferencích rodičů dosud nefigurují další, v realitě zatím nepříliš rozšířené způsoby péče soukromých pečovatelek, agentur či vzájemného hlídání s jinými rodiči, které však představují vhodnou alternativu zatím pouze pro omezenou skupinu rodin. Nicméně tyto a obdobné typy služeb by měly sebrávat úlohu rozšíření možnosti volby a představovat doplňkovou službu k institucionálním zařízením, jejichž kapacity jsou v současné době nedostačující.

1 Ve výzkumu byli dotazováni manželé nebo druh a družka žijící ve společné domácnosti. Respondenti byli vybráni kvótním výběrem za splnění následujících podmínek: alespoň jeden z rodičů je ve věku 30–40 let, žádný z rodičů nesmí být student, žádný z manželů/partnerů nesmí mít dítě z jiného vztahu, čtvrtina párů má nejmladší dítě ve věku do 3 let a zbylé tři čtvrtiny mají nejmladší dítě ve věku 3–6 let. V České republice i na Slovensku byly používány stejné kvóty.

2 Na řešení české části projektu Rodina, zaměstnání a vzdělání se společně podílely Fakulta sociálních studií Masarykovy University v Brně, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., a společnost STEM, s. r. o. Na řešení slovenské části projektu se podílel Inštitút pre výskum práce a rodiny v Bratislavě.

3 Podrobněji viz např. Šindlerová, 2006.

4 Podle údajů Eurostatu za rok 2008 se podíl žen pracujících na zkrácený úvazek pohyboval v západoevropských zemích v rozmezí 30–40 % ze všech zaměstnaných žen (u mužů byly tyto podíly podstatně nižší – 3–14 %), v Nizozemsku to bylo dokonce 75 % (u mužů 24 %). V České republice oproti tomu představoval podíl žen pracujících na zkrácený úvazek jen 8,5 % a na Slovensku dokonce pouhé 4,2 % (v případě mužů jsou tyto podíly jen 2,2 %, resp. 1,4 %). Charakteristicky je zde naopak vysoký podíl žen pracujících na plný úvazek, a to i mezi matkami malých dětí okamžitě či krátce po ukončení rodičovské dovolené. Dostupné z (poslední revize 26.6.2009, citováno 26.6.2009): http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TPS00159.

5 Například z výzkumu mezi rodiči dětí do 10 let věku v České republice vyplynulo, že 4 % mužů a 11 % žen mají možnost zvolit si zkrácenou pracovní dobu a této možnosti také využívají, ovšem 28 % mužů a 31 % žen tuto možnost volby mají, nicméně ji nevyužívají (Kuchařová et al., 2006). Podobně ve výzkumu mezi zaměstnavateli 61 % firem, které částečné úvazky nenabízí, odpovědělo, že by zaměstnanci, který by potřeboval úpravu pracovních podmínek z důvodu péče o malé děti či z důvodu jiných rodinných závazků, pravděpodobně vyhovělo (Haberlová, Kyzlinková, 2009).

6 V České republice je ve větších městech značně omezená dostupnost mateřských škol pro děti, jejichž rodiče pobírají rodičovský příspěvek. Mezi dalšími podmínkami přijetí dominuje nutnost splnit podmínky trvalého bydliště na území obce nebo městské části, věku dítěte, a to, že jsou oba rodiče zaměstnaní (více viz Kuchařová et al., 2009).

7 Z důvodů velmi nízkého zastoupení nejsou výsledky za tento typ páru dále prezentovány.

8 U mužů výsledky ukazují stejné tendence jako u žen, proto je z důvodu omezeného rozsahu textu neuvádíme.

9 Matky měly v odpovědích vybrat jeden nejlepší způsob zajištění péče o děti za předpokladu, že by

pro ně byly všechny možnosti dostupné. Vybíraly tedy hlavní a převažující způsob bez ohledu na to, že v realitě by dominující model kupříkladu doplňovaly a kombinovaly s dalšími způsoby zajištění péče.

10 Představa o nejlepší způsob zajištění péče o děti do dvou let věku také výrazně koresponduje s reálně volenými strategiemi, jak dokládá Svobodová (2010) na příkladu českých rodin. Podíl žen uvádějících, že o dítě pečovaly osobně, je ve všech případech dokonce ještě vyšší než podíl žen, které tuto výhradní péči preferují, což je ovlivněno především vyšší preferencí zapojení otce do péče, ke které v realitě příliš nedochází.

11 Je zde také praktický dopad, neboť vzhledem k tomu, že zařízení péče o děti nejsou v tomto případě ve veřejném mínění populární, nejsou chápána jako jedna z možných a správných voleb a politická diskuse pak nespočívá v tom, jak zvýšit dostupnost, případně kvalitu takovýchto zařízení, nýbrž se odvíjí v intencích způsobů, jak umožnit rodičům co nejdříve rodinnou péči o děti.

12 V této analýze je primární určit podíl muže na daných činnostech vzhledem k podílu jeho partnerky, případné zapojení jiných osob tedy není sledováno. Celkový objem času věnovaného jednotlivým činnostem byl proto počítán jako součet počtu hodin, které těmto činnostem věnuje žena a které muž. Při sledování podílu muže je pak dopočet do 100 % tvořen podílem ženy na dané činnosti.

13 Dle výzkumu ISSP z roku 2002.

Literatura:

- Bodnářová, B. - Filadelfiová, J. - Gerbery, D. *Výskum potrieb a poskytovania služieb pre rodiny zabezpečujúce starostlivosť o závislých členov*. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny, 2005.
- Bodnářová, B. *Rodinné potreby zamestnancov*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2008.
- Bútorová, Z. a kol. *Ona a on na Slovensku. Zaoštrene na rod a vek*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2008.
- Commission of the European Communities. *Green Paper „Confronting demographic change: a new solidarity between the generations“*. Brussels, 2005.
- Greenstein, T. N. Husbands' participation in domestic labor: Interactive effects of wives' and husbands' gender ideologies. *Journal of Marriage & the Family*, 1996, vol. 58, no. 3, s. 585-595.
- Haberlová, V. - Kyzlinková, R. *Rodina, zaměstnání a vzdělání VII. Sonda Rodinné potřeby zaměstnanců*. Zpráva z výzkumu. Praha: STEM, VÚPSV, 2009.
- Hašková, H. Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2005, roč. 6, č. 1, s. 22-27.
- Hašková, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: SLON, 2010.
- Chaloupková, J. Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. *Sociologický časopis*, 2005, vol. 41, no. 1, s. 57-77.
- Chorvát, I. K niektorým aspektom rodového prístupu k výchove detí a prácam v domácnosti. *Sociológia*, 2006, vol. 38, no. 1, s. 31-48.
- Kohler, H. P. - Billari, F. C. - Ortega, J. A. The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, 2002, vol. 28, no. 4, s. 641-680.
- Kocourková, J. Rodinná politika ve státech Evropské unie. In *Populační vývoj České republiky 2007*. Praha: PíF UK, 2008.
- Křížková, A. - Vohlídalová, M. Kdo se bojí zaměstnané matky? In Křížková, A. et al. (eds.) *Práce a péče*. Praha: SLON, 2008.
- Kuchařová, V. Rodinná politika v ČR. Proč a o čem. *Demografie*, 2006, roč. 48, č. 4, s. 229-240.
- Kuchařová, V. et al. *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů*. Praha: VÚPSV, 2006.
- Kuchařová, V. a kol. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha: VÚPSV, 2009.
- Kuchařová, V. - Svobodová, K. *Sítí zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha: VÚPSV, 2006.

Kyzlinková, R. - Svobodová, K. Práce z domova a její zásah do rodinného života. *Fórum sociální politiky*, 2007, roč. 1, č. 1, s. 11-17.

Lewis, J. - Campbell, M. - Huerta C. Patterns of paid and unpaid work in Western Europe: gender, commodification preferences and the implications for policy. *Journal of European Social Policy*, 2008, vol. 18, no. 1, s. 21-37.

Marošová, L. - Šumšalová, S. (eds.) *Matky na trhu (práce a života)*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2006.

McDonald, P. Gender equity, social institutions and the future of fertility. *Journal of Population Research*, 2000, vol. 17, no. 1, s. 1-16.

Nešporová, O. *Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené*. Praha: VÚPSV, 2005.

Nešporová, O. Otcové pečující o děti formou rodičovské dovolené. *Demografie*, 2006, vol. 48, no. 3, s. 179-193.

OECD. *Society at a Glance: OECD Social Indicators*. 2006 Edition. 2007.

OECD. *Maternal employment rates*. Dostupné z (poslední revize 24.6.2009, citováno 2.7.2009): <http://www.oecd.org/dataoecd/1/37/43199008.xls>.

Svobodová, K. Organizace domácnosti a kvalita partnerství. In Rychtaříková, J. - Kuchařová, V. (eds.) *Rodina, partnerství a demografické stárnutí*. Praha: PíF UK, VÚPSV, 2008.

Svobodová, K. Strategie a praktiky sřadřování rodinných a pracovních rolí. *Demografie*, 2010, vol. 52, no. 1, s. 134-142.

Šimurková, K. Boj o jasle? Půjďme proti řechom. *Hospodářské noviny*, 5.2.2009.

Šindlerová, I. *Práce žen z domova v České republice. Nejistá a nevhodná práce ukřytá za dveřmi domácnosti, nebo flexibilita pro skloubení rodinného a profesního života?* Praha: EKS, o. s., 2006.

Van de Kaa, D. J. Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 1987, vol. 42, no. 1, s. 1-57.

Vaňo, B. (ed.) *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2006*. Bratislava: INFOSTAT, 2007.

Zdroje dat:

- Rodina, zaměstnání a vzdělání (RZV). Sondy VI*. 2006. Datové soubory za Českou republiku a Slovensko. ČSÚ <http://www.czso.cz>
- Eurostat <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- OECD <http://www.oecd.org>
- Slovak POPIN <http://www.infostat.sk/slovakpopin/>
- Ústav informácií a prognóz školstva: <http://www.uips.sk/>

Autorky působí ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., a rodinnou problematikou se zabývají dlouhodobě.

Cílem projektu „**Táto, jak na to?**“ realizovaného MPSV je poukázat na pozitivní význam aktivního otcovství. V jeho rámci se uskutečnil sociologický průzkum „**Podoby otcovství v České republice**“. Jedním ze zjištění je, že se pražští otcové zapojují do každodenní péče o děti více než otcové z ostatních regionů. Rovněž se více angažují ve všech oblastech každodenní péče o domácnost a nezletilé děti. V porovnání se zbytkem ČR mají lepší socioekonomické postavení a partnerky s vyšším vzděláním. Nadprůměrný důraz kladou na finanční zabezpečení rodiny. Pražští otcové ve srovnání s ostatními regiony více prosazují střídání rodičů v průběhu rodičovské dovolené. S dětmi nežůstávají doma zejména z ekonomických důvodů. Více na: <http://www.mpsv.cz/cs/8351>

Vytváření systémů monitorování a hodnocení výsledků integrace cizinců z třetích zemí¹ v EU a v ČR

Jana Vavrečková, Ivo Baštyř

Předložený příspěvek popisuje genezi a dosažený stav přípravy a realizace systémů monitorování a hodnocení výsledků politik integrace cizinců z třetích zemí v členských státech Evropské unie a samostatně v České republice. Závěry Rady EU (listopad 2008) a na ně navazující německé a švédské iniciativy soustředily pozornost na význam a bariéry vytváření monitorovacího systému na unijní úrovni, který by umožňoval porovnávání a využívání zkušeností mezi členskými státy. Obsahová a metodická úskalí takového systému jsou naznačena na pozadí složitosti procesů integrace v jednotlivých státech a diferenciací integračních politik mezi státy. K tomu přistupuje rozdílnost informačních systémů o cizincích z třetích zemí z hlediska vymezení této skupiny cizinců i obsahu a způsobu získávání dat. Je zřejmé, že započatý proces vytváření systému monitorování integrace bude vyžadovat několikaleté úsilí jak na národních, tak na evropské úrovni. Článek je úvodem do problematiky s cílem otevřít výměnu názorů a zkušeností k této náročné a aktuální problematice.

K 30. 6. 2009 žilo v ČR cca 296 tis. cizinců z třetích zemí, což představovalo dvě třetiny (66,9 %) všech cizinců pobývajících na českém území a podíl necelých tří procent (2,82 %) na obyvatelstvu ČR. To zdaleka nedosahuje rozměrů zemí západní Evropy; Nizozemsko udává podíl těchto cizinců cca 11 %, Španělsko 6,9 %, Rakousko 6,6 % apod.² Nicméně Česká republika jako hostitelská společnost přebírá odpovědnost za integraci těchto cizinců na svém území. Jedná se o zabezpečení všech formálních práv, která by umožňovala jejich participaci na ekonomickém, sociálním a kulturním životě³. Integrace je dlouhodobý, obousměrný proces postupného začleňování imigrantů do majoritní společnosti, reflektující přístup hostitelské společnosti k imigrantům a imigrantů k hostitelské společnosti. Divinský definuje integraci jako multidimenzionální, dynamický a oboustranný proces založený na recipročním respektování práv a povinností migrantů a majoritní společnosti (Divinský, 2008).

Pro podporu integrace cizinců vzniká řada politik a integračních konceptů, neboť integrace cizinců je pro zachování sociální soudržnosti hostitelských společností klíčová. Zkušenosti ze starých členských států EU ukazují, že nedostatečná integrace přistěhovalců může vést k závažným společenským problémům. Neintegrování imigranti mají tendenci žít v segregaci, jsou ve srovnání s většinou společností častěji postiženi nezaměstnaností, chudobou, mají nižší vzdělání a nižší příjem. Důsledky těchto jevů jsou přenášeny na děti imigrantů a segregace se stává problémem i dalších generací.

Integrační politiky jednotlivých členských států EU se sice značně liší, nicméně určité rysy mají společné. Evropská komise dlouhodobě prosazuje, aby implementace integračních politik přispěla

k rovnému zacházení s občany třetích zemí a srovnatelným právům a povinnostem s občany EU. Poslední léta zaznamenala posun integračních politik jednotlivých zemí k cíleným integračním opatřením. V ČR se stala předpokladem postupného vytváření cílené a systematické integrační politiky „Konceptce integrace cizinců na území České republiky“ přijatá v roce 2000 a aktualizovaná v roce 2006. Zpráva o její realizaci a návrhy dalších opatření je každoročně aktualizována a předkládána vládě ke schválení⁴.

V zájmu hodnocení průběhu a míry úspěšnosti integrace cizinců a plánování dalších cílených integračních aktivit je nezbytné vytvořit metodiku pro hodnocení integračního procesu. Vypracování nástrojů hodnocení integrace - monitorovacích indikátorů - má zásadní význam pro sledování přijatých opatření; tento význam si vrcholné evropské instituce plně uvědomují. V Evropské unii byly schváleny Společné základní principy integrace v listopadu 2004 a zároveň stanovena potřeba vypracování metodik pro vyhodnocování výsledků integrace. Toto stanovisko potvrdila Rada EU po konferenci ministrů v listopadu 2008 s tím, že hodnocení integrační politiky se stane evropskou prioritou. Rada navrhuje vypracování společných ukazatelů, které by umožnily porovnání zkušeností, výsledků a pokroku integrace cizinců v jednotlivých zemích. Švédské předsednictví (2. pol. 2009) věnovalo této oblasti mimořádnou pozornost; výsledkem toho byl návrh na stanovení klíčových ukazatelů v limitovaném počtu oblastí, které by byly využívány pro evropský monitoring a ověřování výsledků integrační politiky jednotlivých členských států. Systém zvolených indikátorů by umožňoval pravidelné vyhodnocování vývoje procesu integrace cizinců na národní i mezinárodní úrovni.

V České republice ucelená soustava relevantních monitorovacích indikátorů pro pravidelné vyhodnocování průběhu a účinnosti integračního procesu cizinců nyní vzniká a je průběžně upravována. Mnohé poznatky však nabízí zahraniční literatura.

Přístupy ke stanovení monitorovacích systémů integrace cizinců z třetích zemí v zahraničí⁵

Z obsahového hlediska lze mezinárodní projekty zabývající se monitoringem integrace cizinců rozdělit do dvou základních kategorií. První typ projektů se zaměřuje především na problémy sběru dat (např. z databází Eurostatu, OECD atd.); tento typ projektů současně řeší otázky spojené s výběrem vhodných indikátorů, jejich srovnatelností a relevancí. V druhém typu projektů je monitoring chápán jako nástroj používaný při tvorbě a hodnocení dopadů integrační politiky⁶; svou podstatou má obsahově širší zaměření. V mezinárodním kontextu podporují takto pojeté monitorovací systémy integrace cizinců výměnu zkušeností, proces vzájemného učení a porovnání situace migrantů v jednotlivých státech. Tímto způsobem dochází k identifikaci úspěšné integrační politiky a nezbytných opatření. Těžiště pozornosti u projektů zabývajících se stanovením monitorovacích systémů integrace cizinců spočívá ve výběru relevantních indikátorů.

Z metodologického hlediska lze v literatuře nalézt tři typy přístupu k monitoringu integrace cizinců.

První mírně netradiční přístup **monitoringu** je založen na sledování legislativního rámce integrace. Do této skupiny lze zařadit společný projekt *Migration Policy Group* (MPG) a *British Council* nazvaný *Migrant*

Integration Policy Index (MIPEX 2007). Projekt je inspirující z metodologického i obsahového hlediska. Jedná se o legislativní rámec integrační politiky v 25 členských a ve třech nečlenských zemích EU a z porovnání vystupuje rozdílnost v uplatňovaných integračních politikách jednotlivých států. K výpočtu celkového indexu integrační politiky konkrétního státu bylo použito více než 100 monitorovacích indikátorů a sledovanými oblastmi jsou:

- přístup na trh práce,
- sjednocování rodin,
- nárok na povolení k dlouhodobému pobytu,
- možnosti politické participace,
- přístup k státnímu občanství,
- antidiskriminace.

Výsledky projektu byly využity v Migrant Integration Policy Indexu, který popisuje dosaženou úroveň integrace cizinců ve členských státech EU (Migrant Integration Policy Index 2007).

Druhý přístup je zaměřen na konkrétní skupiny migrantů, které prostřednictvím zvolených indikátorů více či méně analyzuje. Příkladem tohoto pojetí je projekt *Benchmarking in Immigrant Integration* (Entzinger, H., Biezeveld R., 2003), který byl zpracováván pro potřeby Evropské komise. Projekt zkoumal možnosti vytvoření benchmarků a evropského monitorovacího systému integrace. Cílem studie ovšem není nastavení standardů integračního procesu pro EU jako celek, neboť ve státech panuje výrazná odlišnost imigrantů z hlediska jejich národnostní struktury i odlišnost migračních a integračních politik. Jedním ze základních cílů projektu je stanovit *definici integrace*, obecně použitelnou pro potřeby vyvíjeného systému a *operacionální definici* obecně použitelných monitorovacích indikátorů. Na základě studia literatury a porovnání jednotlivých typů migračních a integračních politik v členských zemích byly určeny čtyři základní sféry integrace cizinců a pro jejich měření následně hledány relevantní indikátory. U jednotlivých indikátorů byly pak specifikovány limity a problémové oblasti, kterým je třeba věnovat zvláštní pozornost.

Základní sféru integrace cizinců představovala oblast:

- socioekonomická,
- kulturní,
- občansko-politická a
- vztah většinové populace k imigrantům.

Jiným příkladem tohoto typu je mezinárodní projekt *Immigrant Integration Indicators* (Angel and others, 2007), na kterém spolupracovali partneři z 6 členských zemí EU (Španělska, Dánska, Itálie, Portugalska, Nizozemska a Německa). Zaměřuje se na vytvoření společného systému indikátorů pro měření integrace imigrantů ze třetích zemí. Při vyvíjení systému spolu-

pracovali zástupci státní administrativy, měst a regionů a organizace zastupující skupinu imigrantů. Hlavním cílem projektu byla identifikace a validace indikátorů použitelných pro měření integrace v jednotlivých státech EU. Zaměření projektu opět naráželo na komplikace v oblasti odlišností migračních a integračních politik a na těžko překonatelnou překážku v podobě různosti používaných základních definic. Logickým důsledkem bylo, že systémy nejsou vzájemně kompatibilní, třebaže ve většině sledovaných zemí je určitý systém monitoringu integrace cizinců/imigrantů uplatňován. Projekt nakonec dospěl ke konsenzu (mezi zástupci státní administrativy a organizacemi pracujícími s imigranty) na operacionální definici integrace a výsledný soubor indikátorů představuje prolnutí klíčových integračních oblastí. Z hlediska praktické využitelnosti byly vytvořeny tzv. „okamžité indikátory“, zaměřené na národní úroveň, které jsou považovány za základní, potřebné a reálně dostupné (tj. zdroje informací existují ve všech participujících zemích). Druhou skupinu tvoří tzv. „budoucí indikátory“, pro které bude nutné nejprve vhodné zdroje dat nalézt či vytvořit (*Immigrant Integration Indicators - Proposal for Contributions to the Formulation of a System of Common Integration Indicators*, 2007).

Za třetí přístup lze označit projekty, zaměřující se na určitou podmnožinu skupiny imigrantů (tzv. target group). Target group může být definována na základě různých kritérií, přičemž mezi nejběžnější patří typ pobytového statusu, zapojení imigrantů na trhu práce, účast ve vzdělávací soustavě, v sociálním systému atd., přičemž cílovým kritériem může být i regionální hledisko (cizinci v určeném regionu).

Projekt *Indicators of Integration* (2004), realizovaný edinburghskou Queen Margaret University College ve spolupráci s Home Office, byl zaměřen na hledání kvalitativních a kvantitativních indikátorů integrace uprchlíků do majoritní společnosti. Výsledný soubor má sloužit nejen pro potřeby státu, ale i pro vyhodnocování projektů realizovaných organizacemi pracujícími s imigranty. Systém indikátorů, vč. oblastí jejich pokrytí, byl vyvíjen na základě hledání společných rysů čtyřiceti definic integrace. Za základ pro integraci je považováno pobytové právo; za faktory usnadňující integraci znalost jazyka a kultury, bezpečnost a stabilita; za nástroje integrace zaměstnání, bydlení, vzdělání a zdraví. Sociální aspekty integrace představují vazby na státní instituce, majoritu, vlastní komunitu a jiné komunity ve společnosti.

Dalším projektem tohoto typu je například mezinárodní projekt *Target Group Monitoring* (Larsen, Ch. - Mathejczyk, W. - Neisen, V. - Schmid, A. - Musil, J. - Bittner, M. - De Bruin, P., 2009), na jehož

realizaci se, vedle řešitelů z Německa, Rakouska a Nizozemska, podílel i Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (VÚPSV) v Praze. Cílem projektu bylo vyvinout systém monitoringu integrace cizinců na regionálním trhu práce (v předem určeném regionu příslušné země) v těsné spolupráci se sférou místních regionálních institucí a relevantních regionálních aktérů. Základní skupina řešitelů zahrnovala čtyři instituce, které reprezentovaly různé strukturované evropské regiony⁸, ve kterých pracovní skupiny po dobu řešení projektu (18 měsíců) působily. Za Českou republiku byl vybrán, pro relativně vysokou nezaměstnanost při současném značném podílu cizinců na obyvatelstvu, region Ústeckého kraje. Zaměření na regiony pramenilo z předpokladu, že v rámci jednoho státu existuje řada výrazně odlišných regionů (z hlediska míry a struktury zaměstnanosti, zastoupení cizinců v populaci a dalších atributů), které je nutné při integraci zohlednit. Transfer poznatků a informací byl organizován formou workshopů na regionální úrovni a zřízená internetová platforma měla dialogický charakter. Obsahově tvořily projekt čtyři moduly, z nichž první sledované účely byl nejpodnětější modul druhý, jehož cílem byla specifikace jednotného koncepčního rámce monitoringu cizinců/imigrantů v určeném regionu. Každá pracovní skupina pak ověřovala vhodnost koncepčních východisek a sledovaných indikátorů se zaměřením na řešení chybějících údajů a určením metod (prostředků) pro předávání poznatků zainteresovaných aktérům v regionu.

Přístupy k řešení a monitorování integrace cizinců v České republice (situace do roku 2009)

Samotné problematice integrace cizinců se Česká republika věnuje koncepčně, legislativně i institucionálně. *Zásady koncepce integrace cizinců* schválila vláda ČR již v roce 1999 (usnesení vlády ČR č. 689/1999); o rok později byl tento dokument podrobněji rozpracován do *Koncepce integrace cizinců na území ČR* (usnesení vlády ČR č. 1266/2000). Oba dokumenty vyjadřují kladný postoj vládních institucí k integraci cizinců na českém území a systematický přístup k odstraňování překážek integračního procesu. Koncepce integrace cizinců je každoročně vyhodnocována a na základě usnesení vlády ČR každoročně předkládána „*Zpráva o realizaci koncepce integrace cizinců v příslušném roce a návrh dalšího postupu*“. Součástí této zprávy je i „*Koncepce výběru a zpracování statistických údajů spojených s migrací a integrací cizinců na území České republiky*“, kde je uveden soubor zdrojů statistických dat o populaci cizinců jako celku. Relativně bohaté administrativní zdroje dokumentují legálně pobývajících cizince

z různých aspektů (např. pobytový status, hledisko ekonomické aktivity atd.) a zahrnují informace z resortních registrů a databází⁹. Za koordinaci činností spojených s integrací cizinců odpovídá Ministerstvo vnitra; úloha Českého statistického úřadu (ČSÚ) spočívá ve sběru dat z jednotlivých zdrojů, jejich následném zpracování a zveřejňování; za nejznámější lze považovat s roční periodicitou vydávanou publikaci „Cizinci v ČR“.

Kromě publikací ČSÚ o populaci cizinců je třeba vyzdvihnout v půlročních intervalech vydávaný *Bulletin VÚPSV „Mezinárodní pracovní migrace v ČR“* (Horáková, 1993–2010), který sleduje dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací. Bulletin aktualizuje statistické údaje o cizincích v ČR především z pohledu ekonomické aktivity a souvislosti se změnami na českém trhu práce a demografickým vývojem populace.

Integraci cizinců, zejména z třetích zemí, podporují rozličné projekty. V ČR se po delší období realizuje řada výzkumných (mnohdy i mezinárodních) a realizačních projektů. Tyto projekty, financované z národních a (v poslední době především) evropských zdrojů se zpravidla nezabývají monitoringem integrace a jeho metodikou, ale spíše identifikací bariér integrace imigrantů (převážně výzkumné projekty) nebo konkrétními realizačními aktivitami k usnadnění samotného integračního procesu (převážně projekty nevládních neziskových organizací - NNO). Zatímco realizační projekty poskytují cizincům konkrétní poradenské, asistentské a vzdělávací služby, výzkumné projekty analyzují problematiku z různých tematických hledisek (např. hledisko pracovní integrace, sociální integrace, národnostní hledisko atd.), pomocí různých metodologických přístupů (odborné literatury, statistických dat, terénních šetření atd.).

Z výzkumných studií je třeba upozornit především na čtyřletý výzkumný projekt („*Migrující osoby v České republice 2006–2010*“, Rákoczyová, Trbola), zabývající se pracovní integrací cizinců z třetích zemí v kontextu s integrací sociální. V rámci projektu kombinují řešitelé rozsáhlé kvalitativní šetření (240 hloubkových rozhovorů s příslušníky přistěhovaleckých komunit) s analýzou statistických údajů a dotazníkovým šetřením mezi zaměstnavateli cizinců. Projekt se zaměřuje na aktéry, ovlivňující proces začleňování přistěhovalců do základních struktur v české společnosti, tj. zejména na institucionální rámec integrace. Jedním z jeho výstupů by měla být i formulace kritérií pro monitorování zainteresovaných institucionálních struktur a doporučení pro zlepšení jejich přístupu a postupů v oblasti integrace cizinců v ČR.

Výzkumné aktivity *Institutu pro výzkum reprodukce integrace společnosti* při

Masarykově univerzitě v Brně sledují pracovní integraci cizinců v kontextu jejich národnostního hlediska. Projekty jsou orientovány na jednotlivé národnostní minority a jejich začlenění na český trh práce. Pozornost autorů je věnována zejména třetí nejpočetnější skupině cizinců v ČR - imigrantům z Vietnamu, mající ze všech minorit nejvyšší počet udělených trvalých pobytů i živnostenských oprávnění.

Životní styl Vietnamců a jejich integrační problémy - relativní izolovanost od hlavního proudu české společnosti, odloučení od českého trhu práce a vytvoření specifického prostoru ekonomické reprodukce a relativní soběstačnosti - komparuje ve svých pracích i řada jiných autorů (např. Nekorjak, Hofírek, 2007; Klvaňová, 2006 atd.).

Problematika pracovního a sociálního začlenění v závislosti na zemích původu je zkoumána i z antropologické perspektivy (viz. práce z *Etnografického ústavu Akademie věd pod vedením Z. Uherka* a práce Y. Leontijevy ze *SOU AV*).

Nelegální pobyt cizinců na území ČR a jejich zaměstnanost (vč. „černé či šedé ekonomiky“) je dlouhodobě řešena především odborníky z Přírodovědecké fakulty UK (výzkumný tým doc. Drbohlava). Mnohdy se jedná o mezinárodní, komparativní projekty, umožňující celoevropské porovnání¹⁰.

Přístup imigrantů ke vzdělání a trhu práce hodnotí na základě kvantitativních i kvalitativních šetření cizinců ojedinělá studie (GAC, spol. s r. o., a Jiřího Kocourka, 2008), která ve svých závěrech zdůrazňuje zejména problém jazykové způsobilosti cizinců; v této souvislosti upozorňuje na skutečnost, že výuka češtiny není v ČR řešena systémově. Práce na základě provedených šetření, spolu s ostatními autory (např. Pořízková, 2008) mimo jiné dokládá obsazování cizinců na pracovní pozice, které jsou příjmově pod celorepublikovým průměrem.

Jiný pohled na integraci zohledňuje zájmy členů rodiny imigranta a jeho vztahy k nim. Tato tematika je relativně opomíjena, neboť ve většině realizovaných projektů je na cizince nahlíženo jako na jedince, ale podle některých autorů (viz. např. Nešporová, 2009) je nutné pohlížet na cizince i jako na člena rodinných sítí. Vychází se z hypotézy, že cizinci, mající v hostitelské zemi rodinu, žijí zpravidla v lepších životních podmínkách a rodinné zázemí významně přispívá k jejich spokojenosti, tím i integraci do hostitelské společnosti.

Problematikou integrace cizinců v ČR se zabývá řada dalších autorů (např. Klvaňová, Krebs, Lukšíková, Tolarová a další), podstatné je však zjištění, že soustava **monitorovacích nástrojů pro hodnocení průběhu integrace cizinců z třetích zemí v ČR se v posledním období teprve vytváří**.

Požadavky evropských institucí k monitorování výsledků integračních politik členských zemí EU

V průběhu posledních let (2008–2009) zesiluje tendence přejít od výzkumných studií a projektů k aktivitám a programům politických a výkonných orgánů Evropské unie, tj. od analytických a poznatkových prací ke konkrétním projektům tvorby systémů monitorování a hodnocení integrace cizinců žijících v hostitelských státech. Impuls k tomu daly závěry Rady EU v listopadu 2008. První konkrétní výsledky této linie přinesla **konference o systémech ukazatelů monitorování integrace cizinců ve státech EU, kterou uspořádala německá vláda v Berlíně v červnu 2009**. Jejím přínosem byla jasná orientace na integraci cizinců z třetích zemí, shromáždění oficiálních dat o počtu cizinců, fázích přistěhovalectví, zaměření integračních politik a jejich institucionálním zajištění v 19 členských státech EU a Norsku. Berlínská konference se shodla na základních principech výstavby monitorovacích systémů a hodnocení integračních procesů a politik. Podle těchto principů představují monitorovací a vyhodnocovací procedury

- nástroje jednotlivých členských států k vyhodnocení výsledků členských integračních politik a monitorování celového vývoje integrace v těchto zemích,
- důležitý základ pro plánování a přijímání rozhodnutí v integrační politice a současně jsou výchozím bodem pro podloženou a objektivní mezinárodní diskusi o integraci přistěhovalců.

Monitorovací systémy mají být založeny na **kvantitativních i kvalitativních indikátorech**. Z hlediska pochopení souvislostí integračních procesů je u *kvantitativních údajů* podstatné jejich členění podle genderových struktur, věkových struktur a sociálního statusu cizinců. *Kvalitativní ukazatele*, získané zpravidla formou speciálních empirických šetření, odrážejí různé postoje imigrantů i hostitelské společnosti k problematice integrace, např. vnímání a přístupy hostitelské společnosti vůči cizincům a naopak postoje cizinců vůči majoritě. Při koncipování monitorovacích procedur je v rámci zemí EU žádoucí široký politický konsenzus jak o způsobech monitorování integrace přistěhovalců, tak o souboru používaných indikátorů.

Z berlínské konference je patrné, že většina evropských členských států disponuje agregátními údaji o cizincích (a/nebo přistěhovalcích narozených v zahraničí). Závěry konference zdůraznily, že do monitorovacích systémů je nutné zahrnovat i údaje o dětech těchto imigrantů a zachytit tak integrační proce-

sy pokračující v druhé (příp. následující) generaci. Vzhledem k podstatně kratší imigrační historii je monitorování druhé generace cizinců problém zejména nových členských státech EU, Českou republiku nevýmaje (*Dokumenty z berlínských konference o monitorování integrace cizinců, 2009*).

Další výrazný impuls pro práci v oblasti monitorování cizinců dalo švédské předsednictví EU (druhá polovina roku 2009). Z jeho iniciativy byly odsouhlaseny základní požadavky na monitorovací indikátory a klíčové oblasti monitoringu. Závěry memoranda předložené konferenci v Malmö (prosinec 2009) dávají konkrétní základ soustavy klíčových ukazatelů, umožňující porovnávání situace mezi jednotlivými členskými státy. Současně byly dány podněty pro obsah i metodiku národních soustav základních ukazatelů/indikátorů sledování a hodnocení integračního procesu cizinců z třetích zemí v jednotlivých zemích.

Memorandum vyúsťuje ve vytipování požadavků na systém monitorovacích ukazatelů. Klíčové ukazatele na evropské úrovni mají být primárně založeny na běžně dostupných (oficiálních) statistických kvantitativních dat, které jednoduše a srozumitelně charakterizují podstatné pohyby v důležitých oblastech integrační politiky a jsou nákladově přijatelné. Účelné je současně rozvíjet i kvalitativní údaje, získávané realizací nejrůznějších šetření, a to zejména pro získání poznatků u těch oblastí, u kterých statistická data buď úplně chybí, nebo jsou málo validní (v ČR se jedná například o údaje o skutečně dosaženém vzdělání cizinců).

Základem pro evropský systém sledování a hodnocení integračního procesu je obsahová a metodická srovnatelnost (harmonizace) informací mezi členskými státy a mezi časovými obdobími. Z tohoto důvodu budou mít přednost takové indikátory, u nichž byla (nebo v brzké době bude) dosažena obsahová a metodická srovnatelnost na úrovni všech států EU. Současně s tím jsou vymezeny důležité věcné okruhy integrace cizinců, v nichž dosud neexistují srovnatelné (harmonizované) údaje za členské státy. Tyto okruhy budou postupně zpřesňovány a mají pro budoucnost představovat oblasti dalšího rozvoje monitorovacích systémů.

Kromě požadavků na specifikaci pohla- ví a věku u cílových skupin cizinců zdůrazňují dokumenty švédského předsednictví zásadní požadavek na porovnávání sociálních a ekonomických charakteristik mezi národní populací (majoritním obyvatelstvem) a cílovou skupinou (cílovými skupinami) cizinců.

Na základě výměny názorů mezi odborníky z členských států byl **identifikován omezený počet oblastí integrace cizinců ze třetích zemí**, na něž je třeba koncentro-

Politická oblast	Klíčové ukazatele
Zaměstnanost	- míra zaměstnanosti - míra nezaměstnanosti - míra ekonomické aktivity
Vzdělání, vzdělávání	- nejvyšší dosažené vzdělání (podíl populace s terciárním, sekundárním a základním nebo nižším než základním vzděláním) - podíl 15letých dosahujících nízkých výsledků (ve čtení, matematice a dalších předmětech) - podíl 30–34letých s dosaženým terciárním vzděláním - podíl osob předčasně ukončujících vzdělání a odborný výcvik
Sociální status, riziko sociálního vyloučení	- mediánový čistý příjem (mediánový čistý příjem přistěhovalcké populace jako podíl na mediánovém čistém příjmu celé populace) - míra ohrožení chudobou - podíl populace s čistým disponibilním příjmem nižším než 60 % národního mediánu) - podíl populace pocítující svůj zdravotní stav jako dobrý nebo špatný - míra majetných a nemajetných mezi přistěhovalci a celou populací
Občanské aktivity ¹¹	- podíl přistěhovalců, kteří získali občanství - podíl přistěhovalců s povolením k trvalému/dlouhodobému pobytu - podíl přistěhovalců mezi zvolenými zástupci

vat politické úsilí a odbornou pozornost. Konkrétně se jedná o

- zaměstnanost,
- vzdělání (vzdělávání),
- sociální status a riziko sociálního vyloučení,
- občanské aktivity.

Zaměstnanost cizinců ze třetích zemí je považována za zásadní složku jejich integrace v majoritní společnosti a úsilí o vzdělání je klíčovým předpokladem přistěhovalců stát se aktivnějšími a úspěšnými členy společnosti hostitelského státu. Pro vstup a zapojení do společenských vztahů hostitelského státu je podstatný nejen přístup na trh práce, ale též sociální status a míra rizik sociálního vyloučení přistěhovalců. Za neméně důležitou integrační oblast je považována účast cizinců na občanských aktivitách, neboť rozvíjí jejich integraci do většinové společnosti a posiluje pocit sounáležitosti k ní.

V každé z těchto oblastí integračních politik byl vymezen **relativně malý okruh konkrétních klíčových ukazatelů** určujících uzlové body pokroku v integračním procesu (viz přehled v rámečku).

Závěry švédského předsednictví vycházejí z přesvědčení, že hodnoty klíčových ukazatelů srovnatelné mezi členskými státy se budou opírat o výsledky výběrových šetření organizovaných a koordinovaných Eurostatem. Konkrétně se jedná o „Výběrové šetření pracovních sil“ (VŠPS, Labour Force Survey) a „Příjmy a životní podmínky domácností“ (EU-Statistics of Income and Living Conditions)¹².

Pokud jde o ukazatele z tzv. „rozvojových oblastí“ - tj. oblastí, které většina členských států považuje za hlediska sledování národních procesů integrace cizinců za důležité, ale za které dosud neexistují srovnatelné údaje (resp. údaje sledované a harmonizované Eurostatem), doporučuje švédské předsednictví tyto indikátory - sebezaměstnaní, jazykové znalosti, zkušenosti s diskriminací, důvěra v instituce

veřejné správy, voličská účast cílové populace oprávněných voličů a pocit sounáležitosti se společností hostitelského státu.

Další ze základních požadavků na používané indikátory je vytvoření dlouhodobých časových řad, vypovídajících o vývoji konkrétní oblasti integrace v čase. Shrneme-li požadavky švédského předsednictví, je třeba monitorovací indikátory založit na srovnatelnosti jednotlivých států, časové srovnatelnosti vývoje konkrétních indikátorů a srovnatelnosti pro odlišné části populace. Monitorovací indikátory integrace cizinců z třetích zemí by měly být dále produktově a nákladově efektivní (založené na existujících a pravidelně sbíraných datech) a jednoduché pro pochopení i interpretaci.

Závěr - Zhodnocení tvorby domácího monitorovacího systému integrace cizinců z třetích zemí v kontextu požadavků evropských institucí

Jak již bylo dříve naznačeno, vytváření soustavy ukazatelů na celostátní úrovni monitorujících výsledky procesů a politik integrace cizinců z třetích zemí se v ČR nachází v **počáteční fázi**¹³. Týká se to jak relativně samostatného národního systému shromažďování a hodnocení informací na centrální úrovni, tak, a to zejména, plnění požadavků švédského předsednictví na obsah a metodiku klíčových monitorovacích ukazatelů s důrazem na porovnávání stavu a vývoje integračních procesů a politik mezi členskými státy.

Základem utváření centrálního monitoringu je **zhodnocení informačních zdrojů** využitelných ke stanovení souboru monitorovacích ukazatelů. O integraci cizinců z třetích zemí existují v České republice tři okruhy potenciálních zdrojů informací:

a) **administrativní databáze ústředních orgánů** (příp. speciálních institucí pově-

řených sběrem a zpracováním relevantních dat) s kompetencí v konkrétních oblastech života cizinců v ČR,

b) **výběrová šetření ČSÚ**, jejichž objektem je soubor obyvatelstva a cizinci zde představují pouze dílčí soubor s podmnožinou cizinců z třetích zemí,

c) **dílčí i shrnující poznatky studií** výzkumných a analytických pracovišť, orgánů samospráv, aktivit neziskových občanských organizací, týkající se cizinců.

Analýza informačních zdrojů dochází k závěru, že v nejbližších letech jsou pro koncipování soustavy základních ukazatelů monitorování a hodnocení integračních politik na centrální úrovni v ČR využitelné jen *administrativní databáze* ústředních orgánů a institucí. Ty, přes řadu omezení a mezer, poskytují významné soubory informací z okruhu pobytu, zaměstnanosti, vzdělávání i sociálního statusu cizinců z třetích zemí. Problémy těchto databází vyplývají zejména ze skutečnosti, že nejsou primárně určeny pro statistické účely, ale slouží k zajišťování výkonu státní správy v příslušných oblastech. Jednotlivé dílčí okruhy nejsou navzájem propojeny, získávání individuálních dat o cizincích z třetích zemí je velmi omezeno. V důsledku toho jsou zjišťovány rozdíly např. mezi evidencí pobytu cizinců (údaje MV ČR) a evidencí jejich zaměstnanosti (údaje MPSV a MPO), obdobně neexistují informace o předčasném ukončení povinné školní docházky dětí cizinců z třetích zemí. Rovněž třídění údajů podle zvolených kritérií a komparace poznatků o cizincích z třetích zemí se skupinou všech cizinců v ČR a s majoritní českou populací naráží na řadu problémů a bariér; typická je absence průkazných informací o úrovni vzdělání cizinců z třetích zemí přicházejících do ČR. Lze předpokládat, že většina těchto problémů bude postupně odstraňována realizací „Konceptce výběru a zpracování statistických údajů spojených s migrací a integrací cizinců na území České republiky“, kterou v letošním roce (2010) předkládá ČSÚ vládě České republiky.

Podle požadavků evropských institucí mají být základem pro identifikaci klíčových ukazatelů (srovnatelnosti stavu a vývoje integrace cizinců mezi členskými státy) *výběrová šetření ČSÚ* zaměřená na zaměstnanost obyvatelstva a životní podmínky domácností. Tato šetření se však nemohou v nejbližší době stát základem monitorovacího systému integrace cizinců v ČR. Příčin pro to je několik. Hlavní příčina spočívá v nízké reprezentativnosti souboru cizinců ve výběrovém vzorku sledovaných domácností a cílového podsouboru cizinců z třetích zemí vzhledem k dosavadnímu relativně nízkému zastoupení těchto cizinců v populaci. Například ve výběrovém šetření pracovních sil (LFS) jsou cizinci z třetích zemí zachyceni v roz-

sahu cca 600 osob, což při zobecnění na populaci představovalo v roce 2009 zhruba 50 tis. osob, tj. méně než čtvrtinu z rozsahu zaměstnaných cizinců z třetích zemí zjišťovaných z administrativních zdrojů MPSV a MPO. Nízká reprezentativnost souboru a tím validita údajů za cizince celkem a skupinu cizinců z třetích zemí vyplývá i ze šetření o příjmech a životních podmínkách domácností (EU-SILC). Rovněž toto šetření, zabývající se například rozdělením čistých peněžních příjmů na osobu v domácnosti, je primárně určeno k šetření za soubor domácností. Nízká spolehlivost (věrohodnost) zjištěných poznatků vyplývá u uvedených šetření nejen z malé velikosti výběrového vzorku, který nemůže populaci cizinců žijících v ČR reprezentovat, ale i z metod jejich výběru; šetření nezohledňuje jiné územní rozložení cizinců, než má populace v ČR; výběrová šetření jsou rovněž realizována pouze v trvale obydlených domech v individuálních domácnostech, nikoliv v hromadných ubytovacích zařízeních, v nichž žije významná část cizinců z třetích zemí. Problémy se vyskytují i při sběru dat, neboť u cílové skupiny cizinců je obecně vyšší nedůvěra odpovídat na otázky šetření (podstatně vyšší podíl odmítnutí odpovědi/nonresponze); panují zde obavy ze zásahu státní správy a situaci komplikují jazykové bariéry.

Pokud jde o souhrnné a zobecněné poznatky *různých výzkumných studií a aktivit*, zaměřených na podrobnější analýzy a praktické ovlivňování dílčích procesů integrace cizinců v ČR, jsou významně využitelné pro podrobnější hodnocení, komentáře a ilustrace stavu vývoje centrálně sledovaných ukazatelů integrace, ale nelze z nich vytvořit základ komplexního centrálního systému sledování.

Z uvedeného je zřejmé, že **v ČR nelze v současné době zajistit bezprostřední obsahovou a metodickou srovnatelnost s klíčovými ukazateli integračního procesu předpokládanými v harmonizovaném evropském systému**. Vytvoření systému založeného na výběrových šetřeních bude vyžadovat delší čas, vyšší pracovní vklady a především finanční náklady.

S vytvářením národního systému základních ukazatelů, charakterizujícího stav a pohyb integračních procesů a politik ve vztahu k cizincům z třetích zemí, je však přesto účelné začít. Vyžaduje to jak počet těchto cizinců legálně pobývajících na území ČR, tak sociálně-ekonomická fáze, v níž se integrační procesy a politiky v současnosti nacházejí (prolínání první generace migrantů s druhou, dosud převážně nedospělou generační vrstvou, sjednocování rodin, migrační záměry a integrační úsilí jednotlivých cizinců aj. při značné diferenciaci CTZ podle zemí původu, resp. národnosti). Založení soustavy umožňují v současné době admini-

strativní databáze, které, přes dílčí problémy v rozsahu a kvalitě informací, poskytují v řadě okruhů významné a plně dostačující poznatky. Je třeba si uvědomit, že i vytvoření této soustavy ukazatelů (centrálně monitorujících integraci cizinců na základě administrativních dat) bude dlouhodobý, zřejmě několikaletý proces.

Při tvorbě českého monitorovacího systému integrace cizinců z třetích zemí bude účelné, obdobně jako v dokumentech švédského předsednictví, soustředit se na omezený počet nejdůležitějších tematických okruhů a v každém okruhu vymezit omezený počet klíčových ukazatelů, charakterizujících podstatné stránky integrace. Za důležité okruhy integrace cizinců z třetích zemí lze bezpochyby považovat kategorie pobytu, zaměstnanost a přístup cizinců na domácí trh práce, vzdělávání cizinců, sociální začlenění, sociální dávky a zdravotní péči. Přitom bude nezbytné rozptýlené údaje soustředit do uceleného systému, pokusit se zajistit dosud chybějící informace (např. úroveň nejvyššího dosaženého vzdělání, úroveň dosahovaných příjmů atd.) a zlepšit kvalitu těchto informací. Současně je nutné vytvořit soubor komparativních (srovnávacích) indikátorů, zajišťujících relace k obyvatelstvu ČR a skupině všech cizinců na českém území a zajistit srovnatelnost sledovaných indikátorů v průběhu jejich vývoje.

1 Cizinci z třetích zemí **v ČR** jsou osoby, které pobývají buď dočasně (minimálně nad 90 dní na základě víza), nebo trvale na území republiky a které mají občanství států mimo členské státy Evropské unie, další státy Evropského hospodářského prostoru (Norsko, Island), Švýcarsko a Lichtenštejnsko. Pokud tato osoba nabude českého občanství, přestává být cizincem.

V ČR jsou uvedenou charakteristikou jednoznačně vymezeny osoby, které jsou cílovou skupinou procesů politik integrace cizinců. V jiných členských státech EU (a dalších výše uvedených státech) může být okruh těchto skupin širší. Zahrnuje i ty občany příslušného státu, kteří se narodili v třetích zemích nebo se narodili v členském státě jako potomci cizinců z třetích zemí nebo občanů členských států, kteří se narodili v třetích zemích. To odráží různý postupné fáze přistěhovalectví, je však zdrojem nejasností ve vymezení okruhu osob zahrnovaných do oblasti integračních procesů a politik.

2 Údaje převzaty z podkladů Berlínské konference o monitorovacích ukazatelích integrace (2009). Mají orientační charakter vzhledem k rozdílnosti přístupu jednotlivých států k zahrnování imigrantů do okruhu cizinců z třetích zemí, resp. do okruhu osob, které jsou objekty politiky integrace (viz pozn. 1). Udávány rozsah imigrantů z třetích zemí je ovlivňován nejen fází přistěhovalectví, ale též historickými a politickými faktory; např. Francie udává relativně malý podíl všech cizinců na obyvatelstvu - 5,5 % (cizinců z třetích zemí cca 3,7 %), a to proto, že prakticky všichni přistěhovanci z bývalých francouzských kolonií jsou občany Francie a nejsou na ně vztahovány integrační politiky.

3 Rada Evropy přijala „Úmluvu o účasti cizinců na veřejném životě“; tato oblast se stane dalším důležitým okruhem integračních procesů. Úmluva je v současné době předmětem ratifikačních procesů v evropských státech včetně České republiky.

- 4 Viz „Zprávy o realizaci Konceptu integrace cizinců a návrhu dalšího postupu“, vč. určení objemu finančních prostředků k těmto účelům. Základním cílem vlády je přiblížit postavení legálně, dlouhodobě žijících cizinců právnímu postavení českých občanů, systematicky ochraňovat jejich práva a odstraňovat překážky bránící jejich integraci do české společnosti.
- 5 Zpracováno na základě sekundární analýzy zahraničních studií, týkajících se integrace cizinců a využitelnosti jejich poznatků pro monitoring integrace cizinců v ČR, Musil, J., 2009.
- 6 Integrační politika a její hodnocení je v mezinárodních studiích zpravidla spojována s politikou migrační, neboť obě oblasti spolu úzce souvisí.
- 7 Bruselské nezávislé výzkumné centrum Migration Policy Group se zabývá analýzou politik a projektů v oblasti mobility a sociální rovnosti.
- 8 Konkrétně se jednalo o německý region Rhein-Main zastoupený Institutem pro hospodářství, práci a kulturu (IWAK) jako nositelem projektu, holandský region Enschede zastoupený poradenskou společností ACTIVA a region Vídeň zastoupený Společností Paula Lazarsfelda.
- 9 Zdroje dat o počtu cizinců, jejich demografických charakteristikách, o získávání státního občanství, vnitřní a přeshraniční nelegální migraci poskytuje Ministerstvo vnitra a Služba cizinecké policie, údaje o ekonomické aktivitě cizinců Ministerstvo práce a sociálních věcí (za kategorie cizinců-zaměstnanců) a Ministerstvo průmyslu a obchodu (za kategorií cizinců s živnostenským oprávněním), údaje o vzdělávání cizinců Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, resp. Ústav pro informace ve vzdělávání, problematika zdravotní péče o cizince je v gesci Ministerstva zdravotnictví, kriminalita cizinců v gesci Ministerstva spravedlnosti atd.
- 10 Jako příklad lze uvést výzkumný projekt „Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu“ Drbohlav a kol. 2005–2008), který se zabývá poznáním důvodů příchodu cizinců, charakteristikami ilegálních migrantů, jejich životním stylem i pravděpodobného budoucího chování. Výzkum probíhá pod vedením European Science Foundation a ICMPPD ve Vídni za účasti devíti zemí EU a Švýcarska.
- 11 Členské státy v současné době nemají jednotný názor na ukazatele v oblasti občanských aktivit. Názory se liší podle cílů a regulačních rámců integračních politik v jednotlivých členských státech, to se zejména týká volebního práva cizinců na místní úrovni. Oblast aktivního občanství je nicméně důležitá rozvojová oblast, s ohledem na to, že účast přistěhovalců na demokratických procesech jako aktivních občanů podporuje jejich integraci a posiluje smysl přináležitosti.
- 12 O výsledky VŠPS se opírají klíčové ukazatele v oblastech „Zaměstnanost“ a „Vzdělání (vzdělávání)“; výsledky šetření „Příjmy a životní podmínky domácností“ jsou předpokladem pro klíčové ukazatele v politické oblasti „Sociální status, riziko sociálního vyloučení“.
- 13 Viz Projekt Ministerstva vnitra financovaný z Evropského integračního fondu „Metodika monitorovacích nástrojů integračního procesu cizinců z třetích zemí v ČR“ Vavrečková, Baštyř, VÚPSV, 2. pol. 2009, 2010.

Literatura:

- Angel, M. et al. *Immigrant Integration Indicators - Proposal for Contributions to the Formulation of a System of Common Integration Indicators*. 2007. [online 19.11. 2009] www.wodc.nl/images/1365_full-text_tcm44-80242.pdf.
- Baštyř, I. - Vavrečková, J. Information systems about regional labour markets in the Czech Republic operated by the Czech Statistical Office. In Larsen, Ch. et al (Eds) *Information Systems for Regional Labour Market Monitoring*. München: Institute of Applied Informatics, 2009.
- Cizinci v České republice*. Praha: ČSÚ, 2008.

- Common Basic Principles for Immigrant Integration in the European Union*, dokument Rady 14615 ze dne 19. listopadu 2004.
- Drbohlav, D. et al. *Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu*. Praha: PiF UK, 2008.
- Drbohlav, D. - Lachmanová - Medová, Z. *Prominstat Report on the Czech Republic*. online: http://www.prominstat.eu/drupal/?q=systemfiles/PROMINSTAT_Country_Report_Czech_Republic.pdf
- Dokumenty z berlínské konference o monitorování integrace cizinců*, 2009
- Entzinger, H. - Biezeveld, R. *Benchmarking in Immigrant Integration Rotterdam: European Research Centre on Migration and Ethnic Relations*. 2003. [on-line cit. 15.11. 2009] http://ec.europa.eu/justice_home/funding/2004_2007/doc/study_indicators_integration.pdf
- GAC, spol. s r. o. - Kocourek, J. *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v České republice*. Praha: 2007.
- Horáková, M. *Dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací v České republice*. Praha: VÚPSV, 2009.
- Horáková, M. *Mezinárodní pracovní migrace*. Bulletin, Praha: VÚPSV, 2009.
- Indicators of Integration final report*. Londýn: Home Office, 2004. [online cit. 2009 12-11], <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs04/dpr28.pdf>
- Kate, M.-A. - Niessen, J. *Guide to Locating Migration Policies in the European Commission - 2nd Editions*. Brusel: EPIM a MPG, 2008.
- Klvaňová, R. Inclusion and exclusion in the biographies of migrants from the post-Soviet Union in the Czech Republic in a transnational perspective. In *Ethnicity, Belonging, Biography and Ethnography*. Goettingen: Georg-August-University, 2007.
- Koncepce výběru a zpracování statistických údajů spojených s migrací a integrací cizinců na území České republiky*. Praha: Český statistický úřad, 2006. [online cit. 15.11. 2009] www.czso.cz/.../cizinci.../1ENDkoncepce_stat_udaj_2006_vcprp.doc
- Larsen, Ch. et al. *Monitoringkonzept zur Arbeitsmarktintegration von Migrantinnen und Migranten für europäische Regionen und seine Umsetzung im Kreis Offenbach*. Frankfurt am M.: IWAK, 2009.
- Nekorjak, M. - Hofírek, O. *Vietnamští imigranti a český trh práce - paralely a rozdíly s ukrajinskou pracovní migrací*. Praha: VŠE, 2007.
- Nešporová, O. *Rodiny přistěhovalců I*. Praha: VÚPSV, 2007.
- Nešporová, O. - Kuchařová, V. *Rodiny přistěhovalců II*. Praha: VÚPSV, 2009.
- Niessen, J. - Schibel, Y. *Handbook on Integration for Policy Makers and Practitioners*. Brusel: European Commission, 2004.

- Niessen, J. et al. *Migrant Integration Policy Index*. Brusel: British Council a Migration Policy Group, 2007.
- Poulain, M. P. - Nicloas-Singleton, A. *THESIM: Towards Harmonised European Statistics on International Migration*. Louvain: Presses universitaires de Louvain, 2006.
- Pořízková, H. *Analýza zahraniční zaměstnanosti v České republice; postavení cizinců na trhu práce a podmínky jejich ekonomické integrace*. Praha: VÚPSV, 2007.
- Rákoczyová, M. et al. *Zaměstnavatelé zahraničních pracovníků v České republice a jejich role v procesu sociální integrace; analýza poptávky po zahraniční pracovní síle*. Praha: VÚPSV, 2007.
- Rákoczyová, M. *Migrující osoby v České republice - postavení na trhu práce a sociální integrace*. Praha: VÚPSV, 2006.
- Rákoczyová, M. - Trbala, R. *Lokální strategie integrace cizinců v ČR*. Praha: VÚPSV, 2008.
- Rovnost příležitostí při vzdělávání cizinců v ČR*. Tematická zpráva České školní inspekce. Praha: 2008.
- Společný program pro integraci - Rámec pro integraci státních příslušníků třetích zemí v Evropské unii* COMM 2005 (389) (EU).
- Statistická ročenka školství*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2008.
- Statistická ročenka trhu práce v České republice 2008, 2009*. Praha: MPSV 2009, 2010.
- Stockholmský program*. 2009. Evropská komise. [online cit. 15.11. 2009] <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st14/st14449.en09.pdf>
- Vavrečková, J. - Baštyř, I. *Metodika hodnocení monitorovacích nástrojů integračního procesu cizinců z třetích zemí v ČR*. Praha: VÚPSV, 2009.
- Vavrečková, J. - Baštyř, I. Informace o řešeném projektu „Metodika hodnocení monitorovacích nástrojů integračního procesu cizinců z třetích zemí v ČR - I. fáze. Forum sociální politiky, 2010, č. 2, s. 29.
- Vavrečková, J. VET and employment-related mobility and migration. In: Czesan, V., Šimová, Z. (eds.): *VET Research Report 2009*. ReferNet ČR, Praha 2010.
- Uherek, Z. - Hošková, S. - Očenášek, J. *Úspěšné a neúspěšné integrace cizinců*. Praha: Etnografický ústav AV ČR, 2002.
- Výzkumný projekt COMPSTAT - Comparing National Data Sources in the Field of Migration and Integration.
- Výzkumný projekt PROMINSTAT - Promoting Comparative Quantitative Research in the Field of Migration and Integration in Europe. <http://www.prominstat.eu/drupal/?q=node/64>
- Zpráva o realizaci Konceptu integrace cizinců v roce 2006 a návrh dalšího postupu*. Praha: MPSV, 2007.

Autoři působí ve VÚPSV a různými aspekty migrace se věnují dlouhodobě.

Vzhledem k tomu, že za jeden z indikátorů integrace je považována zaměstnanost, pro ilustraci uvádíme několik údajů o nelegálním zaměstnávání cizinců na českém trhu práce v roce 2009, jak vyplynuly z kontrolní činnosti úřadů práce. Ty v roce 2009 uskutečnily 11 149 kontrolních akcí, z toho 1898 u zaměstnavatelů, kteří zaměstnávali i zahraniční pracovníky. Celkem v tomto roce zkontrolovaly 19 089 zahraničních pracovníků. Výkon nelegální práce umožnilo 401 zaměstnavatelů a byl zjištěn u 3170 cizinců, což je 827 případů více než v předchozím roce. Nejčastěji pracovali v následujících oblastech: administrativní a podpůrné činnosti, stavebnictví, zpracovatelský průmysl, velkoobchod a maloobchod a opravy a údržba motorových vozidel. Nejvíce podnětů k těmto kontrolám podaly inspektoři cizinecké policie a celní úřady. Nejpočetnější skupiny nelegálně a neohlášeně (na ÚP) zaměstnávaných zahraničních pracovníků tvořili v roce 2009 občané zemí uvedených v tabulce.

Státy EU/EHP	Počet pracovníků neohlášených úřadu práce	Třetí země	Počet nelegálně zaměstnaných pracovníků	Počet pracovníků neohlášených úřadu práce
Slovensko	2998	Ukrajina	1 357	160
Polsko	735	Vietnam	1 027	178
Bulharsko	333	Mongolsko	374	9
Rumunsko	303	Moldavsko	226	15
Německo	57	Uzbekistán	59	0

Zdroj: MPSV

Rozhodnutí Ústavního soudu nemusí nutně znamenat dramatický zásah do důchodového systému

Martin Holub

Dne 23. 3. 2010 Ústavní soud rozhodl o zrušení § 15 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, a postavil tím Ministerstvo práce a sociálních věcí před nutnost učinit změny v důchodovém systému ČR do 30. 9. 2011. Rozhodnutí Ústavního soudu tak znovu otevřelo diskusi o míře solidarity a ekvivalence v českém systému důchodového pojištění. Tento článek je pak možno považovat za jeden z příspěvků do této diskuse, kdy představuje jedno (ne však jediné) modelové řešení vzniklé situace, tak aby bylo naplněno rozhodnutí Ústavního soudu, tedy aby aplikování principu solidarity v českém důchodovém systému neodporovalo ústavně zakotvenému principu rovnosti mezi jednotlivými příjmově diferenciovánými skupinami pojištěnců. Zároveň je toto řešení technicky a časově zvládnutelné v rámci termínu, který Ústavní soud stanovil. Představované řešení by tedy jednak bylo konformní s rozhodnutím Ústavního soudu a vytvořilo by prostor pro důkladnou přípravu reformy důchodového zabezpečení jako celku.

Úvod

Ústavní soud zrušil k 30. 9. 2011 § 15 zákona č. 155/1995 Sb. Toto rozhodnutí učinil na popud navrhovatele s již příznámým důchodem z roku 2006, který se domníval, že ustanovení § 15 daného zákona je v rozporu s čl. 30 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, neboť ho diskriminuje oproti jedincům s výrazně odlišnými (nižšími) příjmy, a dožadoval se jeho zrušení. Kontroverzně vnímaným rozhodnutím ze dne 23. 3. 2010 dal Ústavní soud navrhovateli za pravdu a napadenou část zákona zrušil. Blíže se analýze rozhodnutí Ústavního soudu věnuje FÓRUM sociální politiky ve svém čísle 3/2010 v článku Solidarity versus ekvivalence v českém důchodovém pojištění pohledem Ústavního soudu (Holub, 2010). V tomto příspěvku se již zamyslíme nad jednou konkrétní úpravou v daném zákoně, která by byla odpovědí na kritiku českého důchodového systému, kterou lze v rozhodnutí Ústavního soudu nalézt. V následujícím textu budou v úvahu brány výchozí stanovené podmínky, které spočívají v platném znění zákona č. 155/1995 Sb., argumentech Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV), které se objevily v rozsudku Ústavního soudu a ze samotných argumentů Ústavního soudu. Tyto základní výchozí atributy modelu budou doplněny o další, pro modelové výpočty nezbytné omezující předpoklady.

Výpočet výše důchodu – platné znění zákona č. 155/1995 Sb.

Ústavním soudem zrušený předmětný § 15 upravuje zjištění výpočtového základu pro stanovení procentní výměry důchodu a pro výpočet celkové výše důchodu je nezbytný. Tento paragraf stanoví, že výpočtovým základem je osobní vyměřovací základ, pokud nepřevyšuje částku první redukční hranice (v součas-

nosti dle vládního nařízení 10 500 Kč). Převyšuje-li osobní vyměřovací základ první redukční hranici, stanoví se výpočtový základ tak, že se částka do výše první redukční hranice počítá v plné výši, z částky osobního vyměřovacího základu přesahující první redukční hranici a nepřevyšující druhou redukční hranici (v současnosti 27 000 Kč) se počítá 30 % a z částky osobního vyměřovacího základu převyšující druhou redukční hranici se počítá 10 %. Osobním vyměřovacím základem (OVZ) je pak zjednodušeně řečeno měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů pojištěnce za rozhodné období (tedy za období, kdy bylo placeno pojistné, počínaje rokem 1986) očištěný o tzv. vyloučené doby, tj. doby, ve kterých nebylo z kvalifikovaných důvodů (např. doby nemoci, péče o dítě, výkon povinné vojenské služby, studium a další) placeno pojistné. Výše procentní výměry důchodu se pak podle § 33 zákona č. 155/1995 Sb. stanoví procentní sazbou z výpočtového základu podle doby pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod a podle doby pojištění získané po vzniku nároku na tento důchod s tím, že výše procentní výměry starobního důchodu činí nejméně 770 Kč měsíčně. Celková výše důchodu se pak sestává ze základní výměry důchodu (v současné době 2170 Kč měsíčně) a výše uvedeným způsobem zjištěné procentní výměry.

Argumenty MPSV

MPSV bylo Ústavním soudem vyzváno, aby se k předmětné napadené problematice vyjádřilo. Pro účely tohoto textu jsou relevantní zejména následující tvrzení. Dle ministerstva nelze existenci redukčních hranic a úroveň jejich nastavení posuzovat bez přihlédnutí ke všem souvislostem a návaznostem na ostatní prvky konstrukce výpočtu důchodu. Dále MPSV konstatovalo, že důchodové pojištění má charak-

ter sociálního pojištění, pro které je právě kombinace principu ekvivalence (rovnosti) a solidarity příznačná. Ministerstvo dále nastínilo dopady zrušení druhé nebo obou redukčních hranic a též dopad zrušení celého § 15 zákona č. 155/1995 Sb., kdy upozornilo na fakt, že zrušení ustanovení § 15 zákona č. 155/1995 Sb. by způsobilo nemožnost vyměřovat důchody, neboť po zrušení klíčového prvku daného zákona - výpočtového základu - by všechny důchody mohly být vyměřovány jen v minimálních zaručených výších. Zároveň ministerstvo připomnělo, že by určitá redukce OVZ musela být opět přijata, neboť jinak by náhradový poměr (podíl výše důchodu k čisté mzdě) činil více než 90 % (91 až 97 %), což je dle MPSV finančně naprosto nereálné.

Stanovisko Ústavního soudu

Ústavní soud se ve svém nálezu mimo jiného taktéž věnoval otázce soukromého versus sociálního pojištění a konstatoval, že i v sociálním (veřejném) pojištění musí být dostatečně zohledněn princip ekvivalence a že „relace mezi výší odvedeného pojistného a výší přiznaného důchodu musí odrážet i pro jednotlivé účastníky jistou míru přiměřenosti, aby došlo k ústavně konformnímu naplnění čl. 30 odst. 1 Listiny.“

Dále pak Ústavní soud konstatoval, že „ze závěrů odborníků nicméně jednoznačně vyplývá indikace narušení principu rovnosti jednotlivců i skupin jako účastníků důchodového pojištění, (čímž je ohrožováno naplňování základních funkcí sociální politiky jako celku a ve svém důsledku i řádné fungování důchodového systému, v němž se mají tyto funkce odrážet)“.

Ústavní soud se odvolal též na své minulé výroky, ve kterých deklaroval, že „je povinností zákonodárce transparentně vyjádřit poměr komponentů solidarity a ekvivalence v systému sociálního pojištění (včetně zdravotního pojištění), dále stanovil, že toto rozdělení nesmí být libo-

volné. V případě opačném, tj. absence prvku ekvivalence, posuzovaný institut ztrácí svou právní povahu, přestává být pojištěním a nabývá povahy daně."

V závěru svého rozhodnutí dospěl Ústavní soud k závěru, že „konstrukce uvedená v § 15 zákona č. 155/1995 Sb. zakotvující dvě redukční hranice ve stávajících výších za existence systému odvodů do důchodového pojištění bez efektivního „zastropování“, vytváří výrazné disproporce mezi výší příspěvku do pojistného systému, výší příjmů a výší přiznané důchodové dávky u části pojištěnců, čímž porušuje ustanovení čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny".

Možnost parametrických úprav stávajícího systému

Na základě výše zmíněných postulátů jsme se v rámci VÚPSV zamysleli nad úpravou stávajícího důchodového systému tak, aby vyhovoval námitkám Ústavního soudu, byl v souladu s argumenty MPSV a plnil své základní funkce, jimiž je zmírnění chudoby ve stáří a sladění celoživotní spotřeby a zachování životní úrovně tak, aby nedocházelo v období straveném prací a v důchodu k výrazným disproporcím.

Solidarita v českém důchodovém systému

Český důchodový systém je nadále deklarovaný jako systém sociálního pojištění a (do jisté míry) je i na pojistných principech vystaven. Pojmovým znakem sociálního pojištění je uplatňování principu ekvivalence a solidarity. Princip ekvivalence se v českém důchodovém systému zrcadlí v (alespoň částečné) závislosti vyplacené dávky na výši zaplaceného pojistného a princip solidarity je vyjádřen existencí více forem vnitrogenerační solidarity, nežli je pouze příjmová solidarita, kritizovaná Ústavním soudem. Pro účely tohoto textu je účelné rozdělit vnitrogenerační solidaritu uvnitř důchodového systému na dvě stěžejní části:

- Solidarita příjmová, vyjádřená jako solidarita vysokopříjmových s nízkopříjmovými v rámci jedné generace účastníků se důchodového pojištění prostřednictvím institutu redukčních hranic, které limitují výdělek, ze kterého je důchod počítán, ačkoli pro placení příspěvku do systému je redukční hranice (strop pojištění) uvažována výrazně vyšší. Další formou této solidarity je pak existence základní výměry důchodu, která náleží každému pojištěnci, který splnil podmínky přiznání důchodu ve stejné výši, bez ohledu na jeho předchozí příjmy.
- Solidarita ekonomicky aktivních jedinců s ekonomicky neaktivními v rámci jedné generace účastníků důchodového systému vyjádřená existencí invalidních

důchodů a prostřednictvím institutu náhradních dob pojištění, kterou lze pro představu konkretizovat jako např. solidaritu bezdětných s dětnými, solidaritu zaměstnaných s nezaměstnanými, solidaritu zdravých a nemocných. Více k problematice náhradních dob pojištění např. Holub, 2009.

Modelové předpoklady, metodika a výpočty

Hlavní modelová myšlenka spočívá v úpravě stávajícího důchodového systému tak, aby byl více „zásluhový“, tedy aby se přiblížil systému sociálního pojištění tak, jak jej chápe soudobá teorie (např. Vostatek, 1996) a jak vyžaduje i Ústavní soud, a aby zároveň nedošlo ke zvýšení výdajů na nově přiznávané důchody, tedy aby navržené řešení bylo pro důchodový systém rozpočtově neutrální. Dalším požadavkem modelového řešení bylo, aby se kromě výše redukčních hranic nemusely měnit žádné jiné parametry (např. pojistná sazba, způsob indexace předdůchodových příjmů apod.).

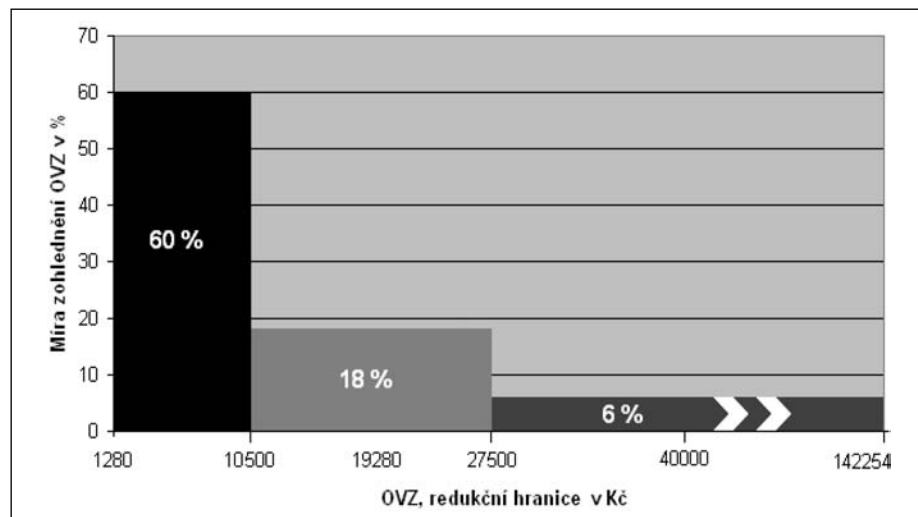
Při sestavování modelu byla využita zejména následující data. Výpočty byly prováděny podle platných pravidel pro stanovení výpočtového základu pro pojištěnce, u kterého se předpokládalo 40 let pojištění a odchod do důchodu při dosažení statutární důchodové věkové hranice. Při výpočtu nebyly uvažovány žádné náhradní ani vyloučené doby. Základní výměra důchodu činila 2170 Kč a minimální procentní výměra 770 Kč, rozhodné období 8766 dní, první redukční hranice 10 500 Kč, druhá 27 000 Kč a strop pro placení pojistného byl uvažován ve výši 142 254 Kč měsíčně.

Výše důchodu pro strukturu pojištěnců členěná dle výše příjmu pak byla vypočítána na základě dat o počtu nově přiznaných důchodů v roce 2008 v členění podle osobního vyměřovacího základu v intervalu členění po 100 Kč (pro měsíční příjmy

1–100 000 Kč a agregovaně pro příjmy nad 100 000), která poskytla ČSSZ. Dále byla použita data ze Statistické ročenky z oblasti důchodového pojištění 2008. Z těchto dat pak byly vypočteny celkové výdaje na nově přiznané důchody za rok 2008, kdy byl využit předpoklad, že lidé odcházejí do důchodu lineárně v průběhu celého roku, a tak byla výše důchodu pro každou příjmovou kategorii pojištěnců členěnou dle OVZ po 100 Kč vypočítána jako průměrná doba pobírání důchodu (6 měsíců) x výše důchodu dle platných pravidel pro průměrný příjem z daného intervalu x počet nově přiznaných důchodů v daném intervalu OVZ. Počet nově přiznávaných důchodů byl uvažován ve stejné výši jako v roce 2008.

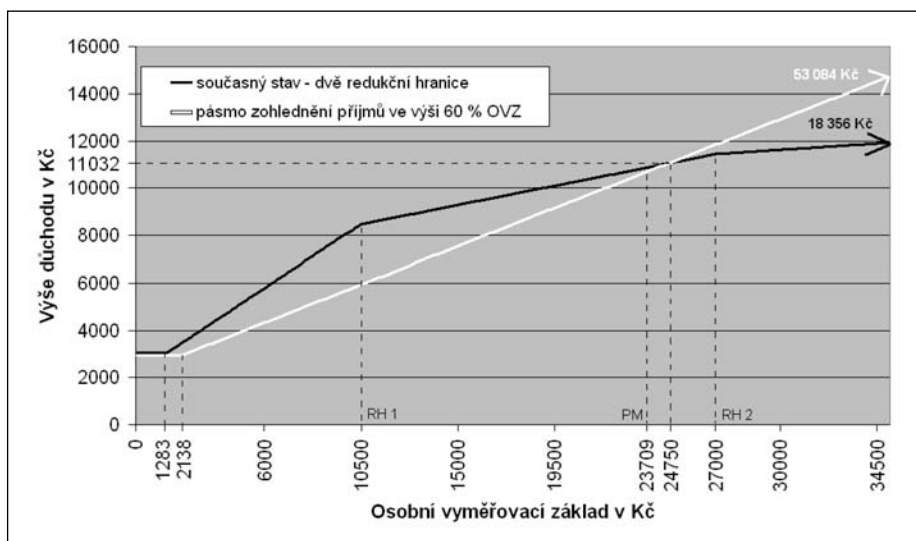
Nastavení horní a eventuálně i dolní meze u příjmů, z nichž je placeno pojistné a které jsou při výpočtu dávky zohledňovány, je důležitým parametrem určujícím vztah mezi příjmy pojištěnce a výslednou výší důchodové dávky. Při současném nastavení českého důchodového systému existují de facto 4 pásma zohlednění příjmů jedince (pozn. red. - blíže se problematice zohlednění příjmů autor věnuje v příspěvku, který je v současné době v recenzním řízení). To představuje díky nastavení výše redukčních hranic a stropu pro placení pojistného vysoce příjmově solidární prvek v českém důchodovém systému, který je navíc nerovnoměrně rozdělen mezi kategorie pojištěnců odlišujících se výší příjmu. První pásmo zohlednění OVZ jedince představuje (při modelovém předpokladu 40 let pojištění a odchodu do důchodu po dosažení statutární důchodové věkové hranice) minimální procentní výměra ve výši 770 Kč a toto pásmo zohledňuje příjem v intervalu 1–1283 Kč všem pojištěncům stejně právě ve výši 770 Kč. V intervalu OVZ 1284–10 500 Kč, což představuje první redukční hranici, je OVZ

Graf č. 1: Míra zohlednění OVZ v jednotlivých pásmech příjmu pojištěnce

Zdroj: Vlastní výpočet na základě platné legislativy a modelových předpokladů

Graf č. 2: Výše důchodu dle OVZ v závislosti na způsobu stanovení výpočtového základu z OVZ

Zdroj: Vlastní výpočet na základě platné legislativy, modelových předpokladů a dat ČSSZ

zohledněn z 60 %. V intervalu 10 501–27 000 Kč, tedy mezi první a druhou redukční hranicí, je OVZ zohledněn již pouze z 18 % a v intervalu 27 001–142 254 Kč, tedy mezi druhou redukční hranicí a stropem pro platbu pojistného, je OVZ zohledněn z pouhých 6 %, což lze interpretovat tak, že za každých 100 Kč příjmu nad druhou redukční hranicí (27 000 Kč) se výsledná výše důchodu zvýší o 6 Kč. Graficky je míra zohlednění OVZ v jednotlivých pásmech příjmu pojištěnce při výpočtu důchodové dávky zobrazena v grafu č. 1.

Ideou zpracovanou v tomto konceptu bylo nalézt takový stav, který by odstranil disproporce při aplikování principu solidarity mezi jednotlivé skupiny pojištěnců diferenciovaných podle výše příjmu, tedy aby „náklady“ solidarity systému byly rozděleny „spravedlivě“ mezi všechny účastníky důchodového systému. Tedy jinými slovy, hledala se „jednotná“ míra zohlednění příjmu pro všechny pojištěnce tak, aby celkové výdaje na nově přiznané důchody byly stejné jako při zachování současného stavu. Modelovými propočty za použití makroekonomických důchodových modelů bylo stanoveno jedno (kromě již existujícího pásma představovaného minimální výší procentní výměry důchodu) pásmo zohlednění příjmu jedin-

ce, které odpovídá hodnotě cca 60 % (přesně 59,65 %). Toto číslo nám tedy říká, že pro účely stanovení procentní výměry důchodu by se bral v úvahu výpočtový základ, který by představoval 60 % osobního vyměřovacího základu, který by byl zastropován na hodnotě 72násobku průměrného příjmu. Analogicky by pak míra zohlednění příjmu jedince, ze kterého je placeno pojistné (tedy OVZ) činila při modelovém předpokladu 40 let pojištění a odchodu do důchodu po dosažení statutární důchodové věkové hranice 36 % pro interval příjmu 2138–142 254 Kč. To by znamenalo, že pro drtivou většinu pojištěnců (99,6 % pojištěnců, kterým byl v roce 2008 přiznán důchod, mělo OVZ vyšší nežli 2138 Kč) by bylo zohlednění příjmu, které podléhá platbě pojistného, naprosto totožné.

Celková výše důchodu v českém důchodovém systému (částečně) závisí i na výši OVZ. Grafické znázornění závislosti výše důchodu na OVZ v současné situaci dvou redukčních hranic a v modelové situaci, kdy by byl výpočtový základ 60 % OVZ, je možno nalézt v grafu č. 2.

Z výše uvedeného grafu je patrné, že modelově předložený stav, kdy by byl výpočtový základ pro všechny pojištěnce počítán stejně jako 60 % OVZ, by splňoval

všechny v úvodu zmíněné požadavky jak Ústavního soudu, tak MPSV, přiblížil by české důchodové pojištění k modelově čistému systému sociálního pojištění a zároveň by nezvýšil výdaje na nově přiznávané důchody. Toto navrhované řešení je konformní i s dalšími argumenty, které zazněly jako kritika či obhajoba stávajícího důchodového systému ze strany Ústavního soudu a MPSV.

Z provedených výpočtů je zřejmé, že navrhovaný stav zejména odbourává disproporce mezi jednotlivými skupinami pojištěnců rozdělených dle výše příjmů, a je tedy pro každého pojištěnce se stejným počtem odpracovaných let téměř stejně příjmově solidární i ekvivalentní (stále je ještě v systému zachována příjmová solidarita vyjádřená v základní výměře důchodu). Důchod se jedinci zvyšuje v navrženém modelu lineárně v závislosti na výši OVZ, a to až do stropu pro placení pojistného. V daném případě by modelový jedinec mající měsíční OVZ na úrovni 6násobku průměrné mzdy obdržel důchod ve výši 53 084 Kč, což je téměř trojnásobek výše důchodu, který stejný modelový jedinec obdrží za současného stavu (18 356 Kč). Posílení principu ekvivalence by pocítili zejména jedinci s příjmy vyššími, nežli je druhá redukční hranice (27 000 Kč), neboť těm by se v nově navrženém systému důchodového pojištění důchod zvyšoval s dodatečným zvýšením příjmu o 100 Kč o 36 Kč, což je o 30 Kč více nežli v současném systému.

Modelový výpočet potvrdil intuitivně pocíťovanou hypotézu, že zvýšení příjmové ekvivalence v systému vyvolá snížení důchodů nízkopříjmovým skupinám pojištěnců. Obě křivky, znázorňující výši důchodu v závislosti na výši OVZ se protínají v bodě, který odpovídá OVZ ve výši 24 750 Kč a výši důchodu 11 032 Kč. V předkládaném modelu je to hranice OVZ, do jejíhož dosažení by pojištěnec s nižším OVZ měl zároveň i nižší důchod oproti současnému stavu. Jedinec s OVZ na úrovni průměrné mzdy (23 709 Kč) by pak v novém systému obdržel důchod ve výši 10 656 Kč, což je o 192 Kč méně, nežli by obdržel za současného stavu. Nejvyšší propad ve výši přiznaného důchodu by pak nastal u pojištěnce, jehož OVZ by

Tabulka č. 1: Teoretické náhradové poměry

OVZ	výše důchodu současná	výše důchodu nová	náhradový poměr současný	náhradový poměr nový
8 000	6 970	5 034	87 %	63 %
10 500	8 470	5 928	81 %	56 %
23 709	10 848	10 656	46 %	45 %
27 000	11 440	11 834	42 %	44 %
47 418	12 666	19 142	27 %	40 %
68 653	13 940	26 742	20 %	39 %
142 254	18 356	53 084	13 %	37 %

Zdroj: Vlastní výpočet na základě modelových předpokladů

Tabulka č. 2: Poměr mezi základní výměrou důchodu a mírou zohlednění OVZ

základní výměra	pásma zohlednění OVZ
0	76 %
2 170	60 %
4 170	45 %
6 170	30 %
8 170	15 %
10 285	0 %

Zdroj: Vlastní výpočet na základě modelových předpokladů

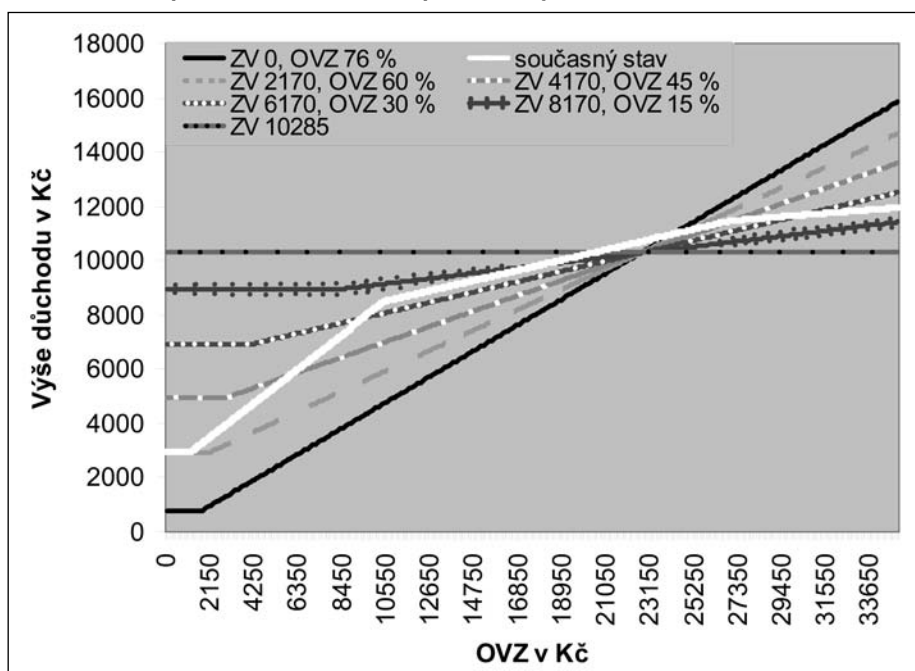
odpovídal hodnotě první redukční hranice (10 500 Kč). Ten by si zavedením nového ekvivalentnějšího systému pohoršil oproti současnému stavu o 2542 Kč, když by jeho důchod činil 5928 Kč oproti současným 8470 Kč. I tento fakt vyplývá z konstrukce redukčních hranic, neboť právě do první redukční hranice je příjem započítáván v současném systému zcela a platba pojistného právě jen do úrovně první redukční hranice je pro pojištěnce nejvýhodnější z hlediska „výnosnosti“ důchodového systému.

Změnu teoretických náhradových poměrů při diskutovaném způsobu stanovení výpočtového základu pro pojištěnce se 40 lety pojištění a odchodem věku do důchodu pro dosažení statutární věkové hranice pro odchod do důchodu ukazuje tabulka č. 1.

Také z této tabulky je patrné zřetelné posílení principu ekvivalence v navrhovaném modelovém konceptu. Když porovnáme náhradový poměr u pojištěnce s OVZ 68 653 Kč (což je OVZ navrhovatele, který napadl konstrukci výpočtového základu u Ústavního soudu, s argumentem, že jeho náhradový poměr ve výši 19 % neodpovídá náhradovému poměru průměrného příjmu a průměrného důchodu, který činil 44 %) v současném a navrhovaném systému, vidíme, že se téměř zdvojnásobil z 20 % v současném systému na 39 % v navrhovaném modelovém systému. Zároveň se výrazně snížil rozdíl mezi náhradovým poměrem u pojištěnce s OVZ na úrovni průměrné mzdy a u pojištěnce s OVZ na úrovni navrhovatele z původního rozdílu 25 procentních bodů na současných 6 procentních bodů. To jen potvrzuje výrazné snížení příjmové solidarity v rámci důchodového systému. Nejvyššího náhradového poměru v ilustrativní tabulce dosahuje v obou konceptech pojištěnec s OVZ na úrovni minimální mzdy, avšak v případě nového systému je tento poměr o 24 % nižší. Též srovnání rozdílů náhradových poměrů u pojištěnců s OVZ na úrovni minimální mzdy a stropu pro platbu pojistného potvrzuje výrazné snížení příjmové solidarity v představovaném modelu. V současném systému by rozdíl těchto náhradových poměrů činil 74 procentních bodů, v novém modelu však již pouze 26 procentních bodů. Rozdíl mezi náhradovými poměry jedinců s odlišnou úrovní OVZ v modelovém systému s jednotným způsobem stanovení výpočtového základu je způsoben existencí shodné základní výměry důchodu, která je na výši OVZ nezávislá.

V případě „politické poptávky“ po větší míře příjmové solidarity nabízí i nově představovaný systém řešení. Mechanismem ovlivňujícím míru příjmové solidarity v novém systému je poměr mezi základní a procentní výměrou důchodu. Čím vyšší základní výměra, tím více pří-

Graf č. 3: Výše důchodu dle OVZ v závislosti na způsobu stanovení výpočtového základu a poměru mezi základní a procentní výměrou důchodu

Zdroj: Vlastní výpočet na základě platné legislativy a modelových předpokladů

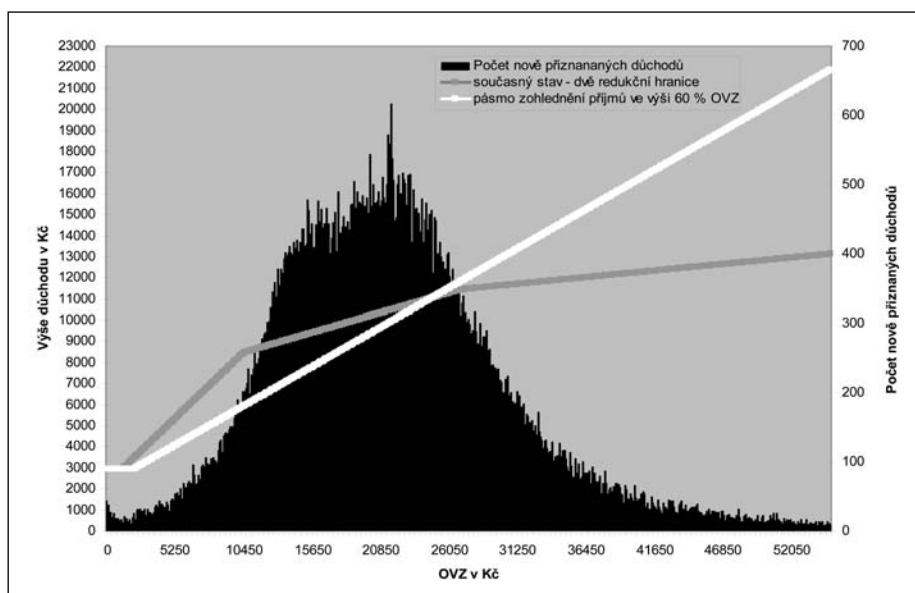
jmově solidární systém. Vztah mezi základní výměrou důchodu a procentem, které stanoví množství zohledňovaných příjmů ve výši důchodu za předpokladu zachování stejných nákladů na nově přiznávané důchody, ilustruje tabulka č. 2.

V této tabulce stojí za povšimnutí zejména obě její hraniční varianty. První, téměř 100% příjmově ekvivalentní varianta (stále je v rámci systému jistá míra příjmové solidarity ztělesněná minimální procentní výměrou ve výši 770 Kč) by zajišťovala stejný náhradový poměr pro všechny modelové pojištěnce, bez ohledu na výši jejich příjmu (respektive všem pojištěn-

cům s OVZ vyšším než 1689 Kč, který odpovídá minimální procentní výměře 770 Kč). Druhá, 100% příjmově solidární varianta by naopak garantovala jednotný důchod ve výši 10 285 Kč pro všechny modelové pojištěnce, bez ohledu na výši jejich příjmu. Obrazně řečeno, tato tabulka nastiňuje „přechod“ od Bismarckovského systému sociálního pojištění k Beveridgeovskému systému sociálního zabezpečení jednotnou (flat rate) dávkou. Graficky je tento přechod zachycen v grafu č. 3.

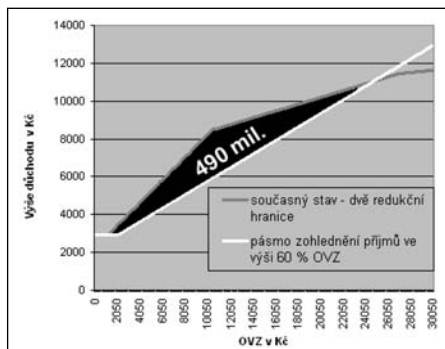
Z něj je patrné postupné zplošťování křivky zachycující vztah mezi výší OVZ

Graf č. 4: Výše důchodu dle způsobu stanovení výpočtového základu a počet nově přiznaných důchodů v členění dle OVZ

Zdroj: Vlastní výpočet na základě platné legislativy, modelových předpokladů a dat ČSSZ

Graf č. 5: Změna výdajů na nově přiznané důchody vyvolaná změnou způsobu stanovení výpočtového základu

Zdroj: Vlastní výpočet na základě platné legislativy a modelových předpokladů a dat ČSSZ

a výši důchodu, které zrcadlí rostoucí míru příjmové solidarity. Čím větší základní výměra důchodu, tím plošší křivka a tedy příjmově solidárnější systém. Bodem, ve kterém se všechny varianty (bez současného stavu) protínají a kolem kterého se křivky „otáčejí“, je pak OVZ na úrovni 22 672 Kč a jemu odpovídající důchod ve výši 10 285 Kč.

Na grafu č. 4 je znázorněna distribuce nově přiznaných důchodů dle výše OVZ společně s výši důchodů dle stávajících pravidel a dle modelové úpravy. Díky tomuto grafu a modelovým propočtům si tedy můžeme představit, jak velkého okruhu pojištěnců by se modelová změna dotkla, a jaké by pak byly celkové „ztráty“ takové změny pro ty pojištěnce, pro které by tato změna znamenala nižší nově přiznaný důchod oproti stávajícím pravidlům.

Z provedených výpočtů vyplývá, že 66 668 důchodců, jimž by byl přiznán důchod, by změna přinesla pokles důchodu, což představuje téměř 67 % všech nově přiznaných důchodů. Dále by 53 % důchodců, jimž by byl přiznán nový důchod, poklesla jeho výše o více než o 500 Kč a 39 % o více než o 1000 Kč. Celková roční změna výdajů na nově přiznané důchody u důchodců s nově přiznaným důchodem, kterým by byl vlivem změny stanovení výpočtového základu důchod snížen, by pak činila 489,8 mil. Kč (vzhledem ke konstrukci modelu, kdy byla zadávacím kritériem vyrovnanost bilance nově přiznávaných důchodů by stejná suma byla rozdělena pojištěncům s vyššími příjmy). Velikost této změny je zobrazena na grafu č. 5.

Vzhledem k tomu, že u některých skupin pojištěnců by došlo při zavedení více ekvivalentnějšího systému k výraznému propadu nově přiznaného důchodu oproti současnému stavu (nejvýraznější propad u pojištěnce s OVZ na úrovni první redukční hranice 10 500 Kč by představoval 30 % oproti současnému stavu), dá se očekávat, že by se tito jedinci mohli dostat

do finanční situace, která by vyžadovala zásah státu ze systému pomoci v hmotné nouzi, který by jim kompenzoval „výpadek“ příjmu. Vzhledem k provedeným propočtům a výše uvedenému grafu by však případné náklady na tuto pomoc v hmotné nouzi dosáhly v prvním roce po zavedení maximálně zmíněných 490 mil. Kč. Nemělo by smysl uvažovat o kompenzaci tohoto propadu v rámci důchodového systému, neboť by došlo opět k posílení principu příjmové solidarity pouze v jiné formě. Je však potřeba se nad tímto zamyslet komplexně při přípravě reformy důchodového systému, reformy zdravotního systému a ostatních sociálních systémů (zejména sociální péče a pomoci) a pokusit se tyto subsystémy reformovat společně a vzájemně je sladit.

Závěr

Na základě výše uvedeného by tedy jednou z možných odpovědí na rozhodnutí Ústavního soudu mohlo být např. následující znění § 15: Výpočtový základ činí 60 % osobního výměrovacího základu (§ 16). Analogicky s tím by se změnil odst. 2 § 107 takto: Vláda může změnit nařízením procentní vyjádření stanovené v § 15; změna tohoto procentního vyjádření se provádí od 1. ledna.

Jak již bylo zmíněno v úvodu, nejednalo by se o řešení konečné, ale o řešení, které by poskytlo dostatek času k přípravě „opravdové“ reformy celého systému zabezpečení na stáří, jehož je povinný důchodový systém součástí.

Nastíněné řešení představuje „elegantní“ cestu, jak se vypořádat s rozhodnutím Ústavního soudu a zároveň posiluje tolika důchodovými experty žádanou ekvivalenci v důchodovém systému ČR.

Náklady takovéto změny pro důchodový systém by byly zanedbatelné, náklady celkových veřejných financí by nepřesáhly částku 490 mil. Kč první rok po zavedení, avšak nadále by kumulativně rostly. Bylo by tedy úkolem komplexní důchodové reformy najít vhodnou formu zabezpečení ve stáří i pro nízkopříjmové pojištěnce, kteří by se vlivem výše diskutované změny způsobu stanovení výpočtového základu propadli do systému státní pomoci v hmotné nouzi.

Výše nastíněné opatření má též svá úskalí. Zůstává otázkou, jak by takováto změna byla přijímána veřejností, při vědomí toho, že dvěma třetinám důchodců s nově přiznaným důchodem by výše důchodu poklesla. Každé snížení důchodů je politicky citlivou otázkou, obzvláště v České republice, kde je ještě hluboce zakořeněný sociální paternalismus. V minulosti byla dlouhodobě potlačována individuální odpovědnost jedince a byla uměle budována jeho závislost na státu. Posílení

ekvivalence v důchodovém systému a tedy posílení vlastní odpovědnosti jedince za zabezpečení ve stáří tak může být stále ještě těžce proveditelné.

Dalším problémovým místem zmíněného konceptu by mohl být výše deklarovaný cíl důchodového systému - zmírnění chudoby ve stáří, jako prostředek zajištění sociálního práva na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří zakotveného v Listině základních práv a svobod. V rámci tohoto konceptu by hypoteticky důchodový systém mohl být opět napadnut u Ústavního soudu, tentokrát z důvodu nepřiměřeného zabezpečení ve stáří nízkopříjmových skupin pojištěnců. Bohužel takto stanovené a ústavou zakotvené sociální právo ne vždy dostatečně motivuje jedince k osobní zodpovědnosti, tedy i akceptaci posílení principu ekvivalence.

Při přípravě finální verze důchodové reformy pak nesmí stranou zájmu zůstat ani fenomén stárnutí populace a rozhodování voličů, neboť síla volebních hlasů občanů, kteří se nedostatečně vlastními silami zabezpečili na stáří, může hypoteticky vést k prosazení změn v zákonech, opět posilujících příjmovou solidaritu v důchodovém systému ČR. Stárnutí populace a věková struktura aktivních voličů mohou v budoucnosti vyústit v politickou převahu osob v předdůchodovém a důchodovém věku, které mají naprosto odlišné zájmy od generace ekonomicky aktivních. Rostoucí podíl starších osob ve voličském spektru tak může zabránit prosazení nutných reforem důchodového systému.

Je tedy třeba věnovat pozornost informační kampani a vysvětlení tohoto případného kroku, který by v případě jeho zavedení byl bezesporu chápán jako nespravedlivý pro „novodůchodce“, neboť by způsobil skokový rozdíl mezi skupinami pojištěnců, kteří by do důchodu odešli před účinností této změny a po jejím zavedení.

Literatura:

- Holub, M. Nepříspěvkové doby pojištění - významný prvek české důchodové reformy, *Politická ekonomie*, 2009, č. 4, s. 471-495. ISSN 0032-3233.
- Holub, M. Solidarita versus ekvivalence v českém důchodovém pojištění pohledem Ústavního soudu. *Fórum sociální politiky*, 2010, roč. 4, č. 3, s. 19-20.
- Holub, M. Možnosti změn při stanovení rozhodného období, z něhož je počítán důchod. (v recenzním řízení)
- Holub, M. Zohlednění skutečně získaných příjmů ve výši důchodu. (v recenzním řízení)
- Nález ústavního soudu č. 135/2010 Sb. Ústavní soud ČR, 2010. dostupný z: http://abonent.lexdata.cz/lexdata/sb_free.nsf/0/C12571CC00341DF1C1257721003E80B0.
- Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2008. Praha: ČSSZ, 2009. ISBN 978-80-87039-18-2.
- Vostatek, J. *Sociální a soukromé pojištění*. Praha: Codex, 1996. ISBN 80-85963-21-3.

Autor je pracovníkem Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., a problematice důchodů se věnuje dlouhodobě.

Praxe a zaměstnávání studentů vysokých škol jako specifické kategorie zaměstnanců

Simona Weidnerová

V návaznosti na zveřejněné požadavky Svazu průmyslu a dopravy v oblasti moderního vzdělávání¹ se naskytá otázka, jak je to nyní s praxí studentů vysokých škol a zda je v této oblasti vhodné provést regulaci. Cílem této stati je vzbudit zájem odborné i zainteresované laické veřejnosti o toto téma a napomoci k zapojení klíčových aktérů do úsilí formulovat vhodnou regulaci, která by vyhovovala všem zúčastněným stranám a měla dlouhodobě pozitivní efekt. Zaměřujeme se na zvláštní právní režim praxe a příležitostné práce u specifické kategorie zaměstnanců, kterými jsou studenti vysokých škol. Chceme analyzovat zákoník práce² a související právní předpisy a zaměřit se zejména na potenciál, který nabízí stávající právní úprava pro flexibilní pracovní úvazky pro praxi studentů a sladění studijních povinností s výkonem placené praxe. Na tomto základě pak chceme učinit závěr, zda je pro studentskou praxi a stáž vyhovující stávající právní stav nebo zda je vhodné provést regulaci, která bude pro studenty přínosem jak z hlediska získání praktických dovedností a zkušeností, tak i z hlediska vylepšení jejich ekonomické situace.

Praxe a stáž studenta v době studií má významný vliv na jeho kariérní růst a úspěšnost ve zvolené profesi. Základním úkolem vzdělávací soustavy je připravit absolventy tak, aby byli schopni se uplatnit na soutěživém trhu práce. To ale neznamená, že vzdělávání by mělo být trhu práce podřízeno. Vzdělávání a trh práce by měly být vůči sobě ve vztahu vzájemného ovlivňování. Okamžitá zaměstnatelnost absolventů i jejich následná celoživotní schopnost přizpůsobovat se změnám trhu práce vyžaduje, aby počáteční vzdělání vybavilo studenty vědomostmi uplatnitelnými v určité profesi a přitom poskytlo všestrannou, flexibilně využitelnou kvalifikaci pro jejich pracovní mobilitu³.

Kvalitní výuka na vysoké škole by měla z hlediska zaměstnatelnosti absolventů zahrnovat kromě získání znalosti v daném oboru rovněž rozvinutí schopnosti aplikovat získané znalosti v praxi. Nabývání klíčových kompetencí studentů tedy přináší otázku, jak dosáhnout propojení vzdělávací politiky s oblastí trhu práce. Vzdělávání by mělo být kromě získávání odborných poznatků v teoretické a metodologické oblasti zaměřeno také na rozvoj klíčových kompetencí, které požadují zaměstnavatelé. Definice klíčových kompetencí, které přesahují jednotlivé profese, není zatím zcela ustálená, k čemuž přispívá i pojmová nejednotnost v české odborné literatuře plynoucí z různých překladů. Navíc pojmy kompetence a kvalifikace, klíčové kompetence nebo pojem zdatnost jsou definovány rozdílně. Například zdatnost bývá definována v souvislosti se schopností přizpůsobit se neustále se měnícím podmínkám, přičemž kompetence je nahlížena jako schopnost pracovat samostatně, ale také v pracovních týmech, dovednost řešit problémy a podobně⁴. Strategie rozvoje lidských zdrojů pro ČR, která byla přijata vládou ČR v březnu 2003, pojímá

rozvoj lidských zdrojů převážně jako celoživotní vzdělávání (formální a neformální) a celoživotní (informální) učení, tedy získávání znalostí a dovedností praxí.⁵

Ve společnosti znalostí je zvládnutí klíčových kompetencí předpokladem profesionálního úspěchu. Získání prvního zaměstnání u absolventů je podmíněno mnoha faktory, a to jak kontextuálními (jako je hospodářský a sociálně-demografický vývoj regionu a s tím spojený vývoj nezaměstnanosti), tak individuálními (obecně se snáze uplatňují absolventi s vysokoškolským a vyšším odborným vzděláním). Dalšími faktory je i osvojení si klíčových kompetencí, které zaměstnavatelé označují jako „soft skills“, jejichž spektrum sahá od funkční gramotnosti (tedy schopnosti číst a porozumět pracovním instrukcím) přes emoční inteligenci, socio-kulturní dovednosti (komunikace, týmová práce), základní znalosti práce s osobním počítačem a s tím spojené analytické schopnosti, zručnost v cizích jazycích až po schopnost vést tým, rozhodovat se a nést zodpovědnost.

Nedostatečná praxe je zaměstnavateli nejčastěji uváděný důvod nezájmu o absolventy na trhu práce, což úzce souvisí s nedostatečnou spoluprací škol se zaměstnavatelskou sférou. Praxe a stáže na vysokých školách by proto měly být koncipovány podle konkrétních požadavků studijních programů a zaměstnavatelů v příslušných oborech tak, aby co nejvíce odpovídaly nárokům budoucího pracovního uplatnění absolventa.

Výkon praxe v době studií však vyžaduje nastavení optimálních podmínek sladění práce a výuky. Ke sladění studijního, pracovního a rodinného života vydal v červnu 2007 Evropský parlament zprávu, ve které uvádí, že „v souladu se závěry Zelené knihy o demografii lze evropský demografický deficit mimo jiné považovat

za důsledek odkládání různých životních etap (studium, práce, rodina), kterých se v současné době dosahuje později než v minulosti“. Poslanci proto žádali členské státy, aby podporovaly politiky usnadňující propojení studia, vzdělávání a rodinného života a mladé lidi v plnění jejich rodinných závazků. Tato politika by rovněž měla pomoci mladým lidem se závazky vyhnout se jakékoli formě diskriminace a umožnit jim co nejlépe přispívat k růstu a konkurenceschopnosti Evropy⁶.

Vysokoškolský zákon

Současný vysokoškolský zákon⁷ explicitně neupravuje tzv. praxi a stáž studentů. Zákon o vysokých školách sice v některých svých ustanoveních o praxi hovoří anebo obsahuje ustanovení, která pojem praxe upravují pouze „odkazově“, tj. ustanovení o standardní době studia včetně praxe, o bezpečnosti ochrany zdraví při práci, nebo obdobná úprava⁸.

Zákoník práce a pracovní poměr

Pokud jde o pracovní poměr (plnění úkolů zadaných zaměstnavatelem zaměstnanci), platí pro něj podmínky stanovené platnou legislativou. Podle zákoníku práce je v pracovněprávních vztazích zakázána jakákoliv diskriminace zaměstnanců.⁹ Tu vylučuje rovněž zákon o zaměstnanosti¹⁰ a antidiskriminační zákon.¹¹ Výkon praxe či stáže studenta však není správné chápat primárně jako plnění úkolů zaměstnancem, (již proto, že student většinou nepracuje zcela samostatně a aktivní zapojení na pracovišti má být sladěno s příslušným studijním programem), nýbrž z jeho strany se jedná především o získávání dovedností a kompetencí, což pro zaměstnavatele obvykle přináší zvýšené náklady.

Většina zaměstnanců, paradoxně i studentů, je zaměstnávána převážně na plný pracovní úvazek. Zákoník práce sice upra-

vuje flexibilní pracovní režimy, ale v obecném ustanovení o dohodách o pracích konaných mimo pracovní poměr se uvádí, že zaměstnavatel má zajišťovat plnění svých úkolů především zaměstnanci v pracovním poměru. Takové upřednostnění pracovního poměru před flexibilními formami práce na základě dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr zaměstnavatele omezuje, protože text ustanovení § 74 zákoníku práce nasvědčuje výkladu, že dohody o pracích konaných mimo pracovní poměr by měly být výjimečným způsobem založení pracovněprávních vztahů¹².

Tento stav vede ve většině případů k tomu, že pro řadu studentů je praxe neplacená. Ochrana zaměstnanců v zákoníku práce se tak finančně obrací proti ochraňovanému, v daném případě studentovi. S výkonem praxe bez nároku na odměnu pro praktikanta lze souhlasit za předpokladu, že účelem praxe je pro studenta pouze získat přehled o situaci a podmínkách ve firmě či rozvoj jeho sociálních dovedností. Jde o teoretickou a instruktážní stránku praxe, tedy takovou její povahu, kdy student nevykonává žádnou produktivní činnost pro zaměstnavatele, nýbrž pouze vykonává praktikantské úkoly a odborná cvičení podle pokynů odpovědného zaměstnance organizace.

Zákoník práce, praxe a stáž studentů

Současný zákoník práce praxi a stáž studentů explicitně neupravuje, pouze definuje pojem tzv. odborné praxe absolventů škol¹³. Stávající druhy smluvních vztahů mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem nejsou pro praxi a stáž studentů vyhovující, protože upravují zejména pracovněprávní prostředí, ze kterého plyne povinnost zaměstnavatele zajišťovat plnění svých úkolů především zaměstnanci v pracovním poměru. To může komplikovat vytváření podmínek pro přizpůsobení pracovního režimu potřebám škol učinit praxi součástí výuky. Pojem odborná praxe zákoník práce dále nedefinuje, pouze ukládá zaměstnavateli povinnost přiměřenou praxi absolventům škol zabezpečit. Z toho lze dovodit, že je na účastnících pracovního poměru, aby vhodnou formu a délku praxe dohodli již při sjednání pracovní smlouvy.

Nicméně tzv. trainee programy firem jsou formou odborné absolventské praxe podle zákoníku práce. Cílem těchto programů je získání prvních pracovních zkušeností, rozvoj odborných znalostí a interpersonálních komunikačních dovedností v souvislosti s výkonem práce. Na rozdíl od studentů na praxi a stážistů je tzv. trainee většinou zaměstnán na hlavní pracovní poměr na dobu určitou. U většiny firem musí absolvent, který se uchází o zařazení do trainee programu, projít několikastupňovým výběrovým řízením, vyplňuje

dotazníky, předkládá životopis a absolvuje několik pohovorů. Součástí výběrových pohovorů je test uchazeče v různých modelových situacích zaměřených na základní požadavky zaměstnavatele, jako je schopnost týmové spolupráce, schopnost obhájit svůj názor, prokázání analytických a dalších schopností. V soutěži o zařazení do trainee programů firem vyhraje zpravidla absolvent, který je komunikativní, schopný myslet v souvislostech, ochotný se učit nové věci, který dokáže řešit různé situace v rámci týmu, zvládat stres a s ním spojené nároky. Z toho ale plyne, že ne každý absolvent takovou soutěží projde a dostane se mu tak uvedené příležitosti.

Zákon o zaměstnanosti

V souvislosti s absolventskou praxí je vhodné zmínit pro méně úspěšné absolventy také zákon o zaměstnanosti, který upravuje definici společensky účelného pracovního místa¹⁴. „Společensky účelnými pracovními místy se rozumí pracovní místa, která zaměstnavatel zřizuje nebo vyhrazuje na základě dohody s úřadem práce a obsazuje je uchazeči o zaměstnání, kterým nelze zajistit pracovní uplatnění jiným způsobem.“ Ačkoli příspěvek na společensky účelné pracovní místo bývá poskytován do výše vyplacených mzdových nákladů včetně pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a pojistného na veřejné zdravotní pojištění, které zaměstnavatel za sebe odvedl z vyměřovacího základu tohoto zaměstnance, nemá zaměstnavatel na tuto dotaci právní nárok.¹⁵ Zákon počítá s tím, že zaměstnanec bude z hlediska výsledků práce málo produktivní, když připouští, že druh sjednané práce může vyžadovat zapracování více než jedním zaměstnancem. Současně zákon o zaměstnanosti připouští zvýšené náklady s absolventem, kterému je potřeba věnovat odpovídající péči.

Zaměstnání malého rozsahu

Pokud jde o zaměstnání malého rozsahu, jež by odpovídalo potřebám výkonu praxe a stáže studentů, či příležitostnou práci, která nezakládá povinnost platit pojistné, jsou podmínky zohledněny v platné úpravě zákona o nemocenském pojištění¹⁶. Zaměstnání malého rozsahu není charakterizováno délkou doby trvání zaměstnání nebo typem smlouvy, ale skutečností, že mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem nebyla sjednána měsíční částka započítatelného příjmu ze zaměstnání, nebo sjednána sice byla, ale nedosahuje rozhodné částky alespoň 2000 Kč¹⁷. Protože tuto částku rozhodného příjmu je vláda zmocněna zvýšit svým nařízením, otevírá se zde prostor k další diskusi, zda by pro studenty na praxi či stáži neměla být tato rozhodná částka navýšena. V této souvislosti je možné také zvažovat tzv. typovou smlouvu

o výkonu praxe a stáže studenta, která by splňovala ustanovení zákona o nemocenském pojištění.

Dohoda o provedení práce

Pokud jde o mimopracovní poměr upravený dohodou o provedení práce, která nezakládá účast na veřejnoprávním pojištění, je limitován počtem odpracovaných hodin, jenž nesmí být vyšší než 150 hodin v kalendářním roce pro jednoho zaměstnavatele. Do rozsahu práce se započítává také doba práce konaná zaměstnancem pro zaměstnavatele v témže kalendářním roce na základě jiné dohody o provedení práce.¹⁸ Nově přitom již není rozhodující, jde-li o opakující se činnost. Zákoník práce nestanoví náležitosti dohody o provedení práce. S ohledem na skutečnost, že zákon o vysokých školách neukládá délku povinné praxe, bylo by teoreticky možné považovat tento druh smlouvy za vyhovující pro výkon praxe studenta. Otázkou ovšem zůstává, zda délka praxe 150 hodin za kalendářní rok je pro získání klíčových kompetencí a potřebných dovedností praktikanta dostačující.¹⁹

Dohoda o pracovní činnosti

Pokud jde o dohodu o pracovní činnosti, na jejím základě není možné vykonávat práci v rozsahu překračujícím v průměru polovinu stanovené týdenní pracovní doby. Dodržování sjednaného a nejvýše přípustného rozsahu poloviny stanovené týdenní pracovní doby se posuzuje za celou dobu, na kterou byla dohoda o pracovní činnosti uzavřena, nejdéle však za období 52 týdnů. Pro účely studentské praxe se zdá blízké ustanovení,²⁰ které stanoví, že na dohody o pracovní činnosti se nevztahuje ustanovení o pracovní době a době odpočinku s ohledem na skutečnost, že studentovou hlavní náplní je studium. I tento druh mimopracovního poměru by mohl být pro studenty vyhovující, avšak odvodová zátěž v podobě pojistného může odrazovat zaměstnavatele od ochoty poskytovat studentovi na praxi finanční odměnu vyšší než 2000 Kč (viz zaměstnání malého rozsahu).

Závěry

Příležitostná práce a zejména praxe studenta je výjimečným vztahem mezi zaměstnavatelem a studentem, nikoli však bezprostředně primárně založeným na pouhém samostatném výkonu práce a produktivní činnosti, tedy na primárním plnění úkolů zaměstnavatele. Jedná se o získávání kompetencí praktikanta založených na aktivitách na pracovišti, se zvýšenými náklady zaměstnavatele.

Studentská praxe by měla nahradit současné brigády, při nichž studenti vykonávají nekvalifikovanou práci, která nesouvisí s jejich vzděláváním. Praxe a stáže na vysokých školách by proto měly být kon-

cipovány podle konkrétních požadavků studijních programů a zaměstnavatelů v příslušných oborech tak, aby co nejvíce odpovídaly nárokům budoucího pracovního uplatnění absolventa.

Měla by být formou a součástí praktické výuky na vysokých školách s cílem získat praktické znalosti a rozšířit odbornou kvalifikaci, klíčové kompetence a zdatnost, ale také vylepšit finanční situaci studenta. Po vzoru tzv. trainee programů firem (jež jsou v současném systému orientovány pouze na absolventy) by měl být praktikantovi - na základě smlouvy o výkonu praxe - přidělen mentor, osoba nebo více osob, které zaměřují praxi podle obsahové náplně studijního předmětu a předávají vysokoškolskému posluchači poznatky a dovednosti v souladu s nejnovějšími trendy v daném studijním oboru. Výkon praxe studenta by měl být sledován, praktikant by měl v pravidelných intervalech dostávat zpětnou vazbu od svého mentora, který by s ním měl být v každodenním kontaktu, radit mu a pomáhat v řešení různých situací. Mentor by pak měl následně provádět hodnocení studentů.

Takto vymezené úkoly samozřejmě kládou značné nároky na zaměstnavatele a zvyšují tím jeho finanční náklady. Náklady firmy vynaložené na mentora/mentory by měly být pro zaměstnavatele, který má oprávnění k činnosti související se studijním programem akreditovaným na vysoké škole, motivačně daňově zvýhodněny. Daňové zvýhodnění by mělo být podmíněno uzavřením smlouvy o spolupráci mezi firmou a vysokou školou, která by definovala podmínky a obsahovou náplň praxe. Pokud jde o dopady na státní rozpočet, pak čerpání daňových úlev zaměstnavatelů za realizovanou spolupráci firem a vysokých škol ve svém důsledku povede ke snížení nákladů spojených s aktivní politikou zaměstnanosti, jež jsou dnes vynakládány úřady práce na společensky účelná pracovní místa. Toto opatření by rovněž mělo vést ke snížení nezaměstnanosti absolventů na trhu práce.

Stávající právní předpisy se pro účely výkonu stáže a praxe studentů jeví jako zastaralé a nevyhovující. Mělo by dojít ke vhodné regulaci, jež by reflektovala nároky znalostní společnosti na lidský kapitál, který by měl jít ruku v ruce s kapitálem sociálním, jenž je neméně důležitým faktorem při začleňování absolventů na trhu práce. Lidský kapitál je označením pro souhrn vrozených a získaných znalostí a schopností člověka a je předpokladem pro společenský, osobní, ale také profesní a ekonomický úspěch. Sociální kapitál představuje komunikační dovednosti a získané významné kontakty, v daném případě zejména v pracovní oblasti. Zákon o vysokých školách by měl proto základním způsobem definovat praxi a stáž studentů s tím, že další úprava by měla být defino-

vána v souvisejících právních předpisech, jako je například zákoník práce nebo případný zákon o finanční pomoci studentům.

Otevírá se tak otázka k veřejné diskusi, z jakých předpokladů by měla vycházet nová regulace. Pokusme se nyní formulovat několik tezí pro odbornou i veřejnou diskusi.

Nová právní úprava studentské praxe by měla vycházet z následujících předpokladů a cílů:

1. Praxe by měla být součástí výuky, tzn. součástí příslušného studijního programu, což znamená, že základní právní úprava by měla být zapracována do vysokoškolského zákona. Právní úprava praxe studentů vysokých škol by měla ale být upravena rovněž v zákoníku práce. Důvodem, proč by měla být placená praxe studentů v případném zákoně o finanční pomoci studentům, je, že „Plán implementace finanční pomoci studentům“²¹ počítá s tzv. vícezdrojovým financováním a jedním ze zdrojů příjmů studentů určených na úhradu životních nákladů během studia by měla být příležitostná práce či praxe studentů. Zákon o vysokých školách by měl mít charakter obecného právního předpisu o výkonu a povaze praxí a stáží studentů, přičemž zvláštní zákony, jako je zákoník práce a zákon o finanční pomoci studentům, by měly mít charakter předpisů speciálních, upravujících odchylky od obecného pracovního poměru.
2. Co se týče finančního zvýhodnění praxe a stáže studentů, součástí případného zákona o finanční pomoci studentům by mělo být stanovení úpravy, která by měla pro studenty přinášet spíše zvýhodnění a současně nezatěžovat zaměstnavatele přílišnou administrativou a vysokými odvody pojistného zaměstnavatelem. Výše zvýhodnění placené praxe by měla být maximálně do výše, ze které platí za studenty zdravotní pojištění stát²².
3. V rámci nové právní regulace by měly být vymezeny náležitosti smlouvy o výkonu praxe a stáže. Šlo by nejčastěji o smlouvu mezi zaměstnavatelem a studentem, nebo vysokou školou a studentem. Smlouva by měla obsahovat dostatečně jasné vymezení vzájemných práv a povinností jejich účastníků. Kogentní ustanovení upravující smlouvu o výkonu praxe a stáže studentů by se měla týkat takového chování účastníků smluvních vztahů, které je vysoce závažné jak na straně studenta, tak na straně zaměstnavatele. Smlouva by však měla vždy podléhat úrazovému pojištění.
4. Taktéž kogentní ustanovení by mělo platit pro vzorový smluvní typ spolupráce firem a vysokých škol, jež by bylo základem pro uplatňování daňových zvýhodnění zaměstnavatele. Pro uplatnění daňových úlev zaměstnavatelů za poskyt-

nutí stáží studentům by byla podmínkou nutnost uzavření smlouvy o spolupráci mezi vysokou školou a zaměstnavatelem. Měla by také existovat určitá korelace mezi daňovým zvýhodněním zaměstnavatele a výší odměny pro studenta za výkon praxe a stáže či náklady s tím spojenými. Při spolupráci v oblasti výzkumu a vývoje by však daňová motivace měla být vyšší.

- 1 „Posílit všechny formy podpory spolupráce zaměstnavatelů a středních odborných a vysokých škol v oblasti výkonu praxe studentů v rámci výuky, výkonu praxe pedagogů v reálném prostředí podniků, jakož i zapojení odborníků z praxe do tvorby vzdělávacích programů a výuky“ (Agenda 2010, 10 priorit pro budoucnost ČR. *Svaz průmyslu a dopravy ČR* [online]. Dostupný z WWW: <http://www.spcr.cz/files/Agenda_2010.pdf>.
- 2 Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů („zákoník práce“).
- 3 Weidnerová, S. Příležitostná práce a praxe studentů. *ISEA* [online]. 3.4.2010, Dostupný z www: <<http://www.isea-cz.org/Aktuality/PosledniClanky-akomentare/tabid/64/articleType/ArticleView/articleId/838/Plelostn-prce-a-praxe-student.aspx>>.
- 4 V Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR jsou klíčové kompetence definovány jako soubor schopností, dovedností, postojů, hodnot a dalších charakteristik osobnosti, které umožňují člověku jednat adekvátně a efektivně v různých pracovních a životních situacích. K podpoře jejich rozvoje by měla přispět také změna stylu výuky ve školách, protože kompetence jsou založeny na aktivitách, nikoli pouze na vědomostech. Patří k nim komunikace, rozvoj schopností učit se, sociální kompetence, řešení problémů, práce s informacemi technologiemi. Kotásek, J. et al. *Národní program rozvoje vzdělávání v ČR: Bilá kniha*. MŠMT, 2001. Dostupné z www: <<http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilaknaha.pdf>>.
- 5 Fišera, I. et al. *Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku*. 2003. Národní vzdělávací fond, 2003. Dostupné z www: http://www.nvf.cz/rozvoj_lz/dokumenty/strategie2003.pdf.
- 6 EP žádá odpovídající pomoc pro studující rodiče: Práva žen/Rovné příležitosti. *Evropský parlament tisková zpráva: Plenární zasedání* [online]. 19.6.2007. Dostupný z WWW: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=CS&type=IM-PRESS&reference=20070615IPR07885>
- 7 Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů („zákon o vysokých školách“ nebo „vysokoškolský zákon“).
- 8 Viz speciální ustanovení upravující vysokoškolský zemědělský nebo lesní statek v § 35 vysokoškolského zákona. Tato ustanovení pojem praxe upravují pouze „odkazově“, např. § 45 odst. 2, kde se hovoří o standardní době studia včetně praxe, nebo obdobná úprava - použití pojmu v § 44 odst. 2 písm. d) vysokoškolského zákona.
- 9 Srov. zákoník práce, § 16, Hlava IV: Rovné zacházení, zákaz diskriminace a důsledky porušení práv a povinností vyplývajících z pracovněprávních vztahů.
- 10 Srov. zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů („zákon o zaměstnanosti“), Hlava II: Základní ustanovení, § 4 Rovné zacházení a zákaz diskriminace při uplatňování práva na zaměstnání.
- 11 Zákon č. 198/2009 Sb., antidiskriminační zákon.
- 12 Srov. str. 146 Jakubka, J. et al. *Zákoník práce: prováděcí nařízení vlády a další související předpisy*. 3. aktualizované vydání. [s.l.]: ANAG, 2009. 1095 s. ISBN 978-80-7263-496-5.
- 13 Srov. Zákoník práce, v § 229 odst. 1 („Odborná praxe absolventů škol“) uvádí: „Zaměstnavatelé zabezpečují absolventům středních škol, konzervatoř, vyšších odborných škol a vysokých škol přiměřenou odbornou praxi k získání praktických

zkušeností a dovedností potřebných pro výkon práce; odborná praxe se považuje za výkon práce, za který přísluší zaměstnanci mzda nebo plat". Následný odstavec (2) definuje, kdo se rozumí absolventem pro účely definice odborné praxe absolventů, a uvádí, že se absolventem rozumí zaměstnanec „vstupující do zaměstnání na práci odpovídající jeho kvalifikaci, jestliže celková doba jeho odborné praxe nedosáhla po řádném (úspěšném) ukončení studia (přípravy) 2 let...“ V neposlední řadě zákoník práce v § 132 až § 138 a § 150 upravuje bezpečnost a ochranu zdraví při práci.

14 Srov. zákon o zaměstnanosti, část pátou „Aktivní politika zaměstnanosti“, Hlava I: „Opatření a nástroje“, § 113 („Společensky účelná pracovní místa“).

15 Toto ustanovení v zákoně o zaměstnanosti rozšiřuje nabídku pracovních míst a hmotně je podporuje. Podrobnosti ke zřizování těchto pracovních míst upravuje vyhláška č. 518/2004 Sb., kterou se provádí zákon o zaměstnanosti. Tato vyhláška stanoví například tzv. příspěvek na zapracování, který se poskytuje jednorázově, a to zpětně za celé sjednané období, a je splatný do 30 kalendářních dnů od předložení písemné informace o průběhu zapracování.

16 Srov. § 7 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

17 Srov. Nemocenské pojištění v roce 2010. MPSV [online]. 2010. Dostupný z [www: <http://www.mpsv.cz/cs/7>](http://www.mpsv.cz/cs/7). Uvádí: „Zvláštní podmínky účasti zaměstnanců na nemocenském pojištění jsou stanoveny při výkonu **zaměstnání malého rozsahu**. Zaměstnáním malého rozsahu se rozumí zaměstnání, v němž jsou splněny podmínky výkonu zaměstnání na území ČR a délky trvání zaměstnání, avšak není splněna podmínka sjednání příjmu ze zaměstnání ve stanovené výši (tj. v roce 2010 - stejně jako v r. 2009 - aspoň 2000 Kč). Jde o situace, kdy sjednaná částka započitatelného příjmu je nižší než rozhodný příjem, anebo příjem nebyl sjednan

vůbec. Při výkonu zaměstnání malého rozsahu je zaměstnanec pojištěn jen v těch kalendářních měsících, v nichž dosáhl aspoň příjmu v příslušné rozhodné výši“.

18 Srov. § 75 zákoníku práce.

19 Srov. odstavec (2) § 62 zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů, uvádí, že: „Na studenta, který vykonává praktickou výuku a praxi, se vztahují obecné předpisy o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci a pracovních podmínkách žen“, přičemž zákon odkazuje na zákoník práce, na § 132 až § 138 a § 150 upravující bezpečnost ochrany zdraví při práci.

20 Srov. § 77 odst. 1 písm. b), zákoníku práce.

21 Srov. str. 27-28, Plán implementace reformy finanční pomoci studentům. MŠMT [online]. 31.5.2010. Dostupný z [www: <http://www.reformy-msmt.cz/financni-pomoc-studentum/sites/default/files/imce/III_planimplementacereformy-FPS_final_zmena.pdf>](http://www.reformy-msmt.cz/financni-pomoc-studentum/sites/default/files/imce/III_planimplementacereformy-FPS_final_zmena.pdf).

22 Srov. Osoby, za které je plátcem stát: Vyměřovací základ. [online]. 2010. Dostupné z [www: <http://www.vzp.cz/cms/internet/cz/Platci/Stat/Vymero-vaci_zaklad/>](http://www.vzp.cz/cms/internet/cz/Platci/Stat/Vymero-vaci_zaklad/). pro rok 2010 částka 5355 Kč.

Literatura:

A. Právní předpisy:

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů
Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce
Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti
Zákon č. 198/2009 Sb., antidiskriminační zákon
Zákon č. 187/2006 S., o nemocenském pojištění

B. Publikace:

Jakubka, J. et al. Zákoník práce: prováděcí nařízení vlády a další související předpisy. 3. aktualizované vydání. [s.l.] : ANAG, 2009. 1095 s. ISBN 978-80-7263-496-5.

C. Články a internetové zdroje:

Agenda 2010. 10 priorit pro budoucnost ČR. Svaz průmyslu a dopravy ČR [online]. 06/2010. Dostupný z [WWW: <http://www.spcr.cz/files/Agenda_2010.pdf>](http://www.spcr.cz/files/Agenda_2010.pdf).

Weidnerová, S. Příležitostná práce a praxe studentů. ISEA [online]. 3.4.2010. Dostupný z [www: <http://www.isea-cz.org/Aktuality/PosledniClankyako-mentafe/tabid/64/articleType/ArticleView/articleId/838/Pleitostn-prce-a-praxe-student.aspx>](http://www.isea-cz.org/Aktuality/PosledniClankyako-mentafe/tabid/64/articleType/ArticleView/articleId/838/Pleitostn-prce-a-praxe-student.aspx).

Kotásek, J. et al. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: Bilá kniha. MŠMT, 2001. 98 s. Dostupné z [WWW: <http://www.aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>](http://www.aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf).

Fišera, I. et al. Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku. 2003. Národní vzdělávací fond, 2003. 51 s. Dostupné z [WWW: <http://www.nvf.cz/rozvoj_lz/dokumenty/strategie2003.pdf>](http://www.nvf.cz/rozvoj_lz/dokumenty/strategie2003.pdf).

EP žádá odpovídající pomoc pro studující rodiče: Práva žen/Rovné příležitosti - 19-06-2007. Evropský parlament, tisková zpráva: Plenární zasedání [online]. 19.6.2007. Dostupný z [WWW: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=CS&type=IM-PRESS&reference=20070615IPR07885>](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=CS&type=IM-PRESS&reference=20070615IPR07885).

Vyhláška, kterou se provádí zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti: č. 518/2004 Sb. Portál MPSV [online]. 2004. Dostupný z [WWW: <http://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/v_518_2004>](http://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/v_518_2004).

Nemocenské pojištění v roce 2010. MPSV [online]. 2010. Dostupný z [WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/7>](http://www.mpsv.cz/cs/7).

Plán implementace reformy finanční pomoci studentům. MŠMT [online]. 31.5.2010. Dostupný z [WWW: <http://www.reformy-msmt.cz/financni-pomoc-studentum/sites/default/files/imce/III_planimplementacereformyFPS_final_zmena.pdf>](http://www.reformy-msmt.cz/financni-pomoc-studentum/sites/default/files/imce/III_planimplementacereformyFPS_final_zmena.pdf).

Osoby, za které je plátcem stát : Vyměřovací základ. [online]. 2010. Dostupné z [WWW: <http://www.vzp.cz/cms/internet/cz/Platci/Stat/Vymero-vaci_zaklad/>](http://www.vzp.cz/cms/internet/cz/Platci/Stat/Vymero-vaci_zaklad/).

Autorka je výkonnou ředitelkou Institutu pro sociální a ekonomické analýzy.

Kritická místa systému pojišťování pracovních úrazů v návaznosti na podnikové výdaje

Vojtěch Chlubna

Současný systém pojištění pracovních úrazů v České republice je upraven vyhláškou o odpovědnosti zaměstnavatele za škodu. Ta měla rychle a po přechodnou dobu nahradit úpravu předchozí a zabezpečit zaměstnance před mnohdy nepříznivými dopady úpadků a restrukturalizací podniků. Po více než dvaceti letech své existence je tento systém kritizován především pro svoji ne hospodárnost, neefektivitu a ekonomickou netransparentnost. Kritika tohoto způsobu pojištění postupně získává na významu, zvláště pak v době úsporných opatření. Finance systému jsou součástí státního rozpočtu, což je činí nepřehlednými a celkově snižuje možnost kontroly jeho hospodárnosti. Dále nastavení kritérií (rozdělení ekonomických činností či finanční motivace účastníků pojištění) není schopno reflektovat současné požadavky systému zaměstnanec - podnik - stát. Systém představuje nemalé zatížení povinnými výdaji, a to především větších podniků působících v těžkém průmyslu. Současná právní úprava nedovoluje nastavení podmínek pro zaměstnavatele tak, aby byl pozitivně finančně motivován. Výše pojistného je konstantní a nezávislá na účinnosti bezpečnostní politiky podniků. Povinné pojistné je proto podniky chápáno jako daň, neboť jeho výši nemohou ovlivnit. Nová úprava tohoto systému by měla odstranit kritizované nedostatky a zajistit jeho trvalou udržitelnost.

Finanční systém s ročním obrátem přes šest miliard není v zemi o velikosti České republiky malým systémem. U takového systému by neměla být podceňována kontrola jeho hospodárnosti a efektivnosti. Pokud systém stávající nevyhovuje, je třeba ho změnit nebo zavést systém jiný. Nový systém pak musí splňovat požadavky nejen na hospodárnost a soulad s patřičnými směrnici, musí také dynamic-

ky reagovat na aktuální stav a potřeby všech jeho účastníků.

Úrazové pojištění představuje dosud nevyřešenou kapitolu reformem z počátku devadesátých let, kdy byla přechodná řešení nástrojem efektivního a rychlého přechodu na nové systémy. Jejich rysem byla rychlá účinnost, a to i za cenu ne hospodárnosti a posléze i nesouladu s pravidly a dohodami EU. V případě zavedení

odpovědnosti zaměstnavatele za škodu při pracovním úrazu se jednalo o ochranu finančního zajištění zaměstnanců pro případ platební neschopnosti zaměstnavatele či jeho nevoli platit zaměstnanci odškodné. Paušalizace sazeb pojistného však nereflexuje reálné zatížení, které podnik rizikovostí svých pracovišť, počtem úrazů a především jejich finančním dopadem představuje. Komplementární

charakter systému umožňuje sledovat pouze přímé náklady spojené s úrazem, tj. odškodnění po dobu pracovní neschopnosti. Úraz je však mnohdy spojen se zvýšenými náklady v podobě nemocenské, invalidního důchodu či rekvalifikace poškozeného. Systém negeneruje žádné finanční rezervy, kterými by kryl případný nedostatek finančních prostředků. Veškeré přebytky jsou odváděny do státního rozpočtu. Zavedení rezervního fondu, který by tuto funkci zajišťoval a oprostil systém od vazby na již tak zatížený státní rozpočet, se proto jeví jako nezbytné.

Vyjmenovat nedostatky stávajícího a obecné požadavky na nový systém úrazového pojištění v ČR není složité, jsou zřejmé a do určité míry měřitelné. Problém nastává při hodnocení přínosu navrhovaných variant. Jsou sice již připraveny minimálně tři varianty nového systému a jedna z nich je obsažena v novele zákona o úrazovém pojištění zaměstnanců. Její účinnost je ovšem neustále odkládána a je možné, že v účinnost vůbec nevstoupí. K nastolení nového systému, jehož právní úprava musí projít schvalovacím procesem v Parlamentu ČR, je totiž třeba nejen uznat potřebnost změny a správnost navrhovaných řešení, ale vyžaduje také dostatek politické vůle, která doposud v Česku chyběla. Nyní po volbách svítá naděje na otevřenější přístup k řešení tohoto dlouhodobého problému.

Náklady a systém úspor na straně zaměstnavatele

V České republice je jeden z největších rozdílů mezi celkovými náklady na zaměstnance a hrubou mzdou, což je dáno především vysokým pojistným na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění a příspěvkem na státní politiku zaměstnanosti. Náklady českých podniků zvyšuje rovněž úrazové pojištění se sazbou pojistného stanovenou podle rizikovitosti činnosti podniku. Náklady jsou dány součinem sazby pojistného a souhrnu vyměřovacích základů. Sazba pojistného vychází ze zařazení podniku do skupiny odvětvové klasifikace ekonomických činností OKEČ. Souhrn vyměřovacích

Tabulka č. 1: Příklad mandatorních výdajů na pojistné v podniku

sazba promile	vym. základ Kč	počet zam. počet	pojistné/zam. Kč/měsíc	pojistné/zam. Kč/rok	pojistné/podnik Kč/měsíc	pojistné/podnik Kč/rok
8,4	20 000	100	168	2 016	16 800	201 600

základů se týká všech zaměstnanců za pojistné čtvrtletí. Pro představu uvádíme náklady u podniku klasifikovaného ve zpracovatelském sektoru (viz tabulka č. 1).

Sazba pojistného je pevně daná, neměnná a při výpočtu pojistného se vychází pouze ze zařazení podniku dle pevné klasifikace. Jednotná sazba se vztahuje na všechny zaměstnance podniku od výroby po správní útvary. Ke změně by nás mohla inspirovat úprava uplatňovaná v sousedním Německu, kde se klasifikace ekonomické činnosti podniku vypočítává váženým průměrem dle všech činností vykonávaných zaměstnanci podniku.

V tabulce č. 2 je na modelovém podniku ukázán rozdíl v nákladech na pojistné při běžné sazbě a při vážené sazbě zohledňující různé ekonomické činnosti v podniku. Příklad vychází z vážené sazby vypočítané ze sazby 8,4 % pro 80 zaměstnanců výroby a 2,8 % pro 20 zaměstnanců správy podniku.

Zařazení celého podniku do jedné sazby však v tomto směru podporuje úvaha o různé míře rizikovitosti pracovišť se stejnou náplní práce, situovaných v různých odvětvích. Především se jedná o pozice nevýrobního, zejména správního charakteru. Kategorizace rizikovitosti pracoviště je samozřejmě značně náročná. Rizikovitost však není zkoumána ani na podnikové úrovni, kde by byla možnost individuálního přístupu pozorovatele, ani centrálně na úrovni celonárodní. Protože dopad okolí na rizikovitost pracoviště není zkoumán a nejsou k dispozici patřičné informace, je uplatňována paušalizace podnikových sazeb a tím dochází k neopodstatněnému navyšování mandatorních výdajů podniku.

Touto paušalizací jsou nejvíce postiženy podniky, u nichž existují velké rozdíly v rizikovitosti pracovišť. Posuďme například pravděpodobnost úrazu či nemoci z povolání u horníka a u účetní z báňského podni-

ku. Sazba dle klasifikace u hornických činností činí 5,4 % oproti 0,28 % u účetních. Propočítáme-li roční úhrny pojistného - pro zjednodušení při stejném vyměřovacím základu 240 tis., dostaneme u horníka 12 560 Kč a u účetní 672 Kč. V rámci paušalizace sazeb bude ovšem za oba odvedeno pojistné ve výši 12 560 Kč.

Výpočet pojistného nemá žádnou vazbu ani na vývoj úrazovosti v podniku, respektive nereflexuje snahu a úspěšnost zaměstnavatele při snižování úrazovosti. Pokud tedy uvedeme rovnici výpočtu pojistného a zjednodušíme její činitele **Pojistné = sazba x mzda**, vidíme, že neobsahuje jedinou nezávisle proměnnou, která by ovlivňovala výši pojistného, a to bez ohledu na snahu zaměstnavatele. Přitom právě on je ze zákona povinen neustále zvyšovat bezpečnost práce a zlepšovat prevenci úrazů svých zaměstnanců. Finanční motivace zaměstnavatele na vývoji úrazovosti je tedy nulová. Jedinou finanční motivací je hrozba pokut za nedodržení pravidel bezpečnosti práce. Proto se jeho rozhodování o bezpečnostních opatřeních odvíjí pouze od otázky „Co mohu ztratit?“ místo od pozitivního „Co mohu získat?“.

V souvislosti s uvedeným příkladem budeme uvažovat podnik, který již druhým rokem nevykázal žádný pracovní úraz. Roční náklady takového podniku na pojištění pracovních úrazů činí zhruba sto tisíc korun. Podnik však není primárně finančně zainteresován na vývoji úrazovosti svého provozu, neboť není schopen výši pojistného jakkoliv ovlivnit. Z povinného pojistného se stává spíše určitá forma daně, která přispívá k již tak vysokému finančnímu zatížení českých podniků. I přes klesající trend úrazovosti navíc výše celkového pojistného plnění meziročně roste v důsledku prodlužující se doby nemocnosti, počtu vyplácených rent a rostoucí ceny léčení. Například počet

Tabulka č. 2: Příklad výpočtu vážené sazby pojistného

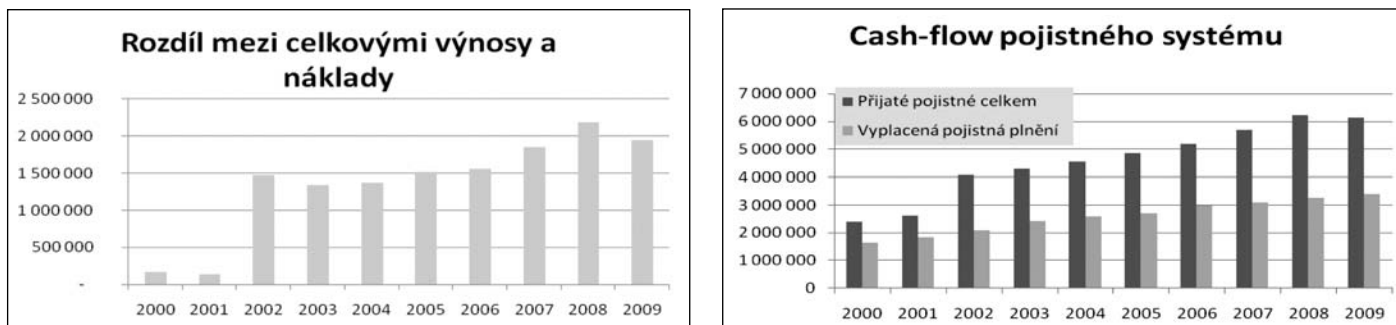
	Sazba dle OKEČ	Vážená sazba	Počet zaměstnanců			Vyměřovací základ (Kč)			Roční pojistné	Roční pojistné vypočtené na základě vážené sazby
			celkem	výroba	správa	průměr	výroba	správa		
Zaměstnavatel	8,4	7,3	100	80	20	20 000	20 000	20 000	201 600	174 720

Tabulka č. 3: Vybrané ukazatele pracovně-úrazového pojistného systému v ČR

Rok		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Přijaté pojistné celkem	tis. Kč	2 402 173	2 618 722	4 067 310	4 297 011	4 550 996	4 859 277	5 199 571	5 675 928	6 222 364	6 139 930
Vyplacené pojistné plnění	tis. Kč	1 639 839	1 849 074	2 079 224	2 415 953	2 595 634	2 713 900	2 973 255	3 098 801	3 269 079	3 397 763
Podíl vyplac. plnění na přijatém pojistném	%	68	71	51	56	57	56	57	55	49	51
Rozdíl mezi výnosy a náklady celkem	tis. Kč	172 417	138 818	1 475 760	1 336 982	1 373 458	1 519 768	1 557 413	1 855 962	2 186 391	1 940 860

Zdroj: Ministerstvo financí ČR

Graf č. 1: Grafické srovnání vybraných ukazatelů pracovně-úrazového pojistného systému

vyplácených rent mezi lety 1995 a 2008 vzrostl z 2693 na 14 101. Tento více než pětinašobný nárůst může vysvětlit pouze změna v posuzování pojistných škod, neboť závažnost případů spíše klesá.

I přes absenci pozitivní finanční motivace v systému úrazového pojištění se řada zaměstnavatelů snaží pozitivně ovlivňovat bezpečnost práce, což vede k tomu, že zátěž tohoto pojistného systému dále neroste.

Finanční náročnost pojistného systému

Finanční náročnost systému je znázorněna v tabulce č. 3. Pro upřesnění je třeba uvést, že v roce 2002 došlo k redukci správní režie z 25 % na 13,5 % a zároveň k jednorázovému zvýšení sazeb pojistného, což způsobilo zvýšení přijatého pojistného o 55 %.

Z grafického zobrazení přijatého pojistného a vyplácených pojistných plnění (viz graf. č. 1) je zřejmý dlouhodobý trend nadhodnocení sazeb. Z druhého grafu jsou patrné příjmy státního rozpočtu, které jsou dány rozdílem mezi celkovými výnosy a náklady. Z dlouhodobého hlediska jsou velice potlačena rizika mimořádných událostí pro případ navýšení výdajů. Z toho důvodu nejsou takto vysoké finanční přebytky, které se dlouhodobě pohybují na úrovni blízké 50 % celkových příjmů systému, odůvodnitelné. Ve zkoumaném horizontu deseti let přesahují částku 13,5 miliardy korun. Veškeré tyto prostředky jsou příjmem státního rozpočtu bez toho, že by byly určeny k preventivním opatřením v oblasti bezpečnosti práce.

Zatížení systému závazky

Ministerstvo financí predikuje, že nároky vzniklé do roku 2013 (kdy má podle plánu vstoupit v účinnost zákon o úrazovém pojištění zaměstnanců a systém má

být převeden pod správu České správy sociálního zabezpečení) zatíží tento systém do roku 2057, přičemž souhrn výplat přesáhne 78 mld. Kč. Tento údaj slouží především k posouzení náročnosti přechodu na nový systém, při němž bude nutné tyto finanční závazky pojišťovně vypořádat. Vzhledem k tomu, že systém je financován s přebytky, nebude problém průběžně i tyto závazky kryt.

Náklady správy

O správu pojistného systému se starají dvě vyhláškou určené pojišťovny (Koooperativa, a. s., a Česká pojišťovna, a. s.). Vedle výhradního postavení je dlouhodobě kritizována právě režie pojišťoven, a to hlavně ve srovnání s ostatními systémy v rámci EU. Například velice ostře kontrastuje s téměř poloviční 7% reží v německém systému. Tato hranice je navíc maximální výši, již tamní oborové pojišťovny („Berufsgenossenschaft“) nesmí přesáhnout. Aplikací sedmiprocentní režie na české pojistné z roku 2007 vznikne rozdíl téměř 400 mil. Kč. Budeme-li tedy považovat sedmiprocentní hranici sazby pro režijní náklady za čistě nákladovou, zbývajících 6,5 % je garantovaný zisk, přičemž pojištění odpovědnosti zaměstnavatele bylo pro jeho poskytovatele koncipováno jako neziskové.

Zobecněné schéma systému

Na obrázku č. 1 jsou zobrazeny zobecněné vztahy mezi jednotlivými činiteli systému úrazového pojištění, tak aby byl samostatný a efektivní. Vyznačuje se přebytkovým fondem, který zajišťuje finanční nezávislost systému. Jsou v něm implikovány zpětné vazby, které umožňují nastavovat kritéria systému dle aktuální situace a regulovat tak podmínky konkrétních účastníků či jejich skupin.

Závěr

Systém pojišťování pracovních úrazů v ČR je svou funkcí nedostačující zejména proto, že neobsahuje potřebné motivační prvky - podnik nemůže výši pojistného svou činností nikterak ovlivnit. Představuje tak neopodstatněnou finanční zátěž českých zaměstnavatelů.

Komplementární charakter systému neumožňuje identifikovat celkový finanční dopad úrazu a celkové náklady, popř. zvýšené náklady na jeho zabezpečení přebírají jinými systémy sociálního a zdravotního zabezpečení (léčení, nemocenská, invalidní důchod či rekvalifikace) od úrazu až po návrat poškozeného do práce. Jeho finanční samostatnost by mohlo přinést odstranění jeho závislosti na státním rozpočtu a zavedení přebytkového fondu.

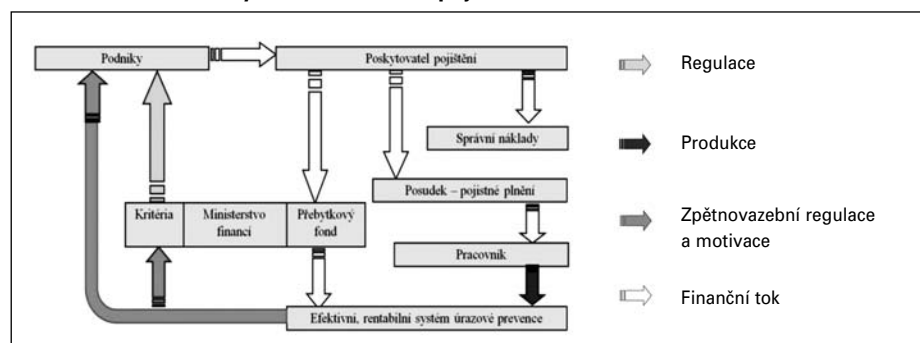
Zcela nedostačující je statická úprava sazeb pojistného, která pozitivně nemotivuje zaměstnavatele ke snaze ovlivňovat úrazovost v podniku. Co je nejdůležitější, nerozlišuje podíl zátěže zaměstnavatele na pojistném plnění. Na podnikové úrovni se jeví neopodstatněnou paušalizace pojistných sazeb, kdy jsou zaměstnanci ve stejné skupině úrazovosti bez ohledu na charakter vykonávané práce. Dále je zcela evidentní, že režijní náklady správců pojištění jsou nadhodnocené, což potvrzuje srovnání s některými podobně fungujícími systémy v okolních zemích. Je navíc zřejmé, že pevně stanovené a k tomu nadhodnocené režijní náklady nemotivují správce systému k úsporám ve výkonu této správy a neumožňují tak zjistit její nezbytné náklady.

Literatura:

- [1] Kučina, Pavel. *Materiál pro rozhodnutí o základních koncepčních možnostech řešení systému úrazového pojištění zaměstnanců*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005.
- [2] Kučina, Pavel. *Důvodová zpráva k vyhodnocení potřeby přijetí novely zákona o úrazovém pojištění zaměstnanců*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005.
- [3] Svobodová, Lenka. *Problematika C/B analýz v oblasti bezpečnosti práce*. Praha: VÚBP Praha, 2008.
- [4] Kontrolní závěr 00/17. *Věstník nejvyššího kontrolního úřadu*, Praha: Nejvyšší kontrolní úřad, 2001.
- [5] Chlubna, Vojtěch. *Aspekty změny systému pojišťování pracovních úrazů. Sborník konference studentské tvůrčí činnosti*. Praha: ČVUT v Praze, 2010.
- [6] Bloch, Frank; Prins, Rienk. *Who Returns to Work and Why?* New Jersey: Transaction Publisher, 2001.
- [7] MISSOC. [online database]. Brusel: European Commission, Enter from URL: <http://ec.europa.eu/social/>.

Autor působí v Ústavu řízení a ekonomiky podniku, Fakulta strojní, ČVUT.

Obrázek č. 1: Model systému úrazového pojištění

Dobříš – obec přátelská rodině

Lenka Mašková

Dobříš, osmitisícové město Středočeského kraje, získala jako první ve své kategorii titul „Obec přátelská rodině“. Prvního ročníku, který se konal v roce 2008, se zúčastnilo 218 měst a obcí z celé republiky. Soutěž vyhláší Ministerstvo práce a sociálních věcí a Stálá komise pro rodinu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR ve spolupráci s Asociací center pro rodinu a Sítí mateřských center.

Cílem soutěže je motivovat obce a města k podpoře rodin s dětmi a vyvolat zájem o realizaci prorodinných aktivit. Soutěž hodnotí, jak se v různých místech republiky vychází vstříc dětem, jejich rodičům a prarodičům. „Obec přátelská rodině“ je výjimečnou možností pro občany i zastupitele. Zajímá se o komplexní řešení kvality života rodin ve městech i v obcích. Na jedné straně hodnotí aktivitu obcí, zastupitelstev i zapojení samotných občanů, na straně druhé přináší možnost seznámit se s dalšími pozitivními příklady rozvoje. Přidanou hodnotou soutěže je možnost získání neinvestiční dotace na realizaci nových projektů a aktivit.

Dobříš se do soutěže přihlásila, protože jsme se rozhodli prezentovat dobrou praxi a podělit se o naše zkušenosti s jinými městy. Zároveň jsou takovéto soutěže pro nás výzvou, jak zhodnotit, co se podařilo, co jsme společnými silami dokázali, a naopak nalézt oblasti, jimž bychom měli věnovat zvýšenou pozornost. Účast v soutěžích tohoto typu mimo jiné přináší nový impuls do dalších akcí a možnost získat cenné inspirace, případně i nové partnery ke spolupráci. Přidanou hodnotou této soutěže byla možnost získat neinvestiční dotace na realizaci nových projektů či rozšíření stávajících aktivit.

Čím si Dobříš ocenění zasloužila

Téměř ve všech oblastech, které byly v soutěži hodnoceny, jsme získali plný počet bodů. Jedná se např. o způsob podpory rodin s dětmi ze strany města a značného úsilí organizací věnujících se těmto cílovým skupinám. Dále pak byl oceněn rozvoj dětských hřišť a sportovišť na území města, snaha o zajištění bezpečnosti rodin ve městě, práce Komise prevence kriminality, zapojení Dobříše do projektu Celé Česko čte dětem, cykly setkávání s veřejností Pojďme tvořit společně, rozličné akce pro veřejnost, aktivní spolupráce se subjekty zde působícími, realizace průzkumů aj. Velkého uznání se dostalo způsobu plánování vývoje města.

Dobříš od roku 2007 intenzivně plánuje komunitním způsobem – do rozvoje města zapojuje veřejnost, neziskové organizace, školy, podnikatele a další subjekty. Podnět ke spolupráci přišel, jak se lidově říká, „zezdola“. Radnice reagovala na zájem

neziskových organizací zvýšit kvalitu života ve městě a první společný projekt byl na světě. Sešli se ti správní lidé, na správném místě, ve správný čas a vložili společné úsilí, zájem a know-how do projektu, který se věnoval plánování sociálních a návazných služeb ve městě a regionu. Tento projekt nastartoval nevídanou kooperaci radnice zejména s neziskovými organizacemi. Pozitivní zájem občanů Dobříše o oblast plánování sociálních služeb inspiroval vedení města k rozhodnutí dlouhodobě a cíleně zapojovat obyvatele do diskuse o aktuálních problémech.

Dobříš je specifická územním rozsahem plánování – je-li to relevantní, zabýváme se nejen samotným územím města, nýbrž dokonce celým regionem. Mezi příklady zapojení veřejnosti do rozvoje města, potažmo regionu, patří kromě výše jmenovaného plánování sociálních služeb řešení budoucí podoby Mírového náměstí. Výsledky plošného průzkumu mezi občany a cílené zaměřené šetření mezi studenty místních škol byly použity jako podklad pro zadání architektonicko-urbanistické soutěže o návrh náměstí. S veřejností byl tvořen nový územní plán, navrhována moderní podoba dětských hřišť aj.

Mimo jiné jsme se rozhodli za účasti veřejnosti vytvořit dlouhodobý koncepční apolitický dokument – strategický plán udržitelného rozvoje města. Náznaky obyvatel města a dalších lidí, kterých se rozvoj města jakýmkoliv způsobem dotýká, považujeme za důležité. Lidé, kteří zde žijí, jsou nejlepšími znalci místního prostředí. Navíc díky zapojení veřejnosti do plánování získáváme do týmu odborníky z různých oblastí a aktivní dobrovolníky se zájmem o dění ve městě a jeho vývoj.

Kromě jiného se město Dobříš v roce 2008 stalo členem Národní sítě zdravých měst (dále jen NSZM). Tímto krokem se oficiálně přihlásilo k aktivitám, jimž se již delší dobu přirozeně věnuje a které zároveň naplňují požadavky NSZM. K základním aktivitám patří kladný vztah k řešení problematiky udržitelného rozvoje a podpora místní Agendy 21.

Velmi si cením spolupráce, která se v Dobříši za poslední roky rozvinula a stala se platformou nynějšímu přátelskému prostředí a vyústila v mnoho úspěšných projektů.

Co pro nás ocenění znamenalo

Za aktivity směřující k rozvoji města získala Dobříš kromě ocenění v soutěži Obec přátelská rodině i další uznání:

- Cena Ministerstva vnitra za kvalitu ve veřejné správě 2009 – bronzový stupeň ceny za realizace místní Agendy 21
- Cena Ministerstva vnitra za kvalitu ve veřejné správě 2009 – stříbrný stupeň ceny: za aplikaci modelu CAF
- Cena Ministerstva vnitra ČR za kvalitu ve veřejné správě 2008 – bronzový stupeň ceny za aplikaci modelu CAF, komunitní plánování sociálních služeb a za zapojení do benchmarkingového srovnání
- O lidech s lidmi 2008 – 1. místo v národním kole v sekci Komunitní plánování sociálních služeb, 2. místo v mezinárodním kole v silné konkurenci zemí V4
- O lidech s lidmi 2009 – 1. místo v národním kole za strategické plánování udržitelného rozvoje města, čestné uznání v mezinárodním kole za stálou perfektní aktivitu v plánování s veřejností
- „Plánujeme společně aneb rozvoj sociálních služeb ve Středočeském kraji“ v roce 2009 – 1. místo v kraji za komunitní plánování sociálních služeb v Dobříši a regionu

Ocenění Obec přátelská rodině i ostatní uznání, která jsme získali, jsou významnou zpětnou vazbou nejen nám, ale i participujícím subjektům a jednotlivcům.

Při osobním setkání hodnotitelů soutěže se zástupci z Dobříše – radnice, NNO a občanů – jsme měli příležitost ohlédnout se zpět a pohovořit o tom, co jsme společnými silami dokázali, co se nám podařilo vybudovat. Vítězství nám pak přineslo nový impuls do dalších akcí a zvýšilo prestiž města i místních organizací.

Mimo to jsme měli možnost inspirovat se aktivitami jiných měst. S některými z nich jsme stále v kontaktu a vzájemně si předáváme informace a nové zkušenosti.

Jak byla využita získaná dotace

Odměna získaná v soutěži pomohla s realizací některých projektů, na které se nedostává financí.

První místo v kategorii 3001–10 000 obyvatel Dobříš získala za přátelské prostředí a aktivity, kterými podporuje rodiny ve městě a regionu. Díky tomuto ocenění zís-

kala nárok na neinvestiční dotaci ze státního rozpočtu ve výši 1 100 000 Kč, a to na podporu prorodinných aktivit na místní úrovni.

Rozhodli jsme se pro podporu mnoha dílčích prorodinných aktivit. Zaměřili jsme se na děti, dospívající, dospělé, seniory i rodiny s dětmi a zároveň se snažili zajistit rovnocenné podmínky pro osoby se zdravotním postižením.

Z neinvestiční dotace byly konkrétně podpořeny tradiční akce města, a to za účelem zvýšení jejich kvality a doplnění o prorodinné aktivity. Jednalo se o Dobříšské májové slavnosti, Svatováclavské slavnosti, Dobříšské záření či setkání s Mikulášem. Kromě tradičních akcí jsme se zapojili do kampaní Táta dneska frčí, Den Země, Den rodin a Dny bez úrazů. Všechny tyto kampaně měly značný ohlas, zúčastnil se jich vysoký počet obyvatel a s radnicí spolupracovala řada místních organizací i subjektů z regionu.

V rámci oslav 145. výročí knihovny byl uspořádán happening za sportovní halou pro širokou veřejnost. Přítomní se zúčastnili soutěží – děti a jejich rodiče např. odpovídali na zvědavé otázky týkající se historie Dobříše a pohádek, které byly interpretovány loutkovým divadlem. Původní záměr zviditelnit knihovnu a přilákat další čtenáře se vydařil.

Uspořádali jsme další velké setkání s občany na hřišti „Pojďme tvořit společně“. Akce plná zábavy a pohody se konala na dětském hřišti za krásného slunného odpoledne. Sešlo se zde několik set lidí všech věkových skupin. Užili si zábavy a soutěží, seznámili se s aktivitami dobříšských organizací, které pro ně připravily bohatý program, a v neposlední řadě měli možnost diskutovat se zástupci města. Tato akce umožnila nenásilným způsobem předat informace o dění ve městě a příjemnou formou představit organizace a podnikatele, kteří v Dobříši působí.

A to zdaleka není všechno... Mnohá z hřišť byla opravena či jim byla poskytnuta potřebná údržba. Péče o dětská hřiště je velmi náročná, proto jsme velmi ocenili tuto finanční podporu. Hřiště, a to zvláště dětská hřiště, jsou nejtýpčtějším místem prorodinných aktivit, místem, kde se setkávají celé generace a vzájemně spolu komunikují, vytvářejí hodnotné sociální vazby. Je velmi důležité, aby děti trávily volný čas smysluplně a vyvíjely se v kvalitním prostředí, kde mají možnost sociálních interakcí. Díky dotaci tak byla zajištěna dostatečná bezpečnost a kvalita zdejších hřišť.

Na základě podnětů občanů došlo k vybudování koutku pro děti v místním kostele. Dále jsme věnovali pozornost bezpečné a ekologické dopravě po městě a zadali zpracování cyklogenerelu, resp. územní studie cyklistické dopravy a cyklistických tras ve městě Dobříši. Cílem tohoto dokumentu bylo stanovit koncepci rozvoje cyklistické dopravy jakožto součást

dopravního systému města. Studie navrhuje vybudování sítě cyklistických tras, které budou sloužit zejména pro každodenní používání jízdních kol např. při cestě do práce či do školy a za službami, navíc i k rekreačním účelům.

Dotace umožnila pořídit důležité vybavení, které nám dosud chybělo. Veškeré toto vybavení (prezentační stojany, prezentační panely, propagační stan pro akce a dataprojektor vč. samonosného plátna) bylo pořízeno za účelem kvalitního zajištění veřejných akcí a jejich propagace. Pořízené vybavení je zapůjčováno v případě potřeby i neziskovým organizacím a dalším subjektům pro veřejné akce.

Perličkou se stala velmi úspěšná benefice na téma „Irský večer“, která se konala v Zrcadlovém sále dobříšského zámku. Příprava akce byla velmi náročná, nicméně její výsledek předčil naše očekávání. Podařilo se naplnit poslání této akce a získat zbývající prostředky k dofinancování výstavby a dovybavení Azylového domu sv. Ludmily v Mokrovratech. Prodejem vstupenek, občerstvení, prodejní galerií a dražbou jsme v průběhu večera získali neuvěřitelných 82 405 Kč, které násobila Nadace Divoké husy o dalších 60 000 Kč. Večer plný hudby, tance i osvěžujících nápojů v duchu původní irské kultury provázeli dva moderátoři. Irskou hudbu střídalo mluvené slovo či obrazové prezentace. Informace o azylovém domě byly poja-ty jako literárně zpracované příběhy v podání známé herečky. Diváky zaujal především příběhů těch, kteří azylovým domem prošli – nahlédli jsme do života tohoto zařízení. Všichni účinkující se zřekli honoráře. Program doplnila prodejní galerie výrobků klientů a zaměstnanců azylového domu a prodej tematického občerstvení. Celý večer pak vyvrcholil dražbou sponzorský zajištěných poukazů na originální rodinné zážitkové pobyty.

Závěrem roku byly díky této dotaci oceněny organizace, které s radnicí aktivně spolupracují a nezištně se podílí na dění ve městě nebo jeho pozitivním rozvoji.

Komise pro Zdravé město Dobříš nominovala více než deset subjektů, jimž byla následně poskytnuta částka 4000 Kč na zakoupení potřebného vybavení pro jejich činnost. Ocenění slavnostně předal starosta města Dobříše na dobříšském zámku při tradičním IV. večerním setkání.

Závěr

Ocenění Obec přátelská rodině přineslo Dobříši nový impuls do dalších akcí a zvýšilo jeho prestiž. Díky získané neinvestiční dotaci bylo zrealizováno mnoho dílčích projektů, na které by se těžko získávaly finanční zdroje. Realizací prorodinných aktivit se zvýšila kvalita života rodin ve městě i v okolí a prohloubila se spolupráce radnice s institucemi působícími na území města a regionu.

Letos je vyhlášeno již třetí kolo soutěže. Od prvního ročníku došlo v soutěži k několika změnám a novinkám – počet soutěžních kategorií byl rozšířen, celková suma dotací pro vítěze se zvýšila a nově jsou odměňovány také obce, které se umístí na druhém a třetím místě.

V minulém ročníku podmínky soutěže neumožňovaly přihlásit se těm, kteří v předešlém roce zvítězili. Letos má Dobříš možnost se znovu do soutěže zapojit a prezentovat, co jsme za uplynulé dva roky zlepšili, jak vycházíme vstříc dětem, jejich rodičům a prarodičům.

Zdroje:

EDIP, s. r. o., Liberec. Územní studie cyklistické dopravy a cyklistických tras ve městě a k. ú. Dobříš, 12/2009.

Mazochová, L. - Smrčinová, D. „Položení základního kamene komunitního plánování v Dobříši“, Zapojování veřejnosti, nástroj pro správu věcí veřejných, CpkP 2008, str. 56-60.

Smrčinová, D. „Zdravé město Dobříš“, člověk, stavba a územní plánování III. ČVUT v Praze, fakulta stavební, katedra urbanismu a územního plánování, Praha, 2009.

Štěpová, P. Irský večer na Dobříši se vydařil. *Dobříšské listy*, 2009, č. 12. s. 3.

www.obecpratelskarodine.cz

Autorka je projektovou manažerkou města Dobříše.

Současnost a perspektiva sociální péče ve společnosti

IV. ročník mezinárodní konference

Místo konání: Litomyšl, Smetanův dům

Termín konání: 2.-3. září

Tematické zaměření plánovaných příspěvků:

nové trendy v systému sociální péče; zkušenosti z aplikace zákona o sociálních službách; charakter společnosti, v níž žijeme; moudrost ve stáří; sociální práce s rodinou; začleňování romského etnika do společnosti; co si přejí osoby s mentální retardací; komunitní práce jako nástroj povzbuzování k aktivitě; kvalita života osob pracujících v některých pomáhajících profesích; edukace jako pomoc ve stáří; sociální poměry v Ostravě; specifické metody práce s rodinou; základní charakteristiky a zvláštnosti stárnutí; principy poskytování sociálních služeb; služby pro ohrožené rodiny a děti; negativní psychosociální symptomy stárnutí

Projekt je podpořen finančními prostředky Pardubického kraje a Města Litomyšl
Více na http://www.litomysl.cz/php/index/index.php?co=konference_soc_pece

Červnové konference na téma důchodová reforma

Martin Holub

V průběhu třetího červnového týdne proběhly v krátkém časovém sledu dvě konference zabývající se tématem důchodové reformy, které jenom podtrhují vážnost tématu, jakým bezesporu reforma důchodového systému je. První byla konference Vysoké školy finanční a správní a Fakulty sociálních věd UK na téma „Důchodová reforma – jak dál?“ a dva dny poté následovalo 104. žofínské fórum na téma „Jakou důchodovou reformu potřebuje ČR?“. Přinášíme informaci o obou akcích.

V úterý 15. 6. 2010 se v Praze pod záštitou Vysoké školy finanční a správní a Centra pro sociální a ekonomické strategie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy konala odborná konference na téma „Důchodová reforma – jak dál?“. Cílem této konference byl rozbor hrozeb, před kterými stojí v oblasti důchodového zabezpečení český stát, a nabízejících se možností řešení.

Po úvodním slovu rektorky VŠFS Bohuslavy Šenkýřové a děkana FSV UK Jakuba Končelíka vystoupili s hlavními referáty konference vedoucí CESES FSV UK Martin Potůček a vedoucí katedry veřejné ekonomiky VŠFS Jaroslav Vostatek.

Příspěvek profesora Martina Potůčka s názvem „Místo důchodové reformy v sociálním, ekonomickém a politickém kontextu vývoje země“ se zaměřil na problematiku rozhodnutí o formě důchodové reformy (DR) a zejména pak na kritéria hodnocení DR a jejich důsledků v politickém, ekonomickém, sociálním a správním kontextu. Za hlavní hodnotící kritéria DR pak Potůček považuje rozpočtovou odpovědnost, kvalitu života důchodců, míru solidarity, ekvivalence a sociální spravedlnosti. Tu chápe v rovině ekonomicky aktivní versus důchodci, zaměstnanci versus OSVČ a rodiče versus bezdětní. Za poslední kritérium pak označil odolnost zvoleného řešení v čase. Jako politický a správní kontext DR pak Potůček zmínil vítězství pravice v posledních volbách, nález Ústavního soudu o redukčních hranicích a vytvoření Poradního ekonomického sboru (PES). Návrh DR tohoto sboru pak podrobil kritickému zkoumání a zmínil jeho - ze svého pohledu - problematiska. Při hodnocení ekonomického kontextu se pak zmínil o poklesu výkonnosti ekonomik spojeném s globální krizí a zaměřil se na zdroje příjmů veřejných rozpočtů v ČR. Dále se věnoval disproporcím mezi skupinami pojištěnců zastoupenými zaměstnanci a OSVČ a naznačil možnosti řešení těchto rozdílů. Jako hlavní sociální souvislost DR označil souvislosti rodinné a důchodové politiky státu.

Příspěvek profesora Jaroslava Vostatka s názvem „Pevný evropský penzijní systém pro Česko (návrh reformy základního penzijního pilíře, sociálních penzí a soukromých penzí včetně konkurenčních produk-

tů)“ se zaměřil na představení alternativního návrhu DR v podmínkách ČR. Zaměřil se hlavně na doporučení Světové banky ohledně penzijních reforem a na vývoj jejich názorů na různé formy reforem, kdy upozornil na přechod od doporučované privatizace penzijního systému na panevropský penzijní systém založený na principech sociálního pojištění. V této souvislosti se neopomněl zmínit o systému NDC (Non-financial Defined Contribution), tedy nefinančně příspěvkově definovaném důchodovém systému (DS), který podle něj představuje moderně pojaté sociální starobní pojištění. Dále zmínil nutnost společné reformy jak sociálního, tak zdravotního pojištění v ČR. Na tuto problematiku pak navázal návrhem na reformu zdanění příjmů a zmínil se o své představě reformní koncepce jednotlivých druhů důchodu, kdy navrhoval zavést tzv. sociální důchod, který by byl průběžně financovaný a byl de facto pokračováním dnešního systému se zachováním jeho sociálních prvků. Dále navrhuje zavést starobní důchod, který by byl zajištěn systémem NDC, systém invalidních důchodů, kde předpokládá spojení s nemocenským pojištěním. Vdovské a vdovecké důchody pak navrhuje zrušit, neboť by se díky sdílení důchodových nároků v NDC systému staly zbytečnými, a sirotčí důchody převést do systému státní sociální podpory. V závěru přednášky se pak zabýval kritikou povinného soukromého spoření, věnoval se problematice podnikových penzí a penzijní směrnice EU, penzijnímu připojištění a stavebnímu spoření v ČR.

Po vystoupení obou profesorů následovala panelová diskuse, která měla přinést odpovědi na následující otázky: Jakých cílů by měla DR dosáhnout v horizontu budoucích dvaceti let? Na jakých principech by měla být založena? Jak dosáhnout dostatečného konsenzu rozhodujících politických sil na její podobě a způsobu její realizace? Tuto diskusi moderoval vedoucí CESTA VŠFS Vojtěch Krebs a jako pozvaní aktéři se jí zúčastnili Vladimír Špidla, vedoucí PES Vladimír Bezděk a místopředseda ČMKOS, člen PES Vít Samek. Po reakcích posluchačů z pléna pak následovalo shrnutí celé konference a závěrečné slovo obou profesorů Martina Potůčka a Jaroslava Vostatka.

104. žofínské fórum, konané dne 17. 6. 2010, přineslo diskusní téma: „**Jakou důchodovou reformu potřebuje ČR?**“, s podtitulem „poradní expertní sbor MF ČR a MPSV ČR představuje své závěry“. V rámci tohoto fóra vystoupili se svými příspěvky ministr financí Eduard Janota, který pochválil práci PES, zmínil podmínku měnového fondu, kterou je dlouhodobě vyrovnaný rozpočet veřejných financí, který však lze překročit o náklady na DR. Dále zmínil, že ač si to mnozí nemyslí, je celková daňová kvóta ve srovnání s vyspělými zeměmi EU v ČR poměrně nízká, zatímco výše pojistného naopak patří k jedněm z nejvyšších.

Dále vystoupil ministr práce a sociálních věcí Petr Šimerka, který hovořil o rozporuplných reakcích, které se v médiích objevily na adresu reformního návrhu důchodového systému PES. Zmínil dlouhodobý charakter změn v DS a požadavek předvídatelnosti DS pro jednotlivce. Dále vyzdvihl nutnost řešit DR v kontextu celé sociální politiky, daňového systému, demografické situace a podmínek na trhu práce. Neopomněl zmínit ani podporu rodinné politiky, která patří k prioritám MPSV, a věnoval se též nálezů Ústavního soudu ohledně redukčních hranic, kdy prohlásil, že MPSV do konce června předloží 2 varianty řešení.

Jako další vystoupila se svým příspěvkem náměstkyně ministra financí Klára Król, která byla členkou PES, a tento sbor představila. Dále popsala 2 výsledné varianty návrhu DR a přednesla úvahy o výhodách a nevýhodách jednotlivých variant. Zmínila též nutnost reformy penzijního připojištění. Poté se věnovala aktuální judikatuře ovlivňující diskusi o důchodové reformě, konkrétně nálezů Ústavního soudu z dubna 2010 a rozsudku Soudního dvora EU o povinnosti transponovat směrnici o institucích zaměstnaneckého penzijního pojištění a dohledu nad nimi. Na závěr svého vystoupení pak položila několik otevřených otázek k předloženým principům obsaženým v návrhu PES.

Po Kláře Król vystoupil předseda PES Vladimír Bezděk, který svůj příspěvek odlehčeně nazval „Hitparáda dezinterpretací důchodové reformy“, které se snažil vyvrátit. Mezi základní dezinterpretace zařadil tvrzení, že reforma důchodů je revoluční, sporná a nikdy neuskutečnitelná, že

reforma je pravicově populistická, že reforma ruší vdovské a vdovecké důchody a že vítězi budou pojištěnci s příjmy přesahujícími trojnásobek průměrné mzdy a penzijní fondy.

Posledním hlavním vystupujícím byl prezident Asociace penzijních fondů Jiří Rusnok s příspěvkem nazvaným „Některé zkušenosti ohledně institucionální stránky pen-

zijních reforem“. Nejprve zmínil klíčové důvody pro DR v ČR, z nichž za rozhodující považuje demografický vývoj. Následně se věnoval historii reforem od Chile přes názory Světové banky na DR až po reformy na Slovensku, v Maďarsku, Bulharsku a Rumunsku. Zmínil též tranzitivní náklady reforem a možnost jejich financování.

V následné diskusi pak ještě vystoupili ředitel VZP Pavel Horák, ředitel výzkumu agentury Median Miloš Staněk a člen představenstva Penzijního fondu České pojišťovny Libor Pergl. Příspěvky všech vystupujících jsou dostupné na www.zofin.cz.

Autor působí ve VÚPSV.

Recenze:

Posudkové lékařství může ovlivnit osudy lidí

Rostislav Čevela, Libuše Čeledová, Alena Zvoníková: Posudkové lékařství – vybrané kapitoly.

Praha, GRADA Publishing, 2010. 1. vyd. 144 s. ISBN 978-80-247-3285-5

V uplynulých dnech se na knižních pultech objevila publikace, jejíž odborné zaměření dlouhá léta bylo postrádáno. Zatímco publikace zabývající se problematikou důchodového nebo nemocenského pojištění, státní sociální podpory či sociálních služeb se objevují prakticky každoročně, problematice posudkového lékařství, bez níž si přiznání řady sociálních dávek nelze vůbec představit, nebyla pozornost věnována prakticky po celých posledních 20 let.

Přestože celá publikace je relativně tenká (čítá 144 stran textu), je nutno konstatovat, že jejím autorům se podařilo na tomto prostoru soustředit ohromné množ-

ství informací z celého tohoto vědního oboru. Autoři v celkem 13 kapitolách věnují pozornost jak historickému vývoji posudkového lékařství v naší zemi, tak podrobně charakterizují problematiku posuzování zdravotního stavu pro jednotlivé sociální systémy. Pozornost věnují rovněž otázkám právního významu zpracovaného posudku pro správní a soudní řízení, významu vzdělávání posudkových lékařů i roli etiky v posudkovém lékařství. Jednotlivé kapitoly jsou zpracovány velmi přehledně, autoři vždy nejprve rámcově charakterizují každý sociální systém, následně velmi přesně vymezí posudkově rozhodné

skutečnosti každého systému a hlavní zásady posuzování zdravotního stavu.

Velmi cennou předností této publikace je skutečnost, že se autorům podařilo do textu zařadit aktuální změny, které se týkají posuzování zdravotního stavu v oblasti důchodového pojištění od počátku tohoto roku. Ocenit je rovněž nutno rozsáhlý seznam použité literatury i zařazení rejstříku, což čtenářům umožňuje rychlou orientaci v celé publikaci.

Jsem přesvědčen, že tato publikace by měla mít své pevné místo na pracovním stole každého pracovníka v sociální oblasti.

Ladislav Průša

Recenze:

Jak zajistit udržitelnost klasických systémů sociálního zabezpečení

Vladimír Rys: Reinventing social security worldwide. Back to essentials.

Bristol, The Policy Press, 2010. 126 s. ISBN 987 1 84742 640 6

Carmelo Mesa-Lago, emeritní profesor University of Pittsburgh, ve své předmluvě, z níž částečně čerpá i tato recenze, tuto publikaci charakterizuje jako vynikající, aktuální, sofistikované a „dobře propojené“ kompendium důležitých témat dané oblasti, užitečný přehled literatury, jako aktualizaci autorovy makrosociologické faktorové analýzy sociálního zabezpečení a návrh změn v sociálním pojištění, které by umožnily jeho přizpůsobení současným podmínkám.

Autor na základě analýzy vývoje systémů sociálního zabezpečení a vývoje v zemích Jižní Ameriky a nových východoevropských demokracií, které na doporučení Světové banky zavedly privátní individuální systémy, doporučuje zachovat původní systém sociálního zabezpečení přizpůsobený současným podmínkám. Změna postoje Světové banky a vynucené změny v již zavedených systémech podle jejich původních návrhů, vycházejících z neoliberálních principů, mu dávají za pravdu.

Dalším důležitým zkoumaným tématem je omezování role státu v oblasti sociálního zabezpečení a přenášení této odpovědnosti na jiné systémy. Autor doporučuje mandatorní státní systémy posílit a pozměnit tak, aby byly schopny garantovat ochranu jednotlivce před hlavními sociálními riziky. Systémy je třeba přizpůsobit tak, aby garantovaly minimální dávky všem obyvatelům, omezit jejich redistribuční funkci, zajistit jejich transparentnost a předvídatelnost nároků. Zajištění požadované životní úrovně doporučuje ponechat na individuální aktivitě a privátních systémech.

Publikace je rozdělena do tří částí, přičemž první z nich je věnována vývoji sociálního zabezpečení ve světě, rozboru jeho základních principů – autor zkoumá sociální zabezpečení v globalizovaném světě, měnění se obsah sociálního zabezpečení a limity příjmové redistribuce, past lidských práv, integraci sociální a ekonomické politiky, vztahy sociálního zabezpečení

a komunismu, neoliberalismu, solidarity a demokracie. Třetí kapitola se zabývá novými přístupy k zajištění lidské existence ve společnosti obecně a zvláště v rozvíjených a rozvojových zemích.

V druhé části se autor zabývá metodologií vhodnou ke zkoumání sociálního zabezpečení v současných podmínkách. Po krátké historii sociologie sociálního zabezpečení, již je věnována čtvrtá kapitola, přibližuje makrosociologickou faktorovou analýzu sociálního zabezpečení a její využití v praxi. Rozlišuje interní a externí faktory. K interním počítá faktor demografický, ekonomický, sociologický a politický. Mezi externí faktory pak ideje, ideologii, právo a techniky sociálního zabezpečení, média a způsoby přenosu znalostí a vliv mezinárodních organizací. Šestá kapitola zahrnuje zkušenosti s uplatňováním této metody v komparativních studiích.

Ve třetí části autor vysvětluje, jakým způsobem adaptovat sociální zabezpečení na nové společenské a ekonomické pod-

mínky v období hospodářské krize, tak aby byla zachována jejich dlouhodobá finanční udržitelnost.

V závěru knihy se autor na základě celoživotních zkušeností v oboru zamýšlí nad tím, které základní principy je třeba respektovat, je-li cílem zachovat pro další generace udržitelný systém sociálního zabezpečení. Především musí být dané uspořádání politicky přijatelné pro široké spektrum existujících politických stran a ekonomicky unosné pro národní hospodářství. Proto musí být aplikovány srozumitelné a transparentní metody transferu příjmů, současně je třeba na přijatelnou

úroveň omezit zatížení zaměstnavatelů a pojištěnců, aby nebyla podvazována konkurenceschopnost podniků a neklesala ochota pojištěnců akceptovat danou míru redistribuce uvnitř systému. Autor rovněž klade velký důraz na spravedlnost, v níž musí účastníci systému věřit, a na to, aby si pojištěnci byli vědomi závislosti svých nároků na odvedeném pojistném. V současné době často opatření přijímaná vládami k vyřešení problémů vyvolaných ekonomickou krizí kombinují pojišťovací systémy se sociální pomocí, a proto nejsou tyto dva rozdílné systémy veřejností odlišovány. Vlády by neměly podrý-

vat víru v účinnost pojistných systémů tím, že jim vyčítají, že nedokážou řešit problémy ekonomiky, které lze řešit pouze ekonomickými nástroji, protože jednou ze základních lidských potřeb je pocit jistoty.

Vzhledem ke svému zaměření na historický vývoj systému sociálního zabezpečení a použitým analytickým nástrojům bude tato kniha dlouho sloužit jako důležitá pomůcka při politickém rozhodování, řídicí práci, ve výzkumu i vzdělávacím procesu, při němž může být využita jako vynikající učebnice.

Helena Lisá

Novinky v knižním fondu

The Minimum Wage Revisited in the Enlarged EU. / Vaughan-Whitehead, Daniel [EDI] Cheltenham, Edward Elgar 2010. Geneva, ILO 2010. - 544 s. - ISBN 978-92-2-121987-3. **Zákoník práce. Komentář.** / Barancová, Helena Praha, C. H. Beck 2010. - XX, 673 s. - ISBN 978-80-7400-172-7.

Beckova edice komentované zákony

Příručka psaní seminárních a jiných vysokoškolských odborných prací. / Zbiral, Robert Praha, Linde Praha 2009. - 159 s. - ISBN 978-80-7201-779-9.

Právo zaměstnanců na nadnárodní informace a projednání. / Pichrt, Jan Praha, C. H. Beck 2010. - XIV, 217 s. - ISBN 978-80-7400-316-5.

Beckova edice právní instituty

Zákon o zaměstnanosti. Komentář. / Steinhová, Ladislava a kol. Praha, Wolters Kluwer 2010. - XXII, 293 s. - ISBN 978-80-7357-501-4.

Social security. Protection at the international level and developments in Europe. / Gómez Heredero, Ana Strasbourg, Council of Europe 2009. - 241 s. - ISBN 978-92-871-6579-4.

Guide to the concept of suitable employment in the context of unemployment benefits. Adopted by the Committee of Experts on Social Security (CS-SS) at its 4th meeting (Strasbourg, 24-26 March 2009). Strasbourg, Council of Europe 2009. - 107 s. - ISBN 978-92-871-6669-2.

Women, Men, Work and Family in Europe. / Crompton, Rosemary [EDI] - Lewis, Suzan [EDI] - Lyonette, Clare [EDI] Basingstoke, Palgrave Macmillan 2010. - xvi, 272 s. - ISBN 978-0-230-27337-5.

Reconciling Work and Family Life in EU Law and Policy. / Caracciolo di Torella, Eugenia - Masselot, Annick Basingstoke, Palgrave Macmillan 2010. - ix, 200 s. - ISBN 978-0-230-54305-8.

OECD Social Expenditure 2009.

Paris, OECD 2009. - CD ROM. - ISBN 978-92-64-08183-3.

OECD Employment and Labour Market Statistics.

Paris, OECD 2009. - CD ROM. - ISBN 978-92-64-08295-3.

Sociální konstrukce nerovnosti pod kvalitativní lupou. / Šanderová, Jadwiga - Šmídová, Olga a kol.

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2009. - 268 s. - ISBN 978-80-7419-015-5.

Sociologické aktuality; 19. svazek

Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti. / Keller, Jan Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2010. - 211 s. - ISBN 978-80-7419-031-5.

Studie; 64. svazek

Analýza regionálních rozdílů v ČR.

Praha, ČSÚ 2010. - 81 s. - ISBN 978-80-250-2023-4.

Informační systém o průměrném výdělku. 1. čtvrtletí 2010. Podnikatelská sféra.

Praha, MPSV 2010. - 74 s.

Vývoj hlavních ekonomických a sociálních ukazatelů České republiky 1990 - 2009. Bulletin No. 25. / Höhne, Sylva - Štafňáková, Anna - Holub, Martin - Kozelský, Tomáš Praha, VÚPSV 2010. - 59 s. - ISBN 978-80-7416-064-6.

Hodnocení přínosu projektů Operačního programu Rozvoj lidských zdrojů k aktivitě politice zaměstnanosti v ČR. / Horáková, Markéta - Hora, Ondřej - Vyhliďal, Jiří Praha, VÚPSV 2010. - 83 s. - ISBN 978-80-7416-056-1.

The assessment of the pension base calculation. / Holub, Martin Prague, RILSA 2010. - 63 s. - ISBN 978-80-7416-060-8.

Odbory proti krizi. / Fassmann, Martin [ZOS]

Praha, Sondy 2010. - 131 s. - ISBN 978-80-86846-37-8.

Pohledy - edice Studie - analýzy - prognózy; 1/2010

MPSV a Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky (APSS) vyhláší druhý ročník celostátního „Týdne sociálních služeb“, který proběhne 4.-10. října 2010. V této době několik set poskytovatelů otevře svá zařízení veřejnosti. V druhém říjnovém týdnu se uskuteční řada doprovodných akcí, mj. „Výroční kongres poskytovatelů sociálních služeb“, který se bude konat 7. a 8. 10. v Táboře.
<http://www.tyden-socialnich-sluzeb.cz/>

Z domácího tisku

Sociální zabezpečení v Evropské unii.

In: Ekonom. - Roč. 54, č. 21 (2010), příl. s. 1-12.:obr.

Speciální příloha poskytuje otázky a odpovědi pro zaměstnance, manažery, studenty, podnikatele i důchodce. Nová pravidla sociálního zabezpečení v EU vstoupila v platnost od 1. května 2010.

Koordinace sociálního zabezpečení v Evropské unii. / CHVÁTALOVÁ, Iva

In: Práce a mzda. - Roč. 58, č. 6 (2010), s. 33-35.:obr.

Koordinace národních systémů sociálního zabezpečení jako podmínka volného pohybu osob v rámci EU. Přehled evropské legislativy týkající se koordinace systémů sociálního zabezpečení. Hlavní principy koordinace; koordinanční nařízení. Osobní rozsah koordinančních nařízení. Věcný rozsah koordinančních nařízení (oblasti sociálního zabezpečení).

Posuzování invalidity od ledna 2010. / ČELEDVÁ, Libuše - ZVONÍKOVÁ, Alena In: Kontakt. - Roč. 12, č. 1 (2010), s. 39-46.:obr.,tab.,lit.

Nový způsob posuzování invalidity na základě novelizace zákona o důchodovém pojištění; účinnost zákona od 1. ledna 2010. Spolupráce České lékařské společnosti J. E. Purkyně a MPSV ČR. Definice základních pojmů, např. „invalidita“, „stabilizovaný zdravotní stav“, „adaptace na zdravotní postižení“, „pokles pracovní schopnosti“, „fyzický, pracovní, kvalifikační a rehabilitační potenciál“. Činnost lékařské posudkové služby sociálního zabezpečení.

Důchody, důchodci a poplatníci pojistného.

In: Národní pojištění. - Roč. 41, č. 6 (2010), s. 37.:tab.

Data z oblasti důchodového zabezpečení (ČR, březen 2010). Počet vyplácených starobních důchodů a nově přiznaných důchodů. Průměrná výše starobního důchodu. Region s nejvyšším průměrným starobním důchodem. Region s nejnižším průměrným starobním důchodem. Výše důchodů u žen, u mužů. Počet invalidních důchodů. Počet pozůstalostních důchodů. Počet poplatníků pojistného.

Jeden rok v nové zemi je název učebnice vydané koncem června Evropskou kontaktní skupinou (EKS). Je určena všem migrantům a migrantkám a přináší informace o české společnosti, jejích zvycích, kultuře a historii, které nově přichází potřebuje k zorientování v prostředí České republiky. Publikace navazuje na sociokulturní kurzy pro migranty a migrantky realizované v rámci projektu „**Poznáme svou novou zemi**“, podpořeného prostřednictvím NROS grantem v rámci finančního mechanismu EHP a Norského finančního mechanismu.

Evropská kontaktní skupina je nezisková organizace, která prosazuje rovné příležitosti mezi muži a ženami, bojuje proti rasismu a diskriminaci cizinek a cizinců a snaží se měnit zažitá genderové stereotypy a předsudky v Česku i v Evropě.

Publikace je zdarma ke stažení na stránkách EKS: https://cms2.nux.cz/ekscr.cz/content/files!/publikace/Jeden_rok_v_nove_zemi.pdf.

Zdravotní stav imigrantů ve vybrané lokalitě České republiky. I. Psychosociální determinanty zdraví. / BRABCOVÁ, Iva
In: Kontakt. - Roč. 11, č. 2 (2009), s. 358-367.: tab., -lit.

Výsledky projektu „Zdravotní stav imigrantů ve vybrané lokalitě České republiky - pilotní studie“, který probíhal od května do prosince 2008. Hlavním cílem výzkumu bylo zmapovat zdravotní stav imigrantů ve vybrané lokalitě ČR (v Jihočeském kraji) pomocí deseti sociálních determinant zdraví (Social Determinants of Health).

Bezplatné poradenství pro osoby se zdravotním postižením a seniory. / VENCL, Jiří - ŠVECOVÁ, Radka

In: MŮŽEŠ. - č. 4 (2010), příl. Skok do reality, 11, 2010, č. 2, s. 1-2.:tab.

Společná akce Národní rady osob se zdravotním postižením ČR a MPSV ČR: vytvoření celostátní sítě poradenství pro uživatele sociálních služeb; poradny pro uživatele sociálních služeb jsou zřízeny ve 13 krajích městech. Seznam pracovišť s uvedením adresy, telefonu, e-mailu. Poskytované služby Poraden pro uživatele sociálních služeb.

Očekávání bezdomovců od sociální služby „azylový dům“ a úskalí jejich interpretace. / HAVLÍKOVÁ, Jana

In: Sociální práce/Sociální práca. - Roč. 10, č. 1 (2010), s. 87 - 97.

Prostřednictvím kvalitativní analýzy rozhovorů se 14 uživateli vybraného azylového domu pro osoby bez přístřeší, které byly uskutečněny v r. 2008, jsme hledali odpověď na otázku: Co lidé bez domova od sociální služby „azylový dům“ při svém příchodu očekávali a zda a jak jim tato sociální

služba pomáhá při naplňování jejich osobních cílů? Očekávání uživatelů se neliší v závislosti na jejich pohlaví, ale existují rozdíly související s věkem uživatelů.

Změna právní úpravy poskytování příspěvku na podporu zaměstnávání osob se zdravotním postižením. / BIČÁKOVÁ, Olga
In: Průvodce pracovněprávními předpisy. - Roč. 13, č. 6 (2010), s. 8-9.

K novelizaci zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

Ze zahraničního tisku

The Norwegian Social Insurance Scheme - January 2010. [Norský systém sociálního pojištění - leden 2010.]

Oslo: Norwegian Ministry of Labour, 2010. - 27 s.. - ISSN 0809-0696.

Zákony, které upravují norský systém sociálního pojištění. Osobní rozsah systému národního pojištění. Dávky v rámci systému. Financování systému.

Extending Social Security to All. A guide through challenges and options. Preliminary version. [Rozšíření sociálního zabezpečení na všechny. Průvodce výzvami a možnostmi. Předběžná verze.]

Geneva: International Labour Office, 2010. - 183 s.: příl. - ISBN 9789221230656 (web).

Finanční, fiskální a ekonomická dostupnost a udržitelnost systémů sociální ochrany. Dokument byl kompilován na základě materiálů z Tripartitního setkání odborníků, které svolalo ILO v září 2009. Má 2 hlavní části: I. část popisuje vývoj vzoru (příkladu) pro rozšíření sociální ochrany na základě analýzy stávajících potřeb, stávajících starých a nových modelů pokrytí a mezinárodně uznávaného práva na sociální zabezpečení. II. část

poskytuje důkazy a informační základnu pro politické úvahy v části I.

Old-age Pension Systems in the Nordic Countries. [Systémy starobních penzí v severských zemích.]

Copenhagen: Nordic Social-Statistical Committee (NOSOSCO), 2009. - 116 s.: příl. - ISBN 978-87-90248-38-3.

Zpráva porovnává severské penzijní systémy.

What Specific Employment Policy Measures Do Czech Lone Parents Need? Peer Country Comments paper - Czech Republic. [Jaká specifická opatření politiky zaměstnanosti potřebují osamělí rodiče v ČR? Peer Country Comments paper - Czech Republic.] / KUCHAROVÁ, Věra
Belfast: Mutual Learning Programme - Peer Review, 2010. - 10 s.: příl.

Zpráva byla připravena pro Peer Review v rámci Mutual Learning Programme. Informuje o poznámkách České republiky k politickému příkladu hostitelské země (Severní Irsko - viz Host Country Discussion Paper). Situace na trhu práce v České republice. Zaměstnanost osamělých matek. Neúplné rodiny v České republice. Neúplné rodiny v systému sociální ochrany a systému služeb pro rodiny. Porovnání ČR a Severního Irsku. Hodnocení faktorů úspěšnosti a přenositelnost modelu hostitelské země.

The impact of the Racial Equality Directive. Views of trade unions and employers in the European Union. [Dopad Směrnice o rasové rovnosti. Názory odborových svazů a zaměstnavatelů v Evropské unii.]
Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2010. - 140 s.: příl. - ISBN 978-92-9192-590-2.

Zpráva představuje jednu část interdisciplinárního výzkumu FRA o dopadu Směrnice o rasové rovnosti. Zaměřuje se na názory evropských organizací zaměstnavatelů, odborů a nevládních organizací, týkajících se uplatňování směrnice v praxi.

The impact of the Racial Equality Directive: a survey of trade unions and employers in the Member States of the European Union - Czech Republic. [Dopad Směrnice o rasové rovnosti: šetření odborových svazů a zaměstnavatelů v členských státech EU - Česká republika.] / VEVEKOVÁ, Soňa
Wien: European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2010. - 10 s.

Údaje o národnostních menšinách v ČR. Povědomí odborů a zaměstnavatelů o antidiskriminační legislativě.

MPSV připravuje změnu v zákoně o zaměstnanosti s cílem zrušit právní subjektivitu stávajících 77 úřadů práce. Měl by existovat pouze jeden úřad práce, přímo řízený MPSV, s krajskými pobočkami a kontaktními místy úřadu práce na úrovni obcí. Cílem je docílit úspor na servisních výdajích a využít je na posílení kontrolní činnosti. Nové uspořádání umožní přizpůsobit velikost a kapacity jednotlivých pracovišť skutečným potřebám regionálních trhů práce.

Zdroj: MPSV

Nesoulad v nabídce a poptávce na trhu práce obecně i mezi požadavky kladenými zaměstnavateli na hledané pracovníky, jejichž kvalifikace, znalosti a dovednosti by měly odpovídat popisu práce konkrétního obsazovaného pracovního místa, a kvalifikací, znalostmi a dovednostmi uchazečů o práci je komplexní fenomén, který ovlivňuje míru nezaměstnanosti i produktivitu a konkurenceschopnost podniků. Publikace „**The skill matching challenge: analysing skill mismatch and policy implications**“ vydaná Cedefop se tímto fenoménem, pro který se používá termín „skills mismatch“, detailně zabývá a zkoumá způsoby, jimiž by vzdělávací systém a politika trhu práce mohly přispět k vyřešení jeho negativních dopadů.

Bližší informace najdete na www.cedefop.europa.eu.

Division of gender roles between the parents of small children in the Czech Republic and Slovakia - p. 2

Along with women's high degree of participation in the labour market and the dominant model of two-income families, women are particularly exposed to a double pressure, i.e. from family and job. The question of the division of roles between partners in performing paid and unpaid work, where women perform most of the unpaid work as well as their job, becomes even more significant in this context. The need for men to play a bigger role in private life is particularly important in families with small children. The paper focuses on the issue of gender equality in the Czech Republic and Slovakia, with the emphasis on identifying the differences and similarities between the two countries. Particular attention will be paid to differentiating individuals and couples based on their gender orientation, which is reflected in the real behaviour of young families in private. Parents' attitudes to the question of participation in the labour market by mothers with small children, who cares for the small children and how the time devoted to the family and the household is divided between the two partners will be examined. The data are drawn from unique samples of married and cohabiting couples with children under 6 selected in parallel in the Czech Republic and Slovakia.

Keywords: family, division of roles, child care, employment, gender, Czech Republic, Slovakia

Creating systems for monitoring and assessing the results of the integration of third-country nationals in the EU and the Czech Republic - p. 10

This paper describes the inception and attained state of preparation and implementation of systems for monitoring and assessing the results of policies for integrating third-country nationals in EU member states and separately in the Czech Republic. The conclusions of the Council of the EU (November 2008) and subsequent German and Swedish initiatives concentrated on the importance of and barriers to the creation of a monitoring system at EU level to enable comparisons and experience sharing between member

states. The substantive and methodological pitfalls of such a system are outlined against the background of the complexity of integration in individual states and differentiation of integration policies between states. This is compounded by differences between information systems about third-country nationals in terms of how this group of foreigners is defined and what data are collected and how. It is clear that the commenced process of creating an integration monitoring system will require several years' effort at both national and European level. The article is an introduction to the issue and aims to open up an exchange of opinions and experiences regarding this complicated and pressing issue.

Keywords: integration, third-country nationals, monitoring, Czech Republic, EU

The Constitutional Court's ruling need not signify a dramatic intervention in the pension system - p. 16

On 23 March 2010 the Constitutional Court ruled to repeal Section 15 of Act No. 155/1995, on pension insurance, thus making it necessary for the Ministry of Labour and Social Affairs to make changes to the Czech pension system by 30 September 2011. The Constitutional Court's ruling thus reopened the debate on the degree of solidarity and equivalence in the Czech pension insurance system. This paper can be regarded as one of the contributions to this debate: it presents one (but not the only) model solution to the arisen state of affairs so that the Constitutional Court's ruling may be implemented - i.e. so that the application of the solidarity principle in the Czech pension system does not conflict with the constitutionally defined principle of equality between individual income-differentiated groups of insurees - within the time limit laid down by the Constitutional Court. The presented solution would therefore conform to the court's ruling and would create space for thorough preparation of the reform of pension security as a whole.

Keywords: pension insurance, Constitutional Court ruling, solidarity, equivalence.

Hlavní náplní ústavu je aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni formulovaný podle aktuálních potřeb orgánů státní správy, popřípadě neziskových či privátních subjektů. Ústav vykonává konzultantskou činnost pro uživatele výsledků výzkumů a organizuje semináře a konference. Výzkumné projekty se každý rok připravují ve spolupráci se zainteresovanými subjekty s ohledem na kontinuitu vývoje vědy a výzkumu v předemných oblastech. Mezi hlavní výzkumné zájmy ústavu patří:

- trh práce a zaměstnanost,
- sociální dialog a pracovní vztahy,
- sociální ochrana,
- rodinná politika,
- příjmová a mzdová politika,
- rovné příležitosti,
- teorie sociální politiky.

Významnou činností ústavu je poskytování komplexních knihovnických a informačních služeb z oblasti práce a sociálních věcí, které zajišťuje oddělení knihovnicko-informačních služeb. V rámci jeho činnosti je kontinuálně budován a zpracováván fond domácích a zahraničních informačních pramenů z uvedené oblasti, ale i z příbuzných oborů a průřezových vědních disciplín.

The RILSA's main role is applied research on labour and social affairs at regional, national, and international levels, formulated in accordance with the current needs of the state administration, and in some cases the non-profit sector and private clients. The Institute provides consultancy for the users of research results and organizes seminars and conferences. Research projects are prepared each year in collaboration with interested parties, with regard to the continuity of science and research in the areas in question. The Institute's main research interests include:

- labour market and employment,
- social dialogue and labour relations,
- social security,
- family policy,
- wages and income policy,
- equal opportunities,
- social policy theory.

An important activity of the Institute, essential for carrying out its research objectives, is the provision of comprehensive library and information services in the field of labour and social affairs. This is done by RILSA's library and information services department.

Kontakt:

Palackého nám. 4, Prague 2, 128 01, Czech Republic, tel. +420 224 922 381, fax +420 224 972 873, <http://www.vupsv.cz>

FÓRUM sociální politiky

